

Octavian C. Tăslăuanu

Octavian Goga

Amintiri

„Bucovina” I. E. Torouțiu, București
1 9 3 9

Prețul: Lei 100.

OCTAVIAN GOGA

SPOVEDANII

XI.

OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

OCTAVIAN GOGA

— AMINTIRI ȘI CONTRIBUȚII LA ISTORICUL
REVISTEI «LUCEAFĂRUL» —

PARTEA I EPOCA BUDAPESTANĂ

«BUCOVINA» I E. TOROUTIU, BUCUREȘTI
1 9 3 9

PARTEA I
EPOCA BUDAPESTANĂ
1902—1906

Incepusem să scriu un studiu mai restrâns despre Octavian Goga, destinat pentru volumul Contemporanii, care, după sfârșitul zilelor mele, va încheia ciclul Spovedaniilor.

Nu m'am gândit, că Goga va avea norocul să plece înaintea mea. După ce s'a dus, m'am hotărît să aștern pe hârtie o serie de amintiri din trecutul sbuciumat trăit împreună cu el.

Lucrarea de față, deși a luat proporții neprevăzute, e numai o contribuție la biografia și la dezvoltarea talentului lui Goga în prima fază a activității sale poetice. Poate se vor mai găsi și alții cari să-și scrie amintirile despre poetul Ardealului. Unii se vor hotărî, poate, să cerceteze în amănunte, pe bază de documente, viața acestui suflet fără astâmpăr.

Amintirile mele despre Goga nu se puteau despărți de revista „Luceafărul”, de aceea am istorisit o bună parte și din trecutul acestei publicații, care a lăsat o dâră de lumină în mișcarea culturală a Ardealului înainte de izbucnirea războiului din 1914.

Un studiu complet despre Octavian Goga nu se va putea scrie până când nu se va aduna și publica, într'o ediție critică, tot ce a scris și tot ce a vorbit poetul și omul politic. O astfel de lucrare

ar fi cel mai frumos și cel mai durabil monument care ar eterniza memoria lui Goga. Nu știu dacă se va găsi cineva să o facă.

Din arhiva revistei „Luceafărul” au dispărut, în cursul războiului, lăzi întregi de manuscrise și de corespondență, între cari foarte multe de ale lui Goga, de o deosebită valoare pentru reconstituirea biografiei multora dintre colaboratorii revistei. Mi s'a spus, că, după ce am trecut munții în România, în 1915, siguranța ungară le-ar fi transportat din locuința mea dela Sibiu la Cluj, spre a le cerceta.

Dacă s'ar da de urma lor, rog pe cei ce le-ar găsi să mi le trimită, fiindcă nimeni, afară de mine, nu le poate utiliza și interpreta cum se cuvine.

Rog să mi se trimită, în original sau în copie, orice documente privitoare la viața și activitatea lui Goga, ca să le pot întrebuința fie într'o nouă ediție a lucrării de față, fie în partea a doua a acestei lucrări, care va cuprinde epoca sibiană dela 1906—1914.

O. C. T.

București, Str. Bruxelles 11 bis

CAPITOLUL I

1902 3 : ANII DE MIZERIE ȘI DE DIBUIRI.

1.

Incepusem să scriu amintirile mele despre acest om, care a avut un rol important în viața mea. Scriam fără program, în orele libere, când și cum puteam. Tocmai voiam să le reiau, când am primit vestea stingerii lui fulgerătoare la Ciucea, unde își avea reședința de vară și de odihnă.

M'am hotărît să revizuesc tot ce am așternut pe hârtie și să dau o formă definitivă amintirilor mele despre acest tovarăș dela „Luceafărul”. Incep lucrarea îndată după înhumarea lui și cine știe când o voi termina.

Crăiasa lumii a respectat ordinea de pe revistă : Al. Ciura, Octavian Goga. Am mai rămas eu. Nu știu cât îmi va da și mie răgaz să mai trăesc și nu știu dacă sănătatea îmi va îngădui să duc la bun sfârșit cele plănuite. Intr'un noroc, pornesc la drum. Va fi cam lung și cu multe popasuri, cu hălăduiri încete, cu întoarceri și cu ocoluri. Așa-i și viața noastră.

Nici nu știu de unde să încep povestea înfrățirii noastre sufletești.

Era în toamna anului 1902, când ne-am întâlnit pentru întâia oară în viață. Până atunci știam unul de altul, dar nu ne cunoșteam. Cu stolurile de stu-

denți a sosit și Goga la Budapesta, ca să-și continue studiile universitare în vederea unei trudite cariere de profesor secundar.

Pro memoria, amintesc, că, în Aprilie 1902, decălecasem eu la Budapesta, iar, în Iulie 1902, a răsărit „Luceafărul”, dar, în cursul veri, nu cunoscușem decât pe Aurel P. Bănuțiu și pe Dionisie Stoica. Acesta din urmă îngrijea redactarea revistei. Ceilalți membri ai comitetului de redacție erau în vacanță, pe acasă.

Toamna s'au adunat toți iar la Budapesta și, cum pungile tuturor erau doldora de parale, s'a încins un chef până în zorii zilei. Cântece, lăutari și discuții aprinse. Sticlele se goleau mereu, flacărele alcoolului năvăleau în vine și ne înfierbântau creierii. Unii, după modă ungiurească la chefuri, au început să isbească paharele de pereți, după ce le deșărtau conținutul. Țândările de sticlă sbureau în toate părțile, însoțite de chiote sălbatice și de isbiri vitejești cu pumnul în masă.

Venit din cercurile literare din București, unde terminasem de curând studiile universitare, tinerii din Budapesta, în majoritatea lor, mi se păreau niște primitivi. Vorbeau o românească stălcită, erau lipsiți de cunoștințe și de însușiri literare și ocoleau discuțiile de idei. Excepțiile erau destul de rare.

Pe vremea aceea nu prea cruțam oamenii. Le spuneam părerile mele fără încunjur și fără să-mi pese dacă se supără sau nu. Cum eram la chef, povățuiț de latinescul: *in vino veritas* și mai ales de românescul: „hai, să bem, să ne'mbătăm, să vedem ce minte avem”, am dat drumul biciului criticei și, la cei mai mulți, le-am spus buchile. Pe unul singur l-am ridicat în slava ceriului, pe Oc-

tavian Goga, deși mă întâlneam numai în seara aceea cu el.

Cei jicniți s'au risipit unul după altul. Până la urmă, am rămas numai cu Goga. Nu mai știu cum am ajuns acasă, dar a doua zi, pe la prânz, m'am trezit cu el în pat, lângă mine. Am început să râdem amândoi.

Aceasta a fost cea dintâi cunoștință a mea cu Octavian Goga. De cum ne-am întâlnit, destinul ne-a înfrățit viața și a hotărât și viitorul revistei „Luceafărul”. La acest chef a izbucnit cea dintâi criză a redacției.

În amintirile mele despre Goga, voi istorisi unele amănunte din istoricul revistei „Luceafărul”, necunoscute, pe cari istoriografiile literari le vor putea întregi cu notele făcute de mine în colecția „Luceafărului”, proprietatea redacției, și în volumul de poezii al lui Goga, editura „Cultura Națională”, pe cari le voi dăruia Academiei Române.

Deoarece criticasem felul cum era redactată revista, m'am simțit obligat să iau asupra mea îngrijirea „Luceafărului”. M'am așternut pe lucru și rezultatul străduințelor mele se cunoaște. Dar eu trebuia să rămân în umbră, fiindcă eram funcționar la Consulatul General al României și nu puteam expune la neplăceri țara pe care o serveam.

Trebuia să sparg întâi comitetul de redacție, sub aripa căruia se adăpostea Dionisie Stoica, redactor la „Foaia Poporului” a lui Birăuțiu, în tipografia căruia se imprima și „Luceafărul” și unde era și administrația și redacția revistei.

Până la sfârșitul anului 1902, cei lipsiți de însușiri literare din comitetul de redacție au fost dați la o parte și, prin această măsură, comitetul s'a

desființat. Nu a mai apărut în revistă. Cu începerea anului 1903, am reușit să-l impun pe Goga-ca „redactor responsabil”, ceea ce nu a fost lucru ușor. La 1 Februarie 1903, am mutat redacția la mine, în Str. Zöldfa, unde aveam închiriate două odăi. Administrația a rămas mai departe la „Tipografia Poporului Român” pentru încasarea abonamentelor.

Dionisie Stoica, sub a cărui influență era atât Bănuțiu cât și Birăuțiu, a căutat prilej să se răzrune. Până se încasau sume din abonamente, cam până la începutul lui April, tipografia ne-a tipărit revista. Cum au încetat mandatele cu abonamentele, tipografia ne cerea plata la fiecare număr. Intenția era să renunțăm la revistă și să o cedăm din nou „Tipografiei Poporului român”, adică lui D. Stoica.

Atunci m'am hotărît să limpezesc definitiv situația „Luceafărului”, Bănuțiu s'a retras și, în locul său, am devenit eu proprietar și editor, dar nu mi-am pus numele pe revistă, deoarece nu aveam certitudinea că voi reuși să o scap de moarte. De aceea am tipărit: „Editura redacției”.

Deodată cu schimbările anunțate în No. 7 dela 1 April 1903, am mutat și administrația în locuința mea, unde se instalase și Goga, și am tipărit revista la „Franklin”, o bucată de vreme.

Am dat o luptă disperată pentru salvarea „Luceafărului”. Sacrificam întreaga leafă pentru imprimarea ei și bietul Goga se uita uimit la mine, cum mă sbat pentru o credință și pentru o ambiție. El nu avea nici o încredere în izbândă. Iar Ciura dela Blaj ne întreba, mereu: când vom avea prohodul? După fiecare număr, „Luceafărul” murea și,

cu fiecare număr nou, reînvia. Așa am dus-o până în Iunie 1903, când a plecat și Goga acasă.

Acum la 62 de ani împliniți, cu ce drag îmi aduc aminte de vremurile acelea sbuciumate, pline de entuziasm și de suflet. Intreaga existență a „Lu-ceafărului”, cât l-am condus eu, se datorește sufletului, care, și la vârsta înaintată, când aștern pe hârtie aceste rânduri, e tot așa de treaz și tot așa de optimist, cum era în tinerețe.

Necazurile și mizeriile nu mă întristau, ci mă îndârjeau. Cu cât greutățile erau mai mari, cu atât se întărea voința mea de a învinge. Cu o glumă, la o halbă de bere sau la o plimbare, în tovărășia lui Goga, îmi treceau toate supărările. Eu și cu Goga devenisem Castor și Polux, nedespărțiți, înfrățiți sufletește de o revistă, care avea să lase o dâră de lumină pe ceriul culturii românești. Dar nici unul din noi doi, nu am fi îndrăznit să credem atunci, că vom reuși să străbatem drumul la care ne uitam cu atâta mândrie mai târziu.

Goga, pe vremea aceea, era un tânăr foarte modest, sărac și necăjit. Când i-am oferit un pat în locuința mea, s'a simțit fericit. Nu mai plătea chirie. Cum eram mai în vârstă decât el cu cinci ani și cu studiile terminate, aveam o ascendență și o înrâurire asupra lui. Mă asculta și mă socotea un fel de protector al său.

Cu excepțiunea orelor mele de birou dela Consulat și a cursurilor pe cari le urma Goga, eram veșnic împreună, ziua și noaptea. Dormeam în aceeaș odaie și de multeori ne apucau zorii zilei discutând. Eu, venit din București și fanatizat de un naționalism intransigent, pledam pentru manifestațiunile izvorâte din rărunchii neamului în toate

ramurile de activitate, deci și în poezie. Și arta trebuia să stea în serviciul cauzei noastre naționale.

Goga mă asculta și mă pricepea, dar se găsea într'o criză sufletească a desrădăcinatului dela țară, aruncat în vârtoarea civilizației streine dela oraș.

Studentii români, în majoritatea lor, se găseau în aceeași situație, dar rezonanța sensibilității lor varia dela individ la individ. Unii se adaptau repede la noul mediu și nu le plăcea să-și aducă aminte de casa acoperită cu paie sau cu dranițe din sat. Ei se considerau *domni*, cari nu mai aveau să se întoarcă la țărănime, la umilita clasă socială, abia liberată din jugul iobăgiei. Mentalitatea burgheză streină, în cei câțiva ani de studiu, îi desfăcuse de legăturile din trecut și-i cucerise pentru un nou rol social, în care naționalismul adeseori era o platformă de existență și de îmbogățire. Rămâneau români, dar se diferențiau, după modelul strein, de pătura țărănească. Alții, cei puțini, în sufletul cărora trăia intensiv lumea dela țară, simțeau și ei că-i fură orașul și-i înstreinează de tradițiile și de obiceiurile vetrei părintești. Acest proces lent de desrădăcinare îi dorea și-i tulbura. Se desfăceau de sat, fără să se poată împrieteni cu lumea orașelor. Rămâneau la jumătatea drumului, desorientați și demoralizați.

Așa era Goga în epoca budapestană, adică a studiilor universitare. Nu era bolnav numai sufletește, ci și trupește. Iși închipuia că pătimește de fel și fel de boale, deși, în realitate, suferea numai de o ipocondrie, cauzată de sbuciumările lui psihice.

Istoriografii literari, cari vor cerceta creația poetică a lui Goga înainte de „Luceafărul”, vor descoperi un versificator neîndemânatic și tânguitor, un suflet bolnav, adânc influențat de pesimismul eminescian, la modă în epoca pubertății sale, când a început să-și instrune lira.

În tinerețele noastre toți eram robiți de tristețea lirică a genialului cântăreț moldovean. Până și în declarațiile de dragoste strecuram jeluiri din versurile lui Eminescu.

Goga îmi spunea, că numai viața dela țară e sănătoasă, că se va însura cu o țărăncă voinică și frumoasă, ca să aibă copii rumeni și dolofani, pe cari nu-i va învăța decât să citească și să-și iscălească numele. Pentru realizarea acestui plan, voia să se facă învățător de sat.

Acestor preocupări sufletești le-a dat expresie în poeziile: *Dorință* (apărută în „Luceafărul” din 15 Sept. n. 1902) și *Bătrânii* (apărută în nr. dela 1 Dec. n. 1902), cari în volum au fost revizuite și unele strofe suprimate.

Atunci a scris :

De ce m'ați dus de lângă voi,
De ce m'ați dus de-acasă?
Să fi rămas fecior de plug,
Să fi rămas la coasă.

. . . . .

Cu sfârșitul :

O cucuvaie trăgănat
Se vaieră pe șură —
— Ce-o fi făcând fecioru vost,
Că-i dus la învățătură.

Și

Departeaș vrea de-aici să vii
In alte lumi senine,
In dimineața de Florii
Să mă cunun cu tine,

Să ne-așezăm în sat la noi
S'avem în deal o casă,
Să fiu cel mai cuminte'n sat
Și tu cea mai frumoasă.

Deși nu împărtășeam teoriile lui Goga, îl încurajam, deoarece vedeam că în lumea dela sate își găsește izvoarele originale de inspirație și de creațiune. Poeziile citate pledau pentru teza mea. Și cu ele a triumfat Goga.

* * *

Planul de a salva revista a fost ușor de făcut, dar realizarea lui se izbea de greutate de neînvins. La tipografia „Franklin”, unde am ajuns cu sprijinul lui Gheorghe Alexici, am tipărit revista abia trei luni. După ce mi s'au isprăvit paralele, „Lucefărul” a apus. Goga a plecat acasă, lăsându-mă singur. Dionisie Stoica dela „Poporul român” râdea satisfăcut. Era convins că „Lucefărul” a murit pentru totdeauna. Adevărat că nici eu nu mai speram să-l pot reînvia.

Fiindcă s'a spus că Gh. Alexici a avut un rol la apariția și la îndrumarea revistei, voi poposi o clipă să lămuresc relațiunile noastre cu el. Nu era român, care să nu-l disprețuiască și să nu-l desaprobe pe acest renegat a cărui origine era destul de obscură.

Era în solda ungarilor și în familie nu vorbea decât ungurește. Ca să aibă trecere și să-și poată îndeplini rolul de trădător, se străduia să-și câștige cât mai multe cunoștințe din domeniul limbei și literaturii românești și să aibă relațiuni personale cu românii. Dar nu îndrăznea niciodată să apară în societatea românească din Budapesta, care se întrunea la cafeneaua Iägerhorn.

Nici ungurii nu aveau încredere în el și nu-l utilizau decât pentru servicii mărunte. Asta o știu dela Iancsó Benedek, specialistul politic al chestiunii românești, care scria la „Budapesti Hirlap” articolele privitoare la români.

Str. Zöldfa era în apropierea Cafenelei Centrale (Központi Kávéház), vis-à-vis era Tipografia Franklin, unde își tipărea Alexici „Poporul”, foaie săptămânală subvenționată de guvernul ungar. În imediată apropiere se găsea universitatea. Noi umblam la această cafenea, unde venia și Alexici, ca să se întâlnească cu Iancsó Benedek. La început, când nu-i cunoșteam, stăteam la masa noastră, dar mai târziu Alexici a venit la noi și s'a prezintat. Ce era să facem? Deși l-am primit rece, el nu ne slăbea.

La 1 Sept. 1902, în No. 5 al „Luceafărului”, sub semnătura Codru, scrisesem despre el :

„Unii cred ca au de a face cu *Poporul*, care e redactat de câțiva simbriași ai guvernului, oameni — sau mai bine om — cu chip de Iuda și cu suflet renegat, vrednic de dispreț”.

Dar Alexici avea obraz gros. Nu-l impresionau insultele, chiar când i le isbeai în față.

Avea bunul simț să nu discute cu noi politică. Conversațiunile noastre erau pur literare, din cari profita numai el.

Dela primele întâlniri a observat că știu carte, că am mai multe cunoștințe decât dânsul în specialitatea sa, limba și literatura română.

O bucată de vreme nu ne-am mai dus la cafenea, ca să nu-l mai întâlnim. Nu a îndrăznit să ne caute la redacție.

Necazul ne-a silit să luăm iar contact cu el. După ce ne-am despărțit de „Tipografia Poporului român”, nu puteam tipări revista decât la „Franklin”, singura care avea caractere grafice românești și culegători români.

Cât am tipărit „Luceafărul” la „Franklin”, vedeam mai des pe Alexici, dar nu risca nici un sfat. Avea o atitudine de admirație față de noi, ca să ne măgulească. Lăuda, în deosebi, traducerile lui Goga din literatura maghiară.

Ori cât am stat de vorbă cu el, nu ne-am putut împrieteni. Știa că e numai tolerat de noi. De altfel ne despăițea și o mare deosebire de vârstă.

Gh. Alexici era inteligent și insinuant, dar lipsit de caracter. Se preta la orice serviciu împotriva românilor, dacă i-l cerea guvernul. Nu avea cunoștințe temeinice, dar era muncitor. A scris în limba ungară studii și lucrări privitoare la istoria literaturii românești. Reușise să aibă un schimb de scrisori cu învățații din regat. Mi se spune, că în una din aceste scrisori, adresată d-lui N. Iorga, s'a lăudat că e protectorul și conducătorul revistei „Luceafărul”. A afirmat un neadevăr, pe care d-l N. Iorga l-a luat de bani buni.

Am găsit necesară această precizare a legăturilor noastre cu Gh. Alexici, deoarece s'au făurit arme împotriva lui Goga din prietenia sa cu trădătorul dela foaia „Poporul”, la care a și colaborat.

În realitate sentimentele românești ale lui Goga erau prea adânci și prea puternice, ca să poată fi știrbite de o fire șubredă ca cea a lui Alexici.

Speram, că, la intervenția lui, tipografia Franklin ne va onora cu mici credite. Ne-am înșelat. Când ni s'au isprăvit paralele, din nenorocire prea repede, tipografia a refuzat să ne mai tipărească „Lucefărul”, Alexici nu a putut să ne dea nici o mână de ajutor. Nu avea trecere.

Ca să nu apună „Lucefărul”, a trebuit să cedez editura și încasarea tuturor abonamentelor „Tipografiei Poporului român”. Numai așa a putut să mai apară revista.

Aceste frământări dela începutul existenței revistei multora li se vor părea necazuri trecătoare și, poate, se vor mira că stăruie asupra lor. Eu le atribui, însă, o deosebită și hotărîtoare importanță în viața „Lucefărului” și a lui Octavian Goga. Îndrăznesc să afirm, că Goga nu ar fi scris frumoasele lui poezii, dacă nu exista „Lucefărul”. Nu ar fi desfășurat o activitate poetică programatică, fără să aibă la îndemână o revistă, în care publica ce voia. În epoca aceea Goga era un om nehotărît și neîncrezător în talentul său. Avea nevoie de stăruitoare încurajări și de neîntrerupte îndemnuri. Această epocă a durat până la apariția volumului *Poezii*, care l-a consacrat ca poet.

Dacă nu reușeam să desființez comitetul de redacție și să-l fac pe Goga redactor, revista ar fi rămas sub conducerea lui Dionisie Stoica, adept al curentelor teosofice și spiritiste la modă.

În anul I al „Lucefărului” se găsesc urme suficiente despre aceste înclinări ale tinerilor din redacția revistei. La pg. 158—1902 se poate citi o

dare de seamă elogioasă despre un conferențiar Edwin Böhme, venit la Budapesta din Germania, invitat de Silviu Suciu, șeful teosofilor români din capitala Ungariei. M'am dus și eu din curiozitate la aceste conferințe și m'am convins că teosofia e o doctrină filosofică interesantă, dar cu desăvârșire streină de sufletul neamului nostru. Au urmat, firește, discuții aprinse între mine și grupul teosofilor. Dacă ar fi învins ei, revista „Luceafărul” desigur nu ar fi trăit sau și dacă își prelungea viața câțiva ani, ar fi rămas o publicație obscură de imitație a curentelor de împrumut.

În No. 7 — 1903, șef-redactorul Al. Ciura a fost silit să scrie un articol de apărare împotriva lui Ion Slavici, care în „Tribuna Poporului” din Arad acuza „Luceafărul”, că e o ediție românească a spirițiștilor din Budapesta.

Stăruința mea de a imprima revistei un caracter național, de a o preface într'un organ de luptă și de manifestațiune originală a Românilor din Ungaria, a determinat soarta „Luceafărului”.

Acesta e meritul exclusiv al meu, cu care mă mândresc. Eu stăteam în umbră, dar desfășuram o activitate febrilă pentru a convinge pe toți, că numai pe drumul național putem ajunge la biruință. Pe Goga îl exasperam, atrăgându-i, în fiecare zi, atențiunea asupra literaturii originale românești, cetindu-i bucățile cari mi se păreau mai caracteristice. În biblioteca mea aveam toate operele mai însemnate.

Cercetătorii literari să-și dea osteneala să compare ortografia și limba „Luceafărului” înainte de a lua eu conducerea revistei și după 1 Ianuarie 1903. A trebuit să depun o muncă uriașă, instruind

Să va mălunde o horă, horă mare
Să mălunde - atunci și Cosinzeana în horă
Și cântăret va fi bătrânul codru
Și blândul glas al zelelor feciore
De sub zăvor esiva mândra domă
Lui fet frumoșă cumură aducându-i
Și va nunti înbeg - înbegul ostrov
Și călăreți și or aduna în cetă
Văți olontori să vadă buzduganell
Și înși bătrâni cu barba de zăpadă
Și lung și răz venit și patne multe
Adonectivi de pâne și de sare
De fet frumoșă să îl prime.

Mare noștie.

— — — — —
Voiosi și în biror frandă fieri galben
Și bițul ostrov - mândruț la nice ostrov!

— — — — —
Acum de du bătrân neștiut
Cuvântul nost' de rugăciune spune 'l.!

Octavian.

Fragment din manuscrisul lui Goga dela începutul anului 1903
(Varianta a poeziei „Poveste de anul nou” din No. 2/903).

culegătorii și corectând manuscritele, până am reușit să se scrie corect românește Am întâmpinat greutăți mari, dar, încetul cu încetul, le-am învins. Insuși Goga, care n'a făcut studiile liceale la români, decât la sfârșit, când a fost eliminat dela liceul unghuresc din Sibiu, făcea greșeli, după cum dovedesc manuscritele sale din vremea aceea. Goga avea, însă, un simț al limbii. Ca fiu de preot cunoștea limba bisericească și ca sătean știa o mulțime de cântece populare. Ortografia pe care ar adoptat-o la „Luceafărul” a fost cea fonetică, după cum se poate vedea la pg. 227 1903 a revistei.

În „Poveste de anul nou”, apărută în No. 2 1903, Goga a dat expresie, în versuri, nesfârșitelor noastre discuții. Era un articol politic versificat, în care se punea problema liberării noastre de sub jugul strein. Pentru mine această poezie a fost o dovadă ce comori ascunde talentul lui Goga. A fost cea dintâi poezie, care m'a convins de ce e în stare să scrie Goga, dacă se hotărăște să îmbrățișeze inspirația națională în creațiunile sale. Pe-atunci stătea încă la răspântie de drumuri, nu reușisem să-l câștig, pe deplin, pentru părerile mele. Dovadă sunt poeziile din 1903: *De mult...*, „*Și iarăși va să vie...*” *De-ași fi și Am plâns*, scrise sub diferite pseudonime.

*

* *

Anul 1903 a fost unul dintre cei mai grei prin căți a trecut „Luceafărul”. Propriu zis a fost anul în care s'a hotărât soarta revistei, anul în care și-a

fixat drumul existenței. Cele șase luni, dela 1 Iulie—31 Decembrie 1902, au rămas o simplă încercare tinerească, nereușită și fără nici o importanță. Dacă nu aș fi salvat și îndrumat „Lucefărul”, în cursul anului 1903, ar fi pomenit numai într’o simplă înregistrare bibliografică, fără să aibă vreo însemnătate în viața culturală a Românilor ardeleni.

Sbuciumul acestui an merită, deci, o descriere cât mai amănunțită și din toate punctele de vedere. O voi face pe îndelete — fiind singurul care o cunosc — și cu deplină nepărtinire. Imi voi îngădui unele observațiuni critice pentru a sluji adevărul, fără să întunec meritele nimănuia.

Rolul pe care l-am îndeplinit în viața revistei „Lucefărul” e a se atribui, în bună parte, culturii naționale la izvoarele căreia m’am adăpat cât am urmat cursurile universității din București. Sămânța bună, sădită în sufletul meu de capitala României, a dat roade, pe cari, la rândul meu, le-am dăruit tinerilor din capitala Ungariei, în desele întâlniri ce le aveam cu ei, iar, prin „Lucefărul”, le împrăștiam în țarina sufletească a Românilor din monarhia habsburgică. În realitate nu am fost decât agentul de răspândire a culturii și a limbii din metropola românismului. Vechiul regat, înainte de unire, găsise în mine pe unul din cei mulți, cari au înapoiat Ardealului împrumutul dăruit de stolul dascălilor ardeleni principatelor române, deșteptate de ei la conștiința națională, alături de cărturarii autohtoni. Am fost elementul care a contribuit la crearea procesului cultural de endosmoză și exosmoză între Românii de pe cele două versante ale Carpaților, cum zicea profesorul meu Titu Maiorescu, el însuș unul din cei mai mari și mai stră-

luciți precursori ai unificării culturale. Prin activitatea mea dela Budapesta, am adus cele mai devotate omagii de recunoștință culturii bucureștene, la care, personal, nu am adăugat decât un suflet curat și o energie, datorite de satul meu natal din creștetul Carpaților.

Eu nu eram adeptul nici unui curent din vechiul regat, fiindcă naționalismul meu latent, moștenit dela părinți, s'a hrănit și s'a trezit la viață de sufletul românesc din toate vremurile, pe care m'am deprins a-l cunoaște ca student, mai întâi la liceele românești din Ardeal și mai pe urmă, în sborurile lui înalte și largi, la Universitatea din București. Asupra mea au avut o adâncă înrăurire nu numai profesorii pe cari i-am ascultat, ci și cărțile pe cari le-am cetit cu setea vârstei de adolescent.

Acest românism m'am străduit să-l imprim dela început revistei „Luceafărul”, ceea ce nu a fost tocmai ușor în climatul strein din Budapesta.

Se săvârșește, deci, o greșală și o nedreptate, când mișcarea culturală și literară dela „Luceafărul” se clasează de istoricii literari ca făcând parte din școala „Sămănătorului”, condus de d-l N. Iorga. Mai întâi „Luceafărul” a apărut aproape deodată cu „Sămănătorul”, iar d-l N. Iorga a luat conducerea acestuia din urmă târziu, și abia prin 1904—1905 a răsbătut, când a triumfat și revista noastră, cum se va vedea. Am mers, așadar, paralel. „Sămănătorul” și profesorul Iorga desigur au slujit aceeaș idee pe care am slujit-o și noi. Dar nu ne-am născut din coapsa sămănătoristă și nici nu am crescut sub aripele părintești ale nimănuia.

Faptul că Al. Ciura a pus în fruntea revistei, când a apărut, două strofe din versurile lui Șt. O. Iosif,

Către tinerii poeți, publicate în „Sămănătorul” No. 1 din 1901, nu îndreptățește pe nimeni să ne înscrie în școala sămănătoristă. În versurile lui Iosif nu grăia tot tradiția ardeleană? Tradiția de redeştere națională a școlii latiniste.

Când se vorbește de ambianța culturală și literară, în care s'a manifestat, dela început, mișcarea dela „Lucefărul” și activitatea lui Goga, nu se poate eticheta ca făcând parte decât din școala naționalistă, moștenită de noi dela înaintași.

Adevărul e cel spus de însuș d-l Iorga: „La Pesta, „Lucefărul” d-lui Tăslăuanu, căruia d. Goga, încă necunoscut, îi dădea frumoase versuri iscălite N. Otavă, urma dela sine acelaș ritm”¹⁾). Urma „dela sine” ritmul idealului național al cărturarilor din toate vremurile.

Noi am mers dela început pe picioarele noastre proprii și am isbutit să îmbogățim cultura și literatura națională cu roade originale. „Lucefărul” a dăruit literaturii pe Octavian Goga și pe Ion Agârbiceanu, a căror activitate, dinainte de unire, nu se poate despărți de revista condusă de mine. Ei au crescut și s'au făcut celebri la școala „Lucefărului”. Pomenesc numai pe cei mai proeminenți, lăsând la o parte pe cei mai puțin cunoscuți, ale căror merite poate voi reuși să le scot, odată și odată, la iveală, fiindcă la izbânda revistei sunt toți părtași.

Care era ambianța culturală a tineretului universitar am zugrăvit-o într'un articol „Pro domo”

---

1) *O viață de om*, Vol. II, pg. 115.

din toamna anului 1903, din care reproduc câteva părți mai departe.

Aceeaș greșală se săvârșește de unii cercetători, când explică mișcarea dela „Lucefărul”, pe lângă curentul sămănătorist, cu tradiția junimistă, mai ales în ceea ce privește limba.

Nu-mi trece prin minte să tăgăduesc meritele „Convorbirilor Literare” în mișcarea noastră culturală și literară. În ce privește, însă, influența lor în Ardeal se exagerează. De regulă se afirmă, că junimismul a pătruns în Ardeal prin I. Slavici, care a înființat *Tribuna* din Sibiu și a condus-o dela 1884—1890. Acest ziar scria o limbă, care se deosebia de a filologilor reformatori din școala latinistă, și-mi aduc aminte că o ceteam cu sfințenie. Dar se uită că și înaintea *Tribunei* au apărut în Ardeal publicațiuni, cari se deosebiau ca limbă de a filologilor. Amintesc, în treacăt, *Familia* lui Iosif Vulcan, apărută în 1865, și „*Albina Carpaților*” (1877—1880), la care a colaborat Ion Al. Lapedatu, cu o proză ce se poate ceti și azi.

Dar cei ce vorbesc de influența junimistă în Ardeal scapă din vedere, că limba bisericească era curată și că poporul nu a vorbit niciodată limba cărturarilor latiniști. Literatura poporală, cu doinele, baladele și poveștile ei, a trăit vie și, în unele părți ale Ardealului, a păstrat o limbă frumoasă.

Prea se trece ușor peste tradiția ardeleană chiar și ca limbă. E interesant că cea dintâi contribuție a lui Slavici însuș la „Convorbiri Literare” e *Zâna Zorilor*, o poveste adusă din satul lui, din Șiria, și nu învățată la „Junimea”.

Goga, deși nu învățase la români, vorbea limba din regiunea Sibiului și cunoștea admirabil limba

cărților bisericești. Limba lui e a poporului și a bisericii, nu a „Junimii”.

De altfel, în perioada când a apărut „Luceafărul”, limba literară era formată și aceasta nu datorită numai „Junimei” dela Iași.

*

In No. 1/1903, sub titlul *Redacțional*, scriam:

„Entuziasmul curat al unor suflete visătoare a dat naștere acestei reviste; călăuz ne-a fost pe drumul nostru nădejdea și sfiala drumețului pornitor pe căi neumblate încă. Astăzi suntem la un popas al îndelungatei călătorii. Dacă osteneala ne-ar fi copleșit puterile și ne-ar fi slăbit nădejdea glasul celor ce întâlnim în cale, ne-așeza spre veșnic repaos, asemenea drumețului sleit de vlagă și lipsit de nădejdea de a-și ajunge ținta. Dar auzit-am și cuvânt de dragoste, îndemnul însuflețitor în calea noastră — glasul spus de buze meștere nu ne-a desnădăjduit — deci, întăriți în putere, ne continuăm călătoria, ascultând glasul inimii noastre și răzîmându-ne pe cuvântul de „Doamne ajută” al celor chemați de a înțelege și cinsti pe deplin nobila țintă la care tindem”.

Călătoria noastră, în întreg anul, a fost cu dese poticniri.

Numărul 1, de probă, ni s'a înapoiat de mulți intelectuali de seamă. Eu am înghițit în sec și am tăcut. Decât „restanțieri”, mai bine numere refuzate. Dar Goga s'a indignat și a scris, în No. 2/903, un articol: „Retour” — dedicație celor ce nu vor să citească revista *Luceafărul* — în care spunea:

„Nu bani vrem noi, nu plată, nu paușale !
Vrem încurajare, vrem dragoste !
Ce ne-ați dat ?
Laconicul „retour”; desăvârșita ignoranță !”

Dar paharul amărăciunilor nu s'a isprăvit cu numerele refuzate la începutul anului.

După ce am luat asupra mea editura, au început necazurile. A trebuit să mut și administrația în locuința mea din Zöldfa. Registre, adrese, numere răzlețe, colecții de ale „Luceafărului”, reviste, ziare, toate erau val-vârtej. Nu aveam nici un ajutor afară de Goga, care nu trăgea, însă, bucuros la jug. Totuși a fost silit să-mi dea mână de ajutor. L-am făcut „cancelist”, cum spunea el. Scria adrese pentru expedierea numerelor, cari apăreau acum la „Franklin” și trecea cupoanele dela mandatele poștale în registrul abonaților. De multeori lucram până după miezul nopții, îmbucând, în loc de cină, mezeluri și golind câte o sticlă de bere. Au venit, însă, în curând, zile și mai grele. Mandatele poștale se răreau și tipografia cerea bani. Luam acțiuni din leafa dela Consulat și plăteam, iar hrana o subțiam. Un prânz la două zile nu ne lăsa să pierim de foame. Erau zile în șir, când beam numai câteun pahar de lapte acru la o lăptărie din vecini, cu o față drăguță, cu care cocheta Goga, ca să-i mai dea și pe datorie. Amară sărăcie am mai îndurat în cele trei luni cât am tipărit revista la „Franklin”.

Fiindcă se tot scriu fel și fel de năzbâtii privitor la înființarea „Luceafărului”, reproduc ce am scris în No. 7 903, când s’au anunțat schimbările dela revistă :

„D-l Aurel P. Bănuțiu, ne mai putând purta și pe viitor sarcina de editor, din cauza unor afaceri private ale d-sale, a fost absolvat din acest post, împreună cu multe greutăți.

„Mulțumim... îndeosebi d-lui A. P. Bănuțiu, căruia îi revine meritul de inițiator. D-l Bănuțiu a riscat obolul său pentru întemeierea revistei „Luceafărul”, risc atât de laudabil, care ar putea servi de bună pildă tuturor oamenilor

noștri, căroră nu le cade greu a-și aduce aminte că au inima românească și generoasă”.

E clar. Mai adaug numai, că întemeietori de reviste au fost mulți, dar prea puțin au reușit să lase o urmă în mișcarea culturală. Dacă nu eram eu să duc patrusprezece ani în cârcă revista, azi nu s'ar mai lăuda nimeni cu întemeierea ei, fiindcă în primul an de existență nu a însemnat mai nimic. În realitate nu am moștenit de la Bănuț decât titlul revistei. Atât. Restul e opera mea, pe care nu o pot împărți cu nimeni ¹⁾. Nici Ciura, nici Goga nu erau în stare să redacteze o revistă, fiindcă nu e de ajuns să scrii proză sau versuri, ci mai trebuie o mulțime de lucruri, dintre cari cel mai greu e obiectivitatea; să deschizi larg porțile și pe cei ce bat ca să intre să-i judeci după vrednicie. Numai așa izbutești să faci dintr'o revistă un templu de credință națională. Altfel rămâne o bisericuță a unui grup restrâns, în care se tămâiază și se proslăvesc reciproc.

În cursul anului 1903, „Luceafărul” și-a menținut caracterul de revistă a tinerimii. De aceea s'au și publicat pagini întregi slabe, scrise de începători. Atât Ciura, în articolul „După un an”, din numărul dela 1 Iulie 1903, cât și eu în articolul „Pro domo”, apărut în numărul dela 1 Octomvrie 1903, constatăm că tinerimea universitară nu ne-a dat nici un sprijin. În realitate eu îmi croisem planul să prefac

---

1) Autorii cari au scris istoria literaturii române și autorii de cărți didactice, când atribue altora întemeierea revistei „Luceafărul” și meritul de a o fi dus la biruință, dovedesc sau ignoranță sau rea credință, amândouă ceopotriva de condamnabile.

„Luceafărul” într’o revistă românească, cum nu a mai fost alta. Dar trebuia să merg încet și să fac multe concesiuni, silit de împrejurări.

În articolul „Pro domo” zugrăveam fizionomia tinerimii universitare despre care am vorbit. Reproduc câteva părți :

„Tinerimea noastră dela universități, din nenorocire, judecată cu oricădă bunăvoință după manifestațiunile ei de orice fel, arareori suportă piatra de probă că ar fi în clar cu rostul și greutatea chemării sale. Un schimb de vorbe cu lamura studenților noștri universitari, o participare la ședințele lor literare sau la așa botezatele „conveniri”, ușor pot proba unui curios, pe lângă multele și incontestabilele calități, multe defecte de cari e bântuită „floarea națiunii noastre”.

„Aceste defecte sunt ușor de explicat și tocmai deaceia, cu puțină stăruință, nu greu de înlăturat.

„Faptul foarte întristător că noi nu suntem în stare, din multiple și complicate cauze, să ne creștem copiii în spiritul și direcțiunea cerută de aspirațiunile noastre etnice, e cel mai hotărîtor factor lămuritor al leneșei noastre înaintări pe toate terenele. Suntem — cum am fost întotdeauna — streini în țară streină”.

„Tinerii noștri pentru capitalizarea forțelor intelectuale sunt constrânși să bată la porțile streinilor, să-și împovăreze mintea cu cunoștințe barbare firii românești, să-și răsucescă gândul și limba pentru a înțelege tainele și subtilitățile științelor, ca la urmă, când fac *potusul*, să se trezească stăpânii unei culturi și educații intelectuale învrăjbită cu priceperea clară și limba curgătoare românească”.

„Societățile noastre studențești trebuie să fie întruniri cu caracter serios, unde să se facă literatură și știință; sa fie niște vetre patriarhale, la cari să se întrețină cu sfințenie focul sacru al culturii naționale, pe care tinerii noștri nu o pot afla la universitate”.

Apoi constatam că „Luceafărul” nu a fost sprijinit de tinerii universitari :

„Așa că revista noastră în cele morale a fost susținută exclusiv de grupul de 4—5, iar în cele materiale de spiritul de jertfă al unor oameni streini de universitate”.

Pentru ca să nu se creadă, că sbuciumările și jertfele materiale sunt inventate ulterior, reproduc redacționalul de pe pagina 227 1903 :

„Credem că nimenea nu ne va lua în nume de rău justa noastră jalbă împotriva alor patru sute și mai bine de on. cetitori, cari, din motive pentru noi neînțelese, au scăpat din vedere să ne trimită neînsemnata sumă de 10 coroane pentru abonament, deși au primit regulat revista. Indiferența această friguroasă a publicului, nu odată era să ne prohodască cu zile, dar noi nu ne-am dat, am cheltuit ultimul crițăraș pripășit prin punguțele noastre subțirele și am susținut revista. Editorul nostru sleit de puteri, ne mai putând, în cele din urmă, suporta singur costisitoarele cheltueli s'a asociat cu Tipografia „Poporul român” din loc., chibzuind că unde-s doi puterea crește la nevoi... și la răbdarea de a soma necentenit pe stimații restanțieri”...

Incercarea mea de a mă desface de Tipografia „Poporului român” nu a reușit din cauza sărăciei. Ca să salvez revista i-am cedat editura, adică încasarea tuturor sumelor rezultate din abonamente, dar am păstrat redacția, cece era important. Am scăpat de D. Stoica și de teosofi.

Goga, în Iunie, a plecat acasă. Ce-i păsa lui, ce voi face eu cu revista ?

La pg. 299/903, toamna, mai constatam :

„Indiferența răcoroasă cu care ne-a onorat o parte din publicul cetitor ne-a făcut să ne poticnim o leacă.. Mulțumim Celui de sus și inimilor nobile — cari, ascultându-ne desnădăjduita rugăminte, s'au grăbit a ne trimite ce era al nostru → că nu ne-am ales cu gâtul frânt...”

Astăzi privim cu fruntea mai senină — și cu pungița

mai veselă — către suișul ce ne călăuzește spre întruparea
viguroasă a visurilor noastre, menite să aducă servicii reale
neamului care ne-a dat ființă.

Excelzior!... Mâna ocrotitoare a Ziditorului ne e pavăză
— și ne încredem în ea".

Așa, câine-câinește, am ajuns la sfârșitul anului
1903. Calvarul a fost greu, cu poticniri amare, cu
răbdări prăjite și cu visuri de mărire... dar l-am
urcat.

* * *

Activitatea poetică a lui Octavian Goga din 1903
se împarte în două perioade distincte. Perioada în-
tâi, a dibuirilor, durează până la plecarea lui acasă
în vacanța de vară. Cum am spus, în această epocă
se găsea la o răspântie de drumuri, într'o criză su-
fletească, alimentată și de mizeriile ce le îndura.

Pentru istoria literară voi reproduce, în ordinea
cronologică, versurile lui nepublicate în volum și
necunoscute cercetătorilor. Pe cele apărute în vo-
lumul editat de „Cultura națională” le voi înșira,
la locul cuvenit, cu titlul ce-l poartă.

In No. 1.

DE MULT...

Că pogorātu-s'a demult,
O înțeleg, o cred, o știu...
Că s'a 'ntrupat dintr'o Marie,
Să moară El cel vecinic viu...

Și că din groapa Lui de lespezi
S'a înălțat biruitorul —
Și că doar azi trăește încă,
Isus Cristos Mântuitorul...

Il înțeleg duiosul basm,
Prinos aduc povestei sfinte
Și'ngenunchind la liturghie,
Mă'nchin, și mâna mea nu minte.

Dar, uite, stau nedumerit,
Un gând în mintea mea tresare:
Spre mântuirea lumii noastre
Nu cred o altă întrupare.

De sus din slava Lui albastră
Eternul lumilor părinte
Cu ochiu-i văzător a toate
Zadarnic astăzi ne-ar cuprinde:

În drumu-i lung azi n'ar mai da
Pe'ntinsa Lui împărăție
De-o altă „Sfântă-Preacurată
Fecioară Marie”.

Octavian

„ȘI IARĂȘI VA SĂ VIE”...

Era soborul sfinților din ceriuri
Și Dumnezeu pe tronul lui de aur
Sta răzimat povățuind norodul
Și zise el :

„Să vie vestitorul !”

Păși atunci din ceata cea de îngeri
Arhanghelul, de vești aducătorul
Și astfel zise'ngenunchind 'n țărână:
„Cutreerat-am lumea pământească
Și'n sborul meu supusu-le-am vederii
Palatele cu scările de-aramă

Și strașina bordeelor de pae
Și plâns-au, Doamne, ochii mei de jale
Și sufletul și inima mea plâns-a
Când au văzut și turma și păstorii
Și gândul lor și lupta-le împotrivă,
Altarul tău e părăsit și mașter
Și nimeni nu-i s'aducă jertfa laudei,
Minciuna e pe lumea lor pitică
Catapiteazma templelor de bronz.
De ce-i mai lași? Ingheață-le, părinte,
Cuvântul Tău pe buza lor de vameși.
M'am pogorît și'n duhul lor îngust
Și m'am trudit să ies la suprafață,
Era să mor de fierea înrăirii...
Să pierzi, părinte, neamul ăst mișel
Cu trăznete, precum odat' Sodoma,
Genunchii lui să simtă tremurând
Mânia Ta de Tată și de Domn !"

. . . . .
Astfel plângea arhanghelu 'n țărână
Cu plâns închis...

Mânie 'ncremenise
Pe fruntea Lui, de viață dătătorul,
Dar se pierdu în rostul unei clipe
Și Dumnezeu zâmbea:

— Nu voi să-i pierd !
E răsvrătirii firea lor supusă
Și sufletul și inima și mintea.
Incepe-voi o nouă primenire
Lăsând din nou o dungă de lumină
Pe lumea lor pierdută'n întunec...
Să te pogori din slava Ta albastră
Isus, Tu învățător al lumii.

In întunerec sămănând lumină
Va fi iar pace și'nvoire bună
Trezind din nou iubirea adormită !...

. . . . .
Zâmbind amar, îngenunche Isus,
Și-apoi răspunse, înălțându-și fruntea,
Și zise el :

Părinte, nu Te-ascult !

Agog.

In No. 2, la loc de frunte, a apărut „Poveste de anul nou”, semnată *Octavian*, din care am reprodus o bună parte în „Amintiri dela Luceafărul”.

Apoi, tot acolo :

„L-A LUAT DUMNEZEU”

(Vecina Safta)

Cum ar fi de bine astăzi
Să nu fi vândut cojocul,
Nici dumneata nu te-ai plânge
Că s'a stins în vatră focul !

Că-i atât de frig în casă..
— Spune-i îngerului mamă,
Să trimit'un ban de aur
Invelit într'o năframă !

Că ne-a spart fereastra vântul
Și nu-i jar pe fața vetrii
Și s'a isprăvit făina
Din bucatele cumetrii.

In firida din cămară
Am căutat, dar nu-i merinde,
Și să-i spui că nenea Naie
Fără bani nu ne mai vinde.

Morților li-e cald în groapă ?..
Mamă știe îngerelul,
Că de frig alaltă seară
Ne-a murit Bufli cățelul ?

Aiurea zâmbind copilul,
— Era frig nespus în casă —
Și visa că-l duce-un înger
Pe-o năframă de mătasă...

Nic. Olavă

In No. 3 apare *Cantorul Cimpoi*, sub semnătura *Octavian*. In volum e la pg. 112, complet refăcută.
Apoi :

SERBĂTOARE

In strana dreaptă cântă'n stihuri
Diacul vecinica mărire
A celui ce a urzit o lume
Din golul, ce plutea'n neștire.
In cercuri fumul de tămâie
Imprejmue iconostasul.
In liniștea din sfânta casă
Iși tremură diacul glasul :
— „Lăudați-l, că e bun și mare”..
Icoanele de pe perete
Tresar, — Celui din Mira Lichiei
Ii tremură albele plete.

Cuvântă din altar preotul:
„Cântați-i lui cu glas de trâmbiți
„Că, iată, s'a'mplinit Cuvântul”.
Făcliile își joacă para
In prelungiri tremurătoare.
E sfântă ziua cea de astăzi,
Plecați-vă la închinare !

Nicu

Noul pseudonim e *Nicu* din *Nic. Otavă*.

In No. 4 apare *De-o să mor*, semnată *Nic. Otavă*.
In volum e la pg. 35, modificată.

Din această poezie strofa:

Dar că m'am născut pe semne
Intr'o zodie ciudată,
De m'a bătut nenorocul
De pe lumea asta toată...

caracterizează epoca de mizerii în care trăiam.

Apoi :

IN ZADAR

Dintr'un vis de-o vară'ntreagă
Cu nimic nu ne-am ales.
Ne-a murit cu frunza toamnei
Blândul dragostei eres.

In zadar aş smulge-o clipă
Din al vremii întunerec,
De aripa vecinicieii
Sburătorul vis să-l ferec.

Să-l pun gândului tovarăș
Stihurilor mele vornic
Și să dorm în adumbrirea
Unui vis pe veci statornic.

Lia

In No. 5 :

CÂNTECE

I

Foaie verde, foaie lată.
Este'n sat la noi o fată,
Cum aș vrea-o sărutată
Dimineața, ziua toată...
Foaie verde, foaie lată

Foaie vrdee, foaie lungă
Dorul mândrii mă alungă
Și-mi mor oile din strungă,
Că nu-i cine să le mulgă...
Foaie verde, foaie lungă

II

Foaie verde tămâiță,
Hai deseară la portiță
Tu Aniță, cârcimăriță
Cu cămașă cu altiță
Și cu sorț în patru ițe...
Foaie verde tămâiță.

Foaie verde busuioc
Las' bucatele pe foc
Ori se coc, ori nu se coc...
Cârcimaru-i la iarmaroc,
Dumnezeu deie-i noroc...
Foaie verde busuioc.

Nic. Otavă

Iși bătea joc de stăruințele mele de a scrie
versuri inspirate de poezia populară.

PLÂNGI COPILĂ

Mor în glastră trandafirii
Moare'n pieptul nost'iubirea,
Zâmbetelor noastre vino
Să le plângem adormirea.

Cu tropare de'ngropare,
Să ne 'nmormântăm în lacrimi
Rostul albelor păcate,
Tresărirea dulcii patimi,

Și povestea minunată
A iubirii noastre moarte,
Trandafirilor sălbatici
Fluturi galbeni s'o mai poarte

În otava înrouată
Licuriciul tresălta-va...
Și de-o dragoste 'ngropată
Se va'nfiora otava.

Și zimbi-va ostenitul
Luceafăr al dimineții,
Basmul nost'când o să-l cânte
Greurușii, cântăreții...

Azi pe urmă înțelegem
Licărirea găinușii...
Plângi, copilă... plâng în iarbă
Licuricii — greurușii...

Octavian

DE CE ?

De ce mor trandafirii galbeni
Și florile albastre de cicoare
Și fluturi albi și fluturi pestriți...
— De ce murim noi, dragă, oare ?

Și visul nopților de vară
Asemeni rozelor din glastre,
De ce apune'n valul vremii,
Ca toate zâmbetele noastre ?

Copil nebun cu ochii tulburi
Zadarnic îți zdrobești ghitara !...
— De ce-i albastră bolta nopții
Și lunca verde, primăvara ?

Lia

In No. 6 apar *Cântece*, reproduse în volum la
pg. 51.

Apoi, semnat cu trei stele :

AM PLÂNS

Cântau trei preoți de'ngropare,
Cu glasul lor încetinel,
Și înălțau, atât de jalnic,
Tremurătoarele tropare
Al neființei noastre cânt...
— Eu stam cu ochii în pământ
Și mă munceam din ei zadarnic
O lacrimă să'nșel.

— Am întâlnit un cerșitor,
Nenorocitul veteran
Viața lui mi-a povestit,
Avut-a și el un fecior
Și i-a murit și-i era drag...
— Să plâng zadarnic m'am muncit
Când l-am cinstit c'un ban !

— Era o noapte-atât de-albastră,
Atâtea stele s'au fost strâns
Să-mi vadă-un trandafir cum moare
In păhărelul din fereastră. ' .
— Ingălbenitele petale
Au povestit atâta jale
Pleoapelor tremurătoare
Și-am plâns atunci, am plâns...

*
* * *

In No. 7 :

NOAPTE

Suflet răstignit pe cruce
Stins de-al patimilor criveț,
Răzimat pe coate plânge
Un copil cu ochii vineți.

Mai rămâi o clipă-două,
Nu te duce, mai rămâi,
Să-ți simt calda'nfiore,
Dulce dragoste dintâi !

Să-mi auzi, în taina nopții
Leneș picurând ghitara,
Găinușa când adoarme
Și luceafărul de sara.

Să-mi asculți duios povestea
Unui tremurat din gene,
Cum ascult' copiii basmul
Preafrumoasei Cosinzene.

Să tresalte lunca verde
De fiору'ndrăgostirii,
— Leneș sa-și aplece ramul
Trandafirii.

Și zimbește'n aiurare
Cel copil cu ochii vineți,
Răzimat pe coate-adoarme;
Doarme-al patimilor criveț ..

Liniștit, de-alungul bolții,
Trece luna călătoare,
Ea, a viselor pribege
Mărturie zâmbitoare.

Octavian

In No. 8 *Zadarnic*, în volum la pg. 62, modificată.

In No. 9 se continuă: „*Cântece*” II, în volum
pg. 51.

In No. 10—11: *Cântece* III, în volum pg. 52.

In No. 12—13 :

RĂMĂI...

Rămâi pe veci departe
Să nu cobori la mine,
Rămâi în adumbrirea
Poveștilor senine...

Cu trandafirii galbeni
Și visurile albe
Rămâie căpătâiul
Icoanei tale dalbe...

Căci zimbetele alte-s
Și rostul unei lacrimi.
În calea ta de stele
Și'n lumea mea de patimi...

Rămâi cu primăvara,
Cu fluturii, copilă,
Și când mor trandafirii
Tu plânge-le de milă..

Și râzi când pe câmp iarăși
Zimbi-vor ghiocerii...
Și-adormi cuprinsă 'n vraja
Poveștilor cu zmeii...

Și uită'ncet povestea
De-un cântăreț pribeag,
Biet precupeț de lacrimi
Ce ți-a zimit în prag .

Blaj.

Octavian

Apoi poezia *De-aş fi...* semnată cu trei stele, reprodusă în „Amintiri dela Luceafărul”.

Cu aceste versuri se încheie perioada întâi din activitatea poetică a lui Goga în 1903. După cum se vede, e o perioadă de dibuiri, de tânguiri şi de răsvrătiri. Poetul îşi căuta drumul... Uneori apuca pe cel indicat de mine, apoi iar se întorcea şi... rătăcea.

* * *

Perioada a doua începe cu întoarcerea lui Goga acasă, în satul său natal, Răşinari.—Ca Anteu din poveste, cum a atins pământul satului, i s'a luminat sufletul şi a descoperit izvorul adevărat al inspiraţiilor sale.

Din Răşinari mi-a trimis „*Casa noastră*”, apărută în fruntea numărului 14—15 dela 1 August 1903, semnată *Nic. Otavă*. Impreună cu poezia „*Reîntors*”, apărută în No. 19, 1 Octomvrie 1903, semnată *Nic. Otavă*, inaugurează ciclul de poezii de mai târziu, cari l-au făcut celebru, așa cum i-am profetit eu în noptile de discuții. Și în aceste poezii cânta soarta desrădăcinatului, a intelectualului dela oraş întors în viața patriarhală a satului. In volum a suprimat strofa :

Primește-l tu'n împărăție
Pribeagul ostenit de luptă,
Neputincios mă'ntorc acum
Cu inima și haina ruptă...
Ingenunchiat îți cer iertare,
O, iartă-mă și tu și Oltul !...
— Amar și-a ispășit păcatul
Feciorul lui Iosif preotul.

care e caracteristică pentru starea sufletească a poetului. Aceleași strune vibrează în *Nepotrivre*, semnată *Ion Codru*, *Ruga mării*, semnată *Octavian*, cu rânduri ca acestea :

— Și cum aş vrea, Preasfântă,
Norocul să mi-l ție,
Să-l văd iar' ca odată,
Cu fața 'mbujorată,
Cu ochi de fată mare,
Cum a plecat de-acasă.

Sau în *Zadarnic*, semnată *Nic. Otavă*, unde mărturisește :

Depart-am fost eu, copii, la oraș,
Și legea pe-acolo nu-i bună,

și când se prinde'n horă, se'ncurcă :

Lăsați-mă ! — Mă duc. Cetesc
In ochii voștri-ai tuturoră :
Nu e de rândul cetei noastre
Cine-a uitat să joace hora.

Toate poeziile scrise în partea a doua a anului 1903 sunt publicate în volum, cu unele mici modificări, ceea ce dovedește că poetul a început să ajungă la o versificație, pe care nu a renegat-o mai târziu. In nici una din aceste poezii nu se găsesc stângăciile din partea întâi a anului. Poate numai *La stână* e mai dărăburoasă.

Când era acasă, i-am scris să-mi aducă toamna pământ cu iarbă verde din Ardeal, de care mi se făcuse dor. Vara mă prăjeam în căldurile de cup-

tor ale Budapestei, în loc să stau în raiul din Bilbor. Era a doua vară a mea fără vacanță.

Toamna, când s'a întors Goga la Budapesta, a fost primit de mine cu alaiu și îmbrățișat ca un mare poet. Goga era rumen și refăcut sufletește, deși nu a încetat cu tânguiri. Am tras un chef strașnic, ca să-i tămăduesc norii pesimismului din suflet. S'a instalat iar în locuința mea, acum mai ordonată și mai liniștită, și-am început să croim planuri pentru viitor.

În acelaș an a început Goga să traducă *Tragedia omului* de Emeric Madách, capo d'opera literaturii maghiare. Am publicat-o regulat în „Luceafărul” și în unele părți traducerea era superioară originalului. Această traducere a contribuit mult la formarea talentului lui Goga. Tălmăcind pe un maestru, cu sârguință și cu muncă migăloasă, învăța singur meșteșugul scrisului.

Gh. Alexici a vestit cercurile ungurești despre înfrățirea literară dintre cele două neamuri, deși Goga nu era preocupat decât de partea artistică.

Goga în nota de introducere scria :

„Nu e un product de literatură națională maghiară, fiindcă nu reprezintă în nici o parte a sa calitățile specifice de rasă ale unui popor, ci e clădită pe temeiul larg al unui spirit ce s'a frământat cu probleme de interes universal”.

„Am crezut că o să fac un serviciu oarecare, dând în românește această operă tradusă în toate limbile europene, pusă, cu drept, alături de Faust, Kain etc. celebrele creațiuni de interes universal”.

E interesant că și în volumul „Tragedia omului”, apărut în 1934, Goga a păstrat ortografia fonetică de atunci a „Luceafărului”.

Goga a început să traducă și din Petöfi.
In No. 16—18/903 a publicat *Sfârșit de Septemvrie*.

Activitatea poetică a lui Goga din 1903 se încheie cu:

SINGUR

Bolnăvit de doruri multe
Moare'n geam azi busuiocul.
— Ni s'a dus în altă țară,
Amândurora norocul.
Și grădina mi-e pustie,
Lăcrămând se stinge macul,
Văduvit de fluturi galbeni
Și de mâna ta săracul.
Purtători senini de grijă
Unde sunteți ochi căprui?
Neplivită-i buruiana
Celor patru cărăruî.

Nic. Otavă

In volum, cu puține schimbări, la pg. 58.

* * *

In poșta redacției, pe care am cultivat-o mereu, nu dădeam numai răspunsuri la ființe reale ce băteau la poarta „Luceafărului”, ci polemizam, plasam răutăți ori făceam glume, sub diferite inițiale sau pseudonime.

Pentru istoria literară, cred că va fi de interes să adun câteva glume versificate de ale lui Goga, pe cari le-a început încă din anul I al revistei.

La început scria sub pseudonimul *Lia*, Poezia dela poșta red. din No. 2/1902 e reproducă în vo-

lume la pg. 145. Sub acelaş pseudonim publică în
No. 4/1902 următoarele strofe :

A fost de mult... şi nu mai pot
Să ştiu ce-a fost atunci,
Izvoarele ne îngânau
Şi fluturii din lunci.

A fost de mult — eram copii
În satu 'ndepărtat,
A fost... sau poate nici n'a fost,
Ci numai am visat.

In No. 9—10/902 :

IMPOSIBIL SĂ TE UIT

Viitor senin şi tandru
Mi-aşezai în perspectivă,
Tu pe lumea asta 'ntreagă
Cea mai dulce respectivă.

Dacă m'ai supus atâtor
Mii de vise efemere,
E că minţii mele 'n toate
Tu eşti punctul de vedere.

Inzadar aş vrea uitării
Să dau farmecele tale,
Versurilor mele tu eşti
Un veşnic „nexus causal”.

Cea care urmează, tot acolo, în hexametri, e tot
a lui Goga.

In No. 2/903 :

LA CAFENEA

Iar când conductul meu funebru
In pas mărunț va 'nainta
Și, iac'ășa, din întâmplare,
Va fi în cale o cafenea,

Să vă opriți în mers cu toții.
Incepe popa-a cuvânta,
Iar voi strigați în contra-basso :
—„Iat'am ajuns la cafenea !”

Și dacă nici la vorba asta,
Voi, tresărind nu mi-ți vedea,
Puteți să mă'ngropați atunci,
Căci mort sunt, pe onoarea mea.

Cânta viața noastră de cafenea.

In acelaș număr :

IN AETERNUM

Vecinic te-oi purta în minte,
Dragă, până'n clipa morții,
Cum în buzunarul vestii,
Port eu vecinic: *cheia porții !*

Fără de care nu putea intra în redacție după ora
zece seara.

In No. 4/1903 :

Pribegirii mele tu ești
Far prevestitor de mal
Și'n iluziile mele
Tu joci rolul principal !

Ingeraș cu ochi albaștri,
Ingeraș cu părul blond,
Ești frumoasă și succeasă,
Și ca formă și ca fond !

In No. 6/903 :

Noaptea, când adormi, frumoaso,
Vin la geamu-ți, pe'ntrecute,
Vin, călătorind pe raze,
Ingerașii, să discute.

Până 'n zorii dimineții
Povestesc și cântă 'ncet
Și'n povestea lor duioasă
Veșnic tu ești *pe tapet*.

Și a 15-a strofă :

Inainte mergător e
Chipul tău fenomenal,
Cum e'n chestiile noastre
Comitetul național.

In No. 7 903 :

Mai pe sus de toate'n lume
Este chipul tău cuminte,
Cum în ceriuri, între îngeri,
Dumnezeu e *președinte*.

Ori :

Ui-te par'că-ți văd icoana,
Chipul tău senin și mistic;
Pe obrazul stâng, frumoaso,
Porți un semn *caracteristic*.

In No. 14—15 903 :

SEARĂ

Apune soarele pe dealuri
Strălucitor ca un opal,
Trandafiria bolta pare
Un uriaș mandat poștal.

Incetișor răsare luna
In ale norilor vestminte,
Intunecată 'n strălucirea-i,
Ca o țigae de plăcinte.

Eu singur zic o rugăciune
Când cade frunza de pe plopi:
Tu, Doamne, dă-mi să văd aievea
Frumusețea mândrilor mei tropi.

*
*   *

In 1903, am publicat „Un curent neîntemeiat în literatura românească”, semnat: U. T. Mihaiu. Când l-am primit la redacție, am văzut că e un galimatias, în care se susțineau idei potrivnice celor ce le propovăduiam eu printre tinerii dela universi-

tatea din Budapesta. Dar era vara, în August, și trebuia să umplu coloanele revistei. M'am hotărît să-l public, ca să provoc o discuție, care place citorilor. Articolul lui Ulpiu Traian Mihai era așa de slab scris, încât nu i-am corectat greșelile grosolane de limbă. Într'o notă redacțională am spus că nu aprob părerile autorului.

Nu aș face pomenire de acest articol, dacă d-l N. Iorga în „Istoria literaturii române contimporane” nu mi-ar reproșa că „Luceafărul” era lipsit de un „îndreptar sigur”. D-l N. Iorga greșește, cum a greșit în multe altele la bătrânețe. E și puțină răutate în aceste aprecieri, după ce se cunoaște întreaga activitate a revistei „Luceafărul”.

În Ardeal erau doi scriitori cu cari nu ne împăcam: U. T. Mihai și Emil Isac, amândoi feciori de bani gata, cel dintâi din Orăștie, al doilea din Cluj. Amândoi, lipsiți de focul sacru al talentului, s'au lăsat robiți de curente literare la modă din străinătate pe care au cutreerat-o. Amândoi erau de părere, că satele noastre, cu tradițiile lor patriarhale, trebuiesc revoluționate prin industrii și integrate în ritmul vieții capitaliste apusene. Amândoi combăteau curentul național în literatură și în manifestațiunile artistice, considerându-l înapoiat.

E adevărat că în Ardeal nu-i prea asculta și nu-i urma nimeni sau prea puțini. Dar pentru accentuarea unei mișcări, ca a noastră, erau necesare și polemicile.

Nu vreau să justific publicarea articolului lui U. T. Mihaiu. Admit, că a fost o greșală, determinată de lipsa de material. Ea nu a avut absolut nici o urmare. Sextil Pușcariu, care era direct vizat, a răspuns și discuția s'a încheiat. Dar nu în-

țeleg ca d-l N. Iorga să-mi facă un cap de acuzație dintr'un „accident", fără importanță. Insuși d-l Iorga a combătut articolul lui Mihaiu în „Sămănătorul" și l-am aprobat. De ce mai era nevoie să se ocupe de el în istoria literaturii ?

* * *

Până la sfârșitul anului, am reușit să grupez în jurul revistei un mănunchi de scriitori, a căror scris a început să trezească un interes în breasla intelectualilor și în cercul cetitorilor.

Anul 1903, așa cu ceriul întunecat de mizerii, ne-a ajutat să ne înfigem rădăcinile existenței în mișcarea literară a vremii și să pătrundem în casele românilor.

Eu întrețineam o corespondență întinsă cu prietenii, cu noii colaboratori și chiar cu abonații.

Scriitorilor le lăsam libertatea să se manifeste în cadrele programului, îi îndeamnă la scris, le dădeam însărcinări și le primeam propunerile cari mi se păreau bune. Preocuparea mea principală era să mobilizez în jurul revistei pe cât mai mulți scriitori cu nume și să încurajez talentele tinere. Căutam să încadrez „Luceafărul" în mișcarea literară și artistică a întreg românismului, fără să scap din vedere cultivarea specificului ardelenesc.

Revista slujea ideea națională, alături de alte reviste contemporane, în serviciul căreia au stat și alte publicații beletristice dinaintea noastră. Continuam o tradiție și ne dădeam silința să desăvârșim cele începute de înaintași. Nu făceam, însă, un naționalism ieftin și sgomotos, ci ne străduiam ca, prin studii serioase și prin creațiuni artistice de

valoare, să ridicăm nivelul cultural al cetitorilor. Dacă aveam uneori accente critice mai virulente, ne feream să cădem în polemici personale. Uneori se întâmpla, totuși, să ia naștere, dar le curmam imediat, chiar cu riscul de a supăra pe cei angajați în discuții.

Nu stăruie, în acest loc, asupra concepției care ne călăuzea, deoarece, în 1903, ne asemănam cu puii golași, cu aripile abia răsărite.

Trebue să spun, însă, că sufletul meu întreg, cu toate resursele puterilor lui, a fost animatorul mișcării dela „Luceafărul” și în această epocă grea, cași mai tarziu.

Am poposit cam mult la vatra amintirilor din 1903, căutând să arunc cât mai multe raze de lumină asupra drumului străbătut în acest an și cred că am reușit să zugrăvesc în amănunte câteva aspecte ale vieții și activității noastre de atunci.

Mai pe urmă voi scoate în evidență și altele, pe cari le voi încopcia de firul gândirii și înfăptuirii mature.

CAPITOLUL II

1904 : ANUL DE TEMELIE

II

Am povestit cum am ajuns proprietar-editor al revistei „Luceafărul”. Am arătat cu câte jertfe materiale și cu câte chinuri morale am răscumpărat acest titlu, cu care m’am împăcat, deși, în realitate, eram și director și șef-redactor și redactor responsabil și administrator, cu un cuvânt factotum al revistei. M’am mulțumit cu acest titlu modest, fiindcă nu urmăream ambiții personale, ci voiam să dăruiesc neamului meu o revistă cum nu a mai avut în Ardeal și asta nu o puteam face, decât stând retras în umbră și lăsând altora să culeagă laurii muncii mele de salahor și de îndrumător spiritual. Dacă nu așa fi procedat așa, nici nu așa fi reușit să fac din „Luceafărul” cea mai bună revistă a Românilor dintre Carpați și Tisa. Voiu arăta mai târziu, că au fost încercări de a o transforma într’o revistă personală, într’o bisericuță de proslăvire a unui om, dar m’am opus cu îndârjire, mergând până la despărțire de cel mai de seamă tovarăș de muncă.

În 1904, am crezut că e bine să-mi tipăresc numele pe revistă ca proprietar-editor. Puteam să mă proclam director, căci eram stăpân, dar nu am voit din modestie. M’am mulțumit să iau locul lui Aurel P. Bănuțiu, rămas vacant.

După patru numere a trebuit, însă, să-mi șterg numele de pe revistă și să pun: Proprietatea și editura redacției, deoarece prim-ministrul ungar, Conte Ștefan Tisza, mă reclamase Consulatului României, al cărui funcționar eram, că fac agitații politice, după cum am arătat, cu documente, în volumul meu „Amintiri din Luceafărul“.

În lupta pentru existență nu reușești, dacă nu ești îndrăzneț și dacă nu dai rolul convenit hazardului. Tinereții îi stă bine să fie înzestrată cu aceste însușiri. Îndrăzneala cucerește și hazardul te poate pune în picioare.

Planul odată croit, urma să fie executat. Anul 1904 trebuia început cu un număr care să sfideze și care să bată la ușa multor cărturari din Ardeal. M'am apucat de lucru, din vreme, străduindu-mă să dau ceva nou, original, atât ca formă, cât și ca fond. Am reușit să scot un număr de trei coale, 48 de pagini, cu o copertă în culori, lucrată de pictorul V. Simonescu, dela Academia de belearte din München, cu ilustrații, reproduceri după lucrările pictorilor noștri, cu colaborări noi, ca Vasile Goldiș, câștigat de O. Goga, N. Iorga, Șt. O. Iosif, mobilizați de mine. Numărul s'a tipărit pe hârtie velină și ediția de lux pe hârtie cromo, cum nu mai văzuse publicul dela noi. Numărul s'a tipărit din vreme, în cinci mii de exemplare — record! — și l-am trimis în toate satele noastre, culegând adresele din șematisme și din anuare.

După această ispravă, ne-am dus sus în Buda, la o crâsmă ținută de-un șvab — i-am uitat numele — și trage-i, nene, la ciorhe de pește, la fleici pe grătar și la vin auriu ca chihlimbarul.

După miezul nopții ne-au simțit și lăutarii. Zdrân-ga-zdrânga din strunele vioarelor, acorduri stridente din țimbală și ne-am pomenit că ne cântă duios: „Ști tu”... Ne-au ghicit că suntem români. Eram cu Goga și cu Schiopul. Acesta din urmă își legase soarta de noi și făcea de toate. Am așezat lăutarii la masă, a venit și birtașul, am băut „per tu” cu el, și întinde-o, redacție, până a doua zi la prânz, când ne-am dus să ne spălăm de păcate la băile Lukács de pe malurile Dunării. Cheltuelile le-a suportat editorul din abonamentele ce se re-înoiau. Așa am pornit la drum la începutul anului 1904. Ce-o vrea Dumnezeu și onorații cetitori !

Ca să micșorăm cheltuelile numărului de probă, am rugat pe Sextil Pușcariu să intervină pe lângă Mihai Popovici — amândoi stăteau în Viena — să suporte cheltuiala clișeele tricrome ale copertei.

La el se referă rândurile din Cronică :

„Cu acest prilej ne simțim obligați a mulțumi, în public, și tânărului nostru mecenat din Brașov, care, cu multă bună-voință, a acoperit cheltuiala celor câteva sute de coroane, cât ne-au costat clișeele copertei lucrate în München”.

Acesta a fost primul sprijin bănesc a lui Mihai Popovici dat *Luceafărului*. Pe tânărul „mecenat” nu-l cunoșteam încă, decât din auzite.

Cum se vede hazardul era întovărașit de mici prevederi.

Numărul, firește, a făcut o impresie pretutindeni unde a pătruns. Acum mă uitam eu de sus la Dionisie Stoica și la ceilalți desidenți, lăsându-i să pri-ceapă: „iaca, așa se face o revistă !” Numărul, cu toate acestea, era departe de ceea ce trebuia să fie.

În fruntea numărului scriam :

„Programul rămânea cel din trecut, cunoscut publicului: propovăduirea culturii naționale; — și o revistă românească care își dă seama de misiunea ei, în vremurile noastre, nici nu-și poate alege alte cărări de activitate”.

Făgăduiam îmbunătățiri, pe cari le-am și realizat. Ca revista să fie mereu interesantă și îngrijită, pregăteam materialul pentru 3—4 numere înainte. Nu mai stăteam cu sufletul la gură, la fiecare număr, ca în 1903. Lucram metodic. Numerele speciale erau scornite și pregătite, până în cele mai mici amănunte, de mine. Uneori reușeam să rălucit, alteori mai așa.

Numărul de probă se deschidea cu un articol „Literatura noastră” semnat Vasile Goldiș, în care stăruia pe lângă scriitori să se inspire din „viața noastră proprie”.

D-l N. Iorga ne-a scos peri albi cu niște „Mărunțișuri istorice”, cari abia interesau pe specialiști. Cu toate acestea, în nota redacțională din fruntea numărului, îi mulțumeam, că, în nemărginita-i dragoste de neam, își aduce aminte de noi cu o grijă părintească. N. Iorga era o autoritate, ascultată și respectată în Ardeal, și de sprijinul său aveam nevoie. I-am înghițit „mărunțișurile” numai pentru a-i tipări numele în revistă. Știam că, din acel moment, „Luceafărul” va fi lăudat în „Sămănătorul” și decretat ca o revistă bună. Așa s'a și întâmplat. A mers chiar mai departe și a afirmat că „Luceafărul” făcea parte din constelația revistelor de sub direcția sa spirituală. Se va vedea mai târziu cum s'a înșelat.

Șt. O. Iosif ne-a trimis o poezie mediocră: „Câmpul Libertății”, plină de retorism național, fără valoare artistică.

Goga și-a făcut de cap. A dat patru poezii sub diferite semnături. Marea rapsodie, fără rimă, *Mortua est*, apărută în volum sub titlul „Frumoasa cea din urmă”, a semnat-o cu numele întreg, ceea ce dovedește că ținea foarte mult la ea. Ideea e foarte frumoasă și mi-o povestea de mult, că are să o versifice. E vădit inspirată de Madách din „Tragedia omului”, cu cei din urmă oameni cari populează pământul (cf. Tabloul XIII și XIV). Goga cântă moartea celei din urmă femei. Steaua Venus cade pe vârful Olimpului și-l aprinde. Zeii Eladei privesc neputincioși flăcările ce-au cuprins lăcașul lor sfânt. Vin toți cântăreții și-și aruncă lirele în foc. Sosește grăbit și fătul pribeag cu ochi senini albaștri, cel din urmă ucenic al strunii, Goga însuși, să cânte ultimul cântec și, apoi, să-și arunce și el lira în foc. Cu frumoasa cea din urmă s'a stins și poezia și soarele, care nu avea la ce să mai lumineze pământul.

Goga credea, că va avea un mare succes cu această poezie. Și nu l-a avut.

Atât *Mortua est* cât și *O, Tempora*, din acelaș număr, sunt reveniri ale poetului la subiectele atât de dragi lui; ele nu au nimic de a face cu fondul național al poeziilor cari l-au făcut celebru. Dacă în *Mortua est* aripile poetului băteau zărilor albastre ale artei universale, ale frumuseții eterne, *O, Tempora* e un pamflet la adresa contimporanilor:

Azi de s'ar naște alt Isus
Și-o altă stea s'arete locul,
N'ar fi un singur om să-și lege
De licărirea ei norocul...

Căci alte vremi umblau pe-atunci.
Când se'ndrăgeau de stele unii,
Și alte azi, când cred în stele
Numai poeții și... nebunii.

În acelaș număr a apărut faimoasa și originala *La groapa lui Lae*, care a stârnit un târăboi strașnic. Maiorescu a fost silit să-și revizuiască teoriile estetice, cetind această poezie, iar nasurile subțiri ale lui O. Densușianu și Duiliu Zamfirescu s'au strâmbat, ascultând cântecul lui bietu Niculaie, Lae Chioru, pe care eu l-am cunoscut. Cânta într'o magherniță, în colț unde se întâlnea Calea Moșilor cu Bulevardul Carol din București și unde rătăceam, după miezul nopții, cu poetul Iosif și cu alți cheflii. Maghernița se chema „La trei ochi în plapumă”. I-am povestit lui Goga chefurile noastre și făcea mare haz de ele. Nu știu dacă el a împrumutat țiganul din aceste povestiri sau, poate, a cunoscut și el, prin părțile Ardealului, vreun Lae Chioru, cecece nu-mi vine să cred.

Destul atât, că, la cheful nostru dela crășma din Buda, am închinat pahare cu spor atât pentru „Frumoasa cea din urmă” — pe vremea aceea le schimbam destul de des — cât și pentru „Lae Chioru”. Și-am avut dreptate, căci cântecul lăutarului a fost ascultat de Domnul din lăcașul său de mărgărint și ne-a dăruit steaua de pază, care, după 18 ani, ne-a mântuit de robie. Să fi știut birtașul șvab ce cărvunari iredentiști adăpostește sub coperișul său, scoțând din beciu vinurile cele mai de soi, ca să ciocnească cu ei *per tu*, cred că și-ar fi aprins cărciuma. Când a intrat armata română în Budapesta, mă hotărîsem să plec în capitala Ungariei cucerită,

ca să-l ocrotesc și să mai închin cu el un păhar de vin. S'ar fi crucit, văzându-mă în uniformă românească. Deși șvab, era mare patriot ungar.

Numărul de probă, dacă n'a dat rezultatele materiale sperate, totuși ne-a sporit simțitor numărul abonaților. Indrăzneala și riscul ne-au fost de folos. Puteam dormi liniștit, apariția regulată a revistei fiind asigurată. M'am gândit chiar să retribui colaboratorii, așa cum propunea Ciura în articolul „Scriitorul și banii”.

*
*   *
*

Dar nu ne-am mulțumit să cucerim cetitorii din Ardeal. Trebuia să avem un sprijin mai înalt, o consacrare din partea unui cap încoronat.

Carmen Sylva împlinea 60 de ani. Era cel mai nimerit prilej să batem la porțile palatului din București printr'un număr special, să sărbătorim pe Regina poetă și să dăm glas sentimentelor și convingerilor noastre iredentiste, fără să putem fi urmăriți de procurorii unguri.

M'am apucat să adun materialul din vreme. Lui Goga i-am spus să scrie o poezie de închinare. Lui Ciura i-am scris să dea și el o contribuție. Eu am scris un mic studiu despre Carmen Sylva. Pictorul Virgil Simonescu din München ne-a lucrat coperta. Am mai adăugat câteva reproduceri și traduceri din opera Reginei poete și am scos un număr drăguț, pe care l-am trimis, în mai multe exemplare, la Palatul din București, care nu ne-a învrednicit, însă, cu nici un răspuns. Regele Carol I era prieten cu împăratul Francisc Iosif I și noi eram supușii acestuia din urmă.

Goga a scris poezia „Noi”, cu versurile:

Avem un vis neîmplinit,
Copil al suferinții —
De jalea lui ne-au răposat
Și moșii și părinții...

Visul neîmplinit era întregirea neamului sub un singur sceptru de domnie. Goga găsisese forma cea mai nimerită ca să exprime iredentismul nostru.

Poezia s'a popularizat. Al. Marghiloman citase câteva strofe în parlament. Iar mai pe urmă a început să se cânte și, uneori, se mai aude și azi. Goga a mai tradus, pentru acelaș număr, două poezii din Carmen Sylva: „Moara” și „Copilul meu”.

În Ardeal s'a mai scris despre Carmen Sylva și despre dinastia română, dar nu îndrăznise nimeni să facă o demonstrație politică, așa cum am ticluit-o noi. Numărul, pătruns în casele cărturarilor din Ardeal, a stârnit senzație. Imi aduc aminte, că am primit felicitări, unele pe față, altele mai discrete. Coperta, cu chipul Reginei, a fost tăiată, încadrată și atârnată pe pereții odăilor mai ferite de ochii lumii. În rândurile preoților și învățătorilor din satele noastre s'au găsit cei mai însuflețiți pentru opera săvârșită de noi.

Numărul a făcut impresie și în regat, de unde ne-au sosit încurajări mai retorice de la oameni necunoscuți. Am primit și abonamente noi, cari pentru noi erau semnele cele mai concrete de apreciere. Ne-au scris și oameni cu greutate, lăudându-ne și făcându-ne atenți să fim prudenți. M'a felicitat și Consulul României, șeful meu din Buda-

pesta, care a atras atențiunea Ministerului Afacerilor Streine asupra activității mele extraoficiale. Cel puțin așa mi-a spus.

Numărul Carmen Sylva era mai mult decât o închinare Reginei poete. Avea un înțeles și un tâlc cu mult mai adânc, care a fost simțit instinctiv de unii cetitori, dar nu a fost subliniat de nimeni. A fost socotit ca un simplu gest omagial din partea unor tineri visători din capitala Regilor Ungariei.

Gândul meu, când am conceput acest număr, urmărea ținte precise. Nu l-am destăinuit nici celor din redacție, nici chiar lui Goga, de teamă să nu se sperie și să nu mi-l zădărnicească. Numărului i-am dat un caracter pur literar. În realitate exploatam situația politică din monarhia habsburgică și, în special, cea din Ungaria.

De pe la 1900, Ungurii au reînceput o luptă îndârjită împotriva Austriei. Urmăreau o Ungarie independentă și visau la un imperialism ungar. Pactul dualist li se părea un lanț ce-i stânjenea în libera lor dezvoltare. Lupta se dădea pentru concesiuni în armată, cari loveau în prerogativele regale, și pentru o bancă de emisiune ungară și pentru teritoriu vamal autonom.

În 1903 și în 1904 conflictul se agravase. Ungurii atacau tot mai violent pe Habsburgi și Austria. Fusesse chemat la cârmă Conte Ștefan Tisza, cu misiunea de a înfrânge obstrucția din parlamentul ungar.

Românii au mai cunoscut, nu de mult, în 1848, revoluția ungarilor împotriva Vienei și a dinastiei. Atunci Românii au trecut în tabăra împăratului. Eroul din 1848, Avram Iancu, înnebunise, văzând că

împăratul Francisc Iosif nu s'a ținut de cuvânt și a lăsat pe Români pradă șovinismului unguresc.

19034 privirile Românilor dintre Carpați și Tisa trebuiau îndreptate spre București, spre Capitala Regatului liber și spre dinastia națională, reprezentată prin Regele Carol I și augusta Sa soție. În ea trebuia să-și pună nădejdiile României din Ardeal.

Acest înțeles îl avea numărul închinat Reginei Carmen Sylva. Ne adresam ei într'o formă literară, săvârșind, în realitate, o demonstrație politică.

La cronică spuneam, că am voit să împodobim cu icoana senină a Reginei-poete măsuța Românilor supuși altor legi și altor porunci, dar înfrățiți cu bucuria și venerațiunea aceluia, cari sub strălucirea unui cer mai senin, decât al nostru, au ținut, din acest prilej, o dreaptă sărbătoare.

A fost prima noastră manifestare iredentistă reușită, care nu a scăpat vigilenței guvernului ungar, dar era așa de inteligent ticluită, că nu ne-a putut urmări. S'a mărginit la o reclamație împotriva mea, adresată Consulatului, cum am amintit.

Când scriu, azi, aceste amintiri, mărturisesc, că mă uimește îndrăzneala cu care sfidam stăpânirea ungurească și mă miră toleranța organelor oficiale. Câțiva tineri, pripășiți în Capitala Ungariei, ne dedam la acte revoluționare, îndemnând pe supușii împăratului și regelui Francisc-Iosif să-și îndrepte privirile spre tronul din capitala României și să nu mai aștepte nimic dela Viena sau dela Budapesta. Activitatea noastră era programatică, nu incidentală. Programul iredentist, urmărit consecvent și cu stăruință, e poate cel mai mare merit al revistei „Luceafărul”, conduse de mine. Meritul e cu

atât mai vrednic de laudă, cu cât conducerea partidului național român orienta politica noastră tot spre cele două capitale ale monarhiei dualiste. S'au găsit oameni politici — Aurel C. Popovici — cari credeau în Austria mare a moștenitorului de tron Francisc-Ferdinand și cari propuneau ca și regatul liber să fie încorporat Austriei și, împreună cu teritoriile locuite de români din monarhie, să formeze un stat autonom în confederația austriacă. Noi tinerii, abia trecuți de douăzeci de ani, vedeam mai limpede drumul politicei românești, decât bărbații maturi cu reputație și cu răspundere.

* * *

Cum Goga stătea în locuința mea, transformată în redacție, între noi se încinsese o prietenie rară, care a ținut pînă a fost tulburată de veșnica femeie. Se va vedea când și cum.

Goga din 1903, sfios și neîncrezător în talentul său, evoluase în 1904. Incurajările neîntrerupte, însoțite de expansiuni admirative, îl schimbaseră. Devenise conștient de valoarea sa și făcea încordări să aștearnă pe hârtie poeziile cari îl frământau de mult. Văzând că versurile cu subiect național sunt remarcate, s'a hotărît să-și instrune lira și să cânte durerile neamului oprimat din care făcea parte. De obicei îmi povestea subiectele înainte de a le versifica. Cu o singură poezie a făcut excepție, cu *Oltul*. Mi-a cetit-o scrisă gata. L-am luat în brațe și l-am sărutat :

— Asta-i poezie, mă ! Deacu și dacă nu-i mai scrie nimic, rămâi nemuritor.

Am publicat-o, cu litere mari, în fruntea numărului 4 dela 15 Februarie st. v. și, pe urmă, l-am

luat pe Goga să-l sărbătorim. Merita. Scrisese una dintre cele mai frumoase poezii, cu accente viguroase și cu un sfârșit, pe care-l repetam mereu :

...să-ți aduni apele toate,
— Să ne mutăm în altă țară.

Goga dăduse iredentismului nostru cea mai înaltă și cea mai plastică expresie. Poezia apărea după o lună dela numărul *Carmen Sylva*. Ne așteptam la represalii din partea guvernului.

— De astădată, mare minune dacă scăpăm, — zizeam.

— Să mă'nchidă, răspundea Goga. Am să vă trimit poezii și mai strașnice din temniță. Vașul ori Seghedinul sunt aproape, veniți să mă vedeți în fiecare săptămână.

— Mutăm redacția la tine, glumi Schiopul.

Pe urmă, am început să cântăm și să ciocnim paharele în cor, uitând de legi și de procurori. Nu recunoșteam decât un singur stăpân, pe Dumnezeu, și o singură lege, naționalismul.

Mă mir și azi, cum am scăpat. Poezia cuprindea părți provocatoare :

Neputincios pari și tu astăzi —
Te-a'ncins cu lanțuri Impăratul.
Ca unda ta strivită, gemem
Și noi, tovarășii tăi buni,
Dar de ne-om prăpădi cu toții
Tu, Oltule, să ne răzbuni !

Cu poezia *Oltul*, Goga a intrat pe porțile împărătești în templul literaturii. E cea dintâi mare

creație a poetului. Pe lângă nota națională, cuprinsă în versurile :

Așa domol te poartă firea
Căci duce unda-ți gânditoare:
Durerea unui neam, ce-așteaptă,
De mult, o dreaptă sărbătoare.

are părți de o valoare artistică durabilă :

În cetățuia ta de apă
Dorm cântecele noastre toate.

Cum tresăreau încremenite,
În jocurile lor buiestre,
Oștiri cu coifuri de aramă
Și roibi cu aur pe căpestre

Și'mbujorându-te la față
Treceai prin văile afunde,
Incovăindu-ți îndărătnic
Mărețul tău grumaz de unde.

Personificarea Oltului și înfrățirea lui cu necazul neamului nostru e nouă, originală și simbolică. Limba are suflul cărților bisericești și al cronicarilor, fără să fie îmbâcsită de arhaisme sau provincialisme. Fraza e nouă, cași ideea. Spre deosebire de cele mai multe poezii, scrise mai înainte de Goga, fiecare cuvânt e sculptat în piatră și nu se poate înlocui sau schimba. În volum e schimbat un singur cuvânt: *subțioară* în loc de *subsuoară*. Cred

că e o greșală în volum. Nu am la îndemână volumul *Poezii*, editat de mine la Budapesta. Acolo nu poate exista această îndreptare, care, desigur, e făcută de editura din București, fără aprobarea autorului.

Goga, în „Fragmente auto-biografice”, afirmă că nu văzuse Oltul, când a scris această poezie. Ceea ce nu poate fi decât o scăpare din vedere. Oltul curge aproape de Sibiu și trece pe la Turnu-roșu în țară. Să nu fi făcut Goga nici o excursie prin împrejurimile Sibiului cât a fost student? Când a fost eliminat din liceul unguuresc din Sibiu, pe unde s'a dus la Brașov? Cum nu l-a văzut? La Călimănești, unde spune că l-a întâlnit întâiaoară, Oltul, firește, e mai maiestos și mai haiduc, decât în ocolurile largi și leneșe, pe cari le face în Ardeal.

Și fiindcă am început să vorbesc despre Goga, îl voi urmări până în Iunie, când a plecat acasă la Rășinari și când a încetat să mai trăiască în intimitatea redacției până târziu la Sibiu, unde, frește, erau altele raporturile dintre noi, după cum se va vedea în altă parte.

Goga, în primăvara anului 1904, a pierdut pe sora sa Victoria, învățătoare, care s'a stins la 3 Martie, doborâtă de tuberculoză. S'a dus la înmormântare și la întoarcere a scris *Dăscălița*, apărută în fruntea numărului 7. Poetul a făcut din ea tipul dăscăliții, eliminând notele subiective de frate, cum a zugrăvit în *Apostolul*, apărut în Nr. 9—11, tipul preotului ardelean, care desigur e tatăl său. Ciclul satului se întregește prin aceste două figuri cu un rol așa de important în viața rurală.

Bălaia dăscăliță, sfielnică și cuminte prea de vreme, e o fecioară ideală :

Moșnegi ceteți ai cărților din strană
Din graiul tău culeg învățătură,
E scrisă par'că 'n zâmbetele tale
Seninătatea slovei din scriptură.
In barba lor, căruntă ca amurgul,
Ei strâng prinosul lacrimilor sfinte,
Căci văd aieva întrupat ceaslovul
In vorba ta domoală și cuminte.

La tine vin nevestele să-și plângă
Feciorii lor în slujbă la'mpăratul,
Și tu ascunzi o lacrimă 'ntre slove,
In alte țări când le trimiți oftatul...
Și fete vin să le 'nflorești altița,
La pragul tău e plină ulicioara
Și fetele își șoptesc în taină :
— Ce mâini frumoase are domnișoara.

In *Apostolul* redă atmosfera satului, în compariții bisericești și evocând sfârșitul muncii țărănești :

Ca o vecernie domolă
Se stinge zvonul din dumbravă,
Pleoapa soarele-și închide
Sus pe-o căpiță de otavă.
Norodul a cuprins podmolul
Lângă frăgarul din uliță, —
De cârjă sprijinit răsare
Bătrânul preot la portiță.

. . . . .
. . . . .

Atâtea patimi plâng în glasul
 Cuvântătorului părinte
 Și-atâtea dor aprind în inimi
 De clipa răzbunării sfinte.
 — Bătrânul mag înalță fruntea,
 Ce sfânt e graiul gurii sale :
 Din el va lumina norocul
 Acestui neam sfârșit de jale !
 . . . . .
 . . . . .
 Din cetățuia strălucirii
 Coboară razele de lună,
 Pe-argintul frunții lui boltite
 Din aur împletesc cunună.
 — Cuvine-se hirotonirea
 Cu harul cerurilor ție,
 Drept vestitorule apostol
 Al unei vremi ce va să vie !

Noi fiii de preoți am lăcrimat cetind această poezie. E așa de adevărată. Gândul ne sbura acasă la bătrânii încărunțiți, cari, din generație în generație, propovăduiau acelaș crez la altarele bisericuțelor din sat. Și mulți din ei au avut norocul să-și vadă visul împlinit.

Goga, după moartea surorii sale Victoria, devenise ipocodru. Iși închipuia că-i atins și dânsul de necruțătoarea boală. Inzadar căutam să-l convingem, că-i sănătos. Răspundea: „Nu se poate, trebuie că-i în familie”. S'a scurs multă vreme până s'a scuturat de închipuiri, dar de scăpat n'a scăpat de ele niciodată. Mereu i se părea că se îmbolnăvește la cea mai ușoară adiere de vânt. Se învălea și se îngrijea ca un bolnav, deși nu suferea de nimic.

Până în Iunie Goga a mai scris, pe lângă cântecul :

Lună, lună, stea vicleană
Neam de fire de vădană,

semnată Ion Codru — deși scriam eu sub acest pseudonim — o prea frumoasă poezie *Dimineața*, apărută în No. 8, în care revine la arta pură. O reproduc întregă, fiind una din cele mai reușite creații ale poetului, asupra căreia nu s'a stăruit îndeajuns. O reproduc cu modificările din volum:

DIMINEAȚA

Cu grele răsuflete apele dorm,
Pe lanuri dorm spicele grele,
Asupra pădurii veghează de sus
Cetatea eternelor stele.
Luceafărul bolnav în lumea de'nghet,
Clipește din gene molatic,
Când dorul pribeag de pe-o creastă de ulm.
Și-l geme porumbul sălbatic.

În geamăt se'nalță durerea la cer
Câmpii de lumini să'nfioare,
Luceafărul simte văpaia arzând
Și tremură bietul și moare.
Cu ochii plânși stelele toate se duc
Pe patul de nori să se culce;
Din dragostea stinsă în neguri de zări
Lin picură liniștea dulce.

În taina tăcerii pornește-se vânt
Să mângâie trestia 'n vale,
Pe-ascuns o sărută, dar dragostea lui
O văd licuricii din cale.

Și-o spun licuricii la frunze de soc
Și socul pădurii o spune,
Și frunzele toate grăbite tresar
Și'ncepe pădurea să sune.

Se duce iar vântul, pribeagul drumet,
Sfios fâlfăind din aripă,
Din doru-i aprins și 'n veci călător
O doină domol se 'nfiripă.
Și doina o cântă alunii din crâng
Și-o tremură 'n murmur izvorul,
Și doina trezește și turma din deal
Și turma trezește păstorul.

Din funduri de peșteri vin umbre șireag
S'asculte amarul cântării,
De patima doinei și umbrele mor,
Cu lacrimi plâng genele zării.
Și doina se zbate și frunzele plâng
Și codrul prelung se'nfioară,
Când, iată, prin neguri cu sânge străbătând
O rază solie coboară :

Deschideți larg poarta cărunților brazi,
Să vie 'mpăratul măririi,
Să mângâie jalea nestinsului dor,
Să 'mpace durerile firii.

Unii au atribuit lui Goga numai meritul de a fi cântat durerile neamului asuprit din Ardeal. S'a spus, că poeziile lui sunt articole politice scrise în versuri. Aceștia au uitat creațiunile lui pur artistice, lipsite de orice tezism, cum e *Dimineața*, care împreună cu altele împletesc pe fruntea lui Goga cununa de lauri a eternelor frumuseți artistice.

Am mai reprodus această poezie, ca să arăt că „Luceafărul“ nu jertfea arta pe altarul naționalismului, ceea ce deosebia revista noastră de publicațiile contemporane, după cum voiu încerca să dovedesc mai pe urmă.

Aș vrea să zugrăvesc pe Goga, în câteva linii, și ca om până în Iunie 1904, data despărțirii lui de redacție. O voiu face sumar, deoarece între viața lui de toate zilele și creațiunile sale poetice, deși se pot stabili oarecari înrudiri și influențe, totuși cred că e o curată pierdere de vreme să se stărue, cu dinadinsul, asupra tainei inspirațiilor poetului. Adeseori inspirația e trezită în clipa unui fapt divers, fără nici o importanță în viața artistului. Mai cred că disecările și despicările de acest soi nu lămuresc nimic. Sunt exerciții sterpe ale unor oameni indiscreți, cari nu au de lucru sau cari țin să ajungă celebri prin îndeletniciri de hienă. Am trăit între scriitori și artiști, pe unii i-am cunoscut de-a-proape, și pot spune că, de cele mai multe ori, între proza existenței și arta lor e o prăpastie. La un scriitor de seamă, cum a fost și Goga, amănuntele biografice desigur că prezintă un interes, dar nu atât pentru a înțelege și a aprofunda opera lui, cât pentru a-i cunoaște bucuriile și necazurile ca muritor de rând. E o simplă curiozitate omenească.

Goga cât a stat în Budapesta era student, necăjit și sărac. Indura, deci, tot felul de lipsuri. Viața și-o petrecea la universitate și la redacție. Asculta cursuri, cetia și scria. După obiceiul românesc, uneori, când aveam gologani, ne înecam necazurile, închinându-se zeului păgând al libațiunilor. Nici unul dintre noi nu avea nici o legătură sentimentală, trăiam numai și numai pentru studii și revistă, deși eram tineri și dornici de dragoste.

Nu cunosc decât o nevinovată înflăcărare a lui Goga pentru o fată. Studenții români din Budapesta au făcut, de Paști, o excursie la Ghioroc în podgoriile Aradului, unde, la concertul dat de studenți, a cunoscut pe „prea frumoasa d-șoară Mărioara Dogée din Lipova”, o pianistă desăvârșită, cu ochi „atât de negri și frumoși”. Goga i-a făcut curte și, ca să aibă o amintire dela ea, i-a cerut o fotografie pentru „Luceafărul”. În numărul 7 am publicat fotografia excursioniștilor, dar am refuzat să public și chipul „prea frumoasei domnișoare”.

— Unde ajungem, dacă publicăm fotografiile tuturor pianistelor cari concertează? — îi răspundeam.

— Bine, mă, da i-am promis. Cum rămân eu ?

— Trimite-i fotografia înapoi, scrie-i niște versuri și spune-i, că nu s'a putut publica din lipsă de spațiu.

Goga se uita cu ochii holbați de disperare la mine. A început să mă roage să nu-l fac de răs. Am cedat și am publicat fotografia domnișoarei în No. 8, căutând să justific apariția ei prin următoarea notiță :

„În numărul de față mai reproducem — drept amintire a frumoasei excursii a studenților din Budapesta — tabloul, care reprezintă excursioniștii în mijlocul poporului și fotografia d-șoarei Mărioara Dogée, care și-a câștigat atâtea merite pentru buna reușită a concertului”.

Goga era fericit. I-a trimis numărul din „Luceafărul” și câteva versuri. Ea i-a mulțumit printr'o scrisoare duioasă.

A fost un sbor trecător de fluture. Inima poetului a poposit o clipă la o prea frumoasă floare, pe care a uitat-o încurând. Așa sunt cântăreții, duce Mărioara, dacă mai trăești. Trebuie să fi fe-

ricită, că o clipă ai fost raza care a înseninat sufletul poetului.

Poezia *Dimineața*, concepută mai de mult, a apărut în „Luceafărul” deodată cu fotografia d-șoarei Dogée. Ar rămânea nemuritoare, dacă ar fi fost muza care a inspirat-o poetului.

* * *

Am spus în altă parte, că firea poetului Goga era urzită din pesimism, care l-a urmărit până s'a stins.

După căderea lui dela guvern, în 1938, și după întoarcerea lui din străinătate, am stat ceasuri întregi de vorbă cu el în locuința sa din Str. Puțul de piatră. Mi-a povestit tot ce a pățit în cursul guvernării, fără nici o reticență, ca în vremile budapestane. De astădată, în locul garafelor de vin, se perindau pe masă niște biete pahare de sirop, băutura cea mai potrivită pentru pesimiști. Starea lui sufletească era, în fond, aceeaș ca în redacția „Luceafărului” din Strada Zöldfa, deși de atunci se scurseseră 34 de ani, prefăcându-ne pe amândoi în oameni cu tâmplele albe ca spuma de sirop. Aceleași neguri dese de pesimism pluteau în adâncul sufletului său, dar acum erau încălecate de o ambiție dârză și de o voință de fier. Omul politic stăpânea, cu rațiunea, pornirile sufletului. Il ferecase în chingile unei discipline severe și-l strunise în frânele unor calcule precise. În fața mea uita adeseori, că e șef de partid și fost prim-ministru și, în cursul povestirii, devenea Goga cel de demult. Mi se destăinuia, dar îmi spunea: „te rog să le ții pentru tine, să nu faci uz de ele”. I-am făgăduit și știa că mă țin de cuvânt.

Pesimismul străbate și structura poeziilor lui Goga, pe care nu a încercat nimeni să-l analizeze din această latură.

Fără a scruta până în cutele subconștientului fondul sufleteș primar al lui Goga, nu se va putea pătrunde niciodată în tainele vieții și activității lui.

Această predispoziție sufletească a lui Goga nu e numai de ordin personal, ci derivă și din jelanii suferințelor milenare ale păturii noastre țărănești, pe care o întâlnim în cântecele populare și în tânguirile graiului de toate zilele.

La Goga e, deci, și o boală ancestrală, dacă această atitudine în fața zădărniceii existenței se poate numi boală. Poate fi, însă, și cea mai înțeleaptă filosofie.

Deocamdată mă mărginesc la constatări, fără a intra în amănunte.

Goga era înzestrat cu însușiri rare, cu daruri hărăzite dela Dumnezeu. Când ieșia în lume sau când sufletul său era cu cer senin, devenia comunicativ și vesel. Părea cel mai mulțumit om din lume. Incepea să povestească și să glumească, împărăștiind în jurul său lumină și stărnind râsete. Avea un talent rar de povestitor. Mai ales când își deslega traista amintirilor din Rășinar, descriind și evocând tipuri și scene din satul său natal, era fermecător și spiritual. Ne ținea seri întregi cu poveștile lui, dintre cari pe unele le-a și scris mai târziu. Cunoștea admirabil graiul țărănesc al marginenilor și-l reproducea întocmai, când povestea. Nu reușia, tot așa de bine, în scris.

Când se întâmpla să ne găsim pe lângă un pahar de vin, în localuri mai patriarhale sau în camere separate, cu lăutari și cântăreți, Goga se avânta,

Ara 1 kor. 20 fill.

Mi

a budapesti királyi magyar tudomány-egyetem

Rektora

Köszöntjük az olvasót!

Tudatjuk valamennyi kar doktoráival és más mindenkiel egyenkint és összesen a kiket illet, hogy *Yoga betavian* urat, ki *Peszinaron Szeben* megyében 18 *81* év *Maxquishó 20n* született, mint *bölcsészeti* kari rendes hallgatót egyetemünk anyakönyvébe szabályszerűen beírtuk; mit aláírásunkkal és kisebb pecsétünkkel ellátott jelen okmánynyal bizonyítunk.

Kelt Budapesten, 1900 évi *september 11* napján.

Rapay

a kir. magy. tud.-egyetem rektora.

Mészáros
a kir. magy. tud.-egyetem
karának dékánja.

Lecskekönyv.

Tulajdonosa :

Yoga Octavian (*József* fia).

Született *Resinaron* városban, *Szeben* községben,

megyében, 1881 év *Március* havának *20*

napján, s a *gör. kat.* vallást követi. A budapesti kir. magy. tudomány-egyetemre rendes hallgatónak felvétetett.

Melyik karba?	Mikor?	A quæstor bizonyítja beiktatását.
<i>Politechnikai kar</i>	<i>1900 Szeptember 11.</i>	

cu vocea lui de tenor, și luând comanda, își epuiza repertoriul destul de bogat în romanețe și în cântece populare. Știa și o mulțime de cântece ungu-rești, pe cari le cânta cu un temperament de pe pustă. Cunoștea toate cântările bisericești, din cari împrumuta cuvinte și imagini aproape în fiecare strofă a poeziilor sale.

Aceste stări sufletești expansive, pline de exuberanța tineretii, induceau pe mulți în eroare, crezându-l un om vesel și îndrăgostit de viață. Trebuia să-l cunoști bine, ca să-i descoperi și celalt aspect al sufletului său, pe cel fundamental, ascuns în adâncuri. Aceste stări sufletești opuse trăiau alături în ființa lui Goga, fără să se îmbine. Erau un Ianus cu două fețe, ce nu se întâlneau niciodată. Pesimismul îl păstra pentru clipele singurătății creatoare, iar veselia era ofranda ce o dăruia lumii în care își târa existența de toate zilele.

Goga, deși înzestrat cu o bogăție spirituală excepțională și cu un dar de a se exprima într'o formă originală și colorată, nu era atras spre studii aprofundate și metodice.

În Iunie, când a plecat din Budapesta, nici nu știam dacă a dat sau nu vreun examen. Nu-mi vorbea niciodată de ele.

Din bunăvoința d-nei Claudia Bucșan, sora poetului, care, între multe alte documente, a păstrat și indexul de student al lui Goga, azi se poate stabili precis ce studii a făcut la universitatea din Budapesta. Le voi arăta în amănunte, fiind prețioase pentru pregătirea academică a poetului.

Goga s'a înscris la universitatea din Budapesta, la 11 Sept. 1900, la facultatea științelor filosofice, după cum dovedesc cele două facsimile.

A urmat cursurile, pe cari le înșir în traducere românească, după originalul unguresc :

Anul școlar 1900 1901. Semestrul întâi.

Istoria modernă	cu Dr. Aladar Ballagi	a colocvat
Istoria Ungariei în epoca Arpadiană	„ Dr. Henrik Marczali	eminent
Exerciții de diplomatică	„ Dr. Ladislau Fehérpatak	a colocvat
Istoria civilizației ungare	„ Dr. Remig Békefy	eminent
Geografia generală	„ Dr. R. Kövesligethy	a colocvat
Istoria romană sub împărați	„ Dr. Mangold Ladislau	
Introducere în filosofie	„ Dr. Bernat Alexander	
Filosofii și poezii pesimiști ai veacului al XIX-lea	„ Dr. Bernat Alexander	
Istoria literaturii ungare moderne	„ Dr. Zsolt Beöthy	
Faludi Ferencz	„ Dr. Ciril Horvát	a colocvat
Istoria literaturii române	„ Ion Ciocan	eminent
Izvoarele istoriei civilizației ungare	„ Dr. R. Békefi	a colocvat
Horatius	„ Dr. T. Ponori	eminent
Limba latină	„ Dr. Șt. Hegedüs	a colocvat
Sintaxa latină	„ Dr. Gustav Kassai	eminent

Semestrul al doilea.

Horatius	cu Dr. Emil P. Thewrewk	} a colocvat eminent
Metrica	„ „ „	
Exerciții de interpretare	„ „ „	

Despre materialism	„ Dr. B. Alexander	
Istoria lit. române	„ I. Ciocan	a colocvat eminent
Cronicele românești	„ I. Ciocan	
Faludi Ferencz	„ Dr. C. Horváth	a colocvat eminent
Exerciții latine	„ Dr. G. Kassai	
Tribullus și Propertius	„ Dr. Géza Nemethy	
Temesvári Pelbárt	„ Dr. C. Horváth	a colocvat eminent
Istoria Ungariei	„ Dr. H. Marczali	
Anonymus	„ Dr. H. Marczali	
Ist. civ. ungare	„ Dr. R. Békefi	
Izvoarele sec. XVI	„ Dr. R. Békefi	
Istoria evului nou	„ Dr. Aladár Ballagi	
Diplomele papale	„ Dr. Ladislau Fejérpataký	
Exerciții diplom.	„ „ „	a colocvat eminent
Epocele ist. rom.	„ Dr. L. Mangold	
Istoria filosofiei contimporane	„ Dr. Imre Pauer	

Anul școlar 1901/1902. Semestrul I.

Germania lui Tacit	cu Dr. P. Thewrewk	} a colocvat eminent
Martialis	„ Dr. P. Thewrewk	
Exerciții de interpretare	„ Dr. P. Thewrewk	
Enciclopedia filologiei cl.	„ Dr. Șt. Hegedüs	
Istoria contemporană	„ Dr. Aladár Ballagi	
Filosofia istoriei	„ Dr. Aladár Ballagi	
Istoria civ. ungare	„ Dr. R. Békefi	} a colocvat eminent
Izv. ist. sec. XVIII	„ Dr. R. Békefi	
Exerciții de diplomatică	„ Dr. L. Fejérpataký	a colocvat eminent
Istoria Greciei	„ Dr. L. Mangold	
Ist. Ungariei 1301-1437	„ Dr. H. Marczali	} eminent
Comitatele ung. până la 1848	„ Dr. H. Marczali	
Cronicele	„ Dr. H. Marczali	
Ist. lit. ung. din sec. XIX	„ Dr. Sigism. Bodnár	
H. Taine	„ Dr. B. Alexander	
L. română (Sematologia)	„ I. Ciocan	a colocvat eminent

Semestrul II.

Istoria contimporană	cu Dr. Al. Ballagi
Istoria Ungariei dela 1437—1526	„ Dr. H. Marczali
Istoria civ. ungare.	„ Dr. R. Békefi
Istoria romană	„ Dr. Balint Kuzsinszky
Istoria Greciei	„ Dr. L. Mangold
Antologia latină	„ Dr. P. Thewrewk E.
Exerciții de interpretare	„ Dr. P. Thewrewk E.
Filologia clasică	„ Dr. Șt. Hegedüs
Sistemele mitologiei	„ Dr. Șt. Hegedüs
Literatura prozei române	„ Ion Ciocan

Anul școlar 1902 1903. Semestrul I.

Epoca reformelor dela 1823—1848	cu Dr. H. Marczali	
Literatura istorică din sec. XVII	„ Dr. H. Marczali	
Tubero, Szerémy, Vevansich	„ Dr. H. Marczali	
Filosofia istoriei	„ Dr. A. Ballagi	
Istoria Germaniei	„ Dr. A. Ballagi	
Istoria pragm. sec. XII	„ Dr. Iuliu Lánczy	
Exerciții-izvoare	„ Dr. Iuliu Lánczy	
Ritmica	„ Dr. P. Thewrewk	} a colocvat } eminent
Exerciții de interpretare		
Etica	„ Dr. Imre Pauer	
Izvoarele ist. civ. ung. sec. XVIII	„ Dr. R. Békefi	
Pedagogia aplicată	„ Dr. Ernest Finácsy	
Istoria lit. poetice române	„ I. Ciocan	} a colocvat } eminent
Istoria l. rom. Fonologia	„ I. Ciocan	
Clasificarea lexicului român	„ Dr. G. Alexics	a colocvat eminent

Semestrul II.

Istoria Germaniei	cu Dr. Al. Ballagi	a colocvat eminent
Filosofia istoriei	„ Dr. Al. Ballagi	
Istoria civilizației	, Dr. R. Békefi	
Izv. ist. civ. ungare sec. XIX	„ Dr. R. Békefi	
Metrica greacă, lat. și ungară	„ Dr. P. Thewrewk	} a colocvat eminent
Livius	„ Dr. P. Thewrewk	
Exerciții de interpretare	„ Dr. P. Thewrewk	
Ovidus „Fasti”	„ Dr. Șt. Hegedüs	a colocvat eminent
Viața și opera lui Virgilius	„ Dr. G. Némethy	a colocvat eminent
Cicero „De finibus”	„ Dr. G. Némethy	a colocvat eminent
Istoria revoluției	„ Dr. H. Marczali	
Istoriografia sec. XVII	, Dr. H. Marczali	
Ist. pragm. a evului mediu	„ Dr. Iuliu Lánczy	
Istoria poeziei române	„ I. Ciocan	
L. română: Fonologia	„ I. Ciocan	
Elementele streine în l. română	„ Dr. G. Alexics	f. diligent a colocvat eminent

In April 1903 a făcut examenul fundamentul de profesor secundar din istorie, l. latină și filologie, conform certificatului liberat de Universitate, cu data de 6 Mai 1903, al cărui original se păstrează în arhiva d-nei Claudia Bucșan, alături de index.

Anul școlar 1903/1904. Semestrul I.

Didactica	cu Dr. Ernest Fináczy
Exerciții pedagogice	„ Dr. Ernest Fináczy
Istoria educației în sec. XIX	„ Dr. Antal Ácsay

Cicero	cu Dr. P. Thewrewk E.	} a colocvat eminent
Exerciții de interpretare	„ Dr. P. Thewrewk E.	
Plautus „Miles gloriosus”	„ Dr. P. Thewrewk E.	
Istoria ev. nou	„ Dr. Al. Ballagi	} a colocvat eminent
Filosofia istoriei	„ Dr. Al. Ballagi	
L. română: Morfologia	„ I. Ciocan	
Ist. lit. rom. sec. XVIII	„ I. Ciocan	
Ist. lit. bisericești	„ I. Ciocan	
Ist. civ. ung. ist. creștinismului în Ungaria	„ Dr. R. Békefi	
Istoria Ungariei 1711—1790	„ Dr. H. Mészaly	
Terminologia creștină a l. române	„ Dr. G. Alexics	eminent

Semestrul II.

Istoria Spaniei	cu Dr. Al. Ballagi
Ius resistendi	„ Dr. Al. Ballagi
Istoria civ. ungare	„ Dr. R. Békefi
Estetica pe baze psihologice	„ Dr. Zs. Beöthy
Exerciții pedagogice	„ Dr. E. Fináczy
Ratio educationis	„ Dr. E. Fináczy
Anchități romane	„ Dr. P. Thewrewk E.
Odele lui Horatius	„ Dr. P. Thewrewk E.
Poezia pop. română	„ Dr. G. Alexics
L. română: Morfologia	„ I. Ciocan
Ist. lit. române în sec. XVIII	„ I. Ciocan
Istoria lit. bisericești	„ I. Ciocan
Istoria Ungariei dela 1790—1815	„ Dr. H. Mészaly
Istoria pactului	„ Dr. H. Mészaly

Aceste sunt cursurile pe cari le-a urmat Goga la Budapesta. După cum se vede, la unele materii a dat examene (colocvii), la altele, nu. La 8 Iunie 1904, Universitatea din Budapesta, facultatea de filosofie — cum se vede din facsimilele anexate — i-a liberat „Absolutorium”-ul:

55.
szám.

Végbizonyítvány

(Absolutorium).

A budapesti királyi magyar tudomány-egyetem
 Rektora és bölcsészeti tudománykarának Dékánja
 ezennel bizonyítjuk, hogy *Goga Octa*
vian — ur, a ki *Resináron*
Szeben — megyében 18 *81.* évi
márczius hó *20-án* született s a *gör. keleti*
 hitvallást követi, a *beassói gör. kel. román*
 főgymnasiumtól 18 *00* évi *junius* hó *28* n
407 szám alatt kiállított érettségi bizonyítvány alap-
 ján a *bölcsészeti* kar hallgatói közé felvétetett,
 mint rendes hallgató az 18 *00/1901* tanév *I.* szakától
 az 19 *02/1904* tanév *II.* szakának végeig terjedő idő-
 ben a budapesti királyi magyar tudomány-egyetemen

a *Löcsei* kari tanfolyamot bevégezte, s a fenn-
 álló szabályok követelményeinek mindenben eleget tett.

Goga Octavian urnak
 egyetemi magaviselete ellen az egyetemi hatóság előtt
 kifogás nem fordult elő.

Melynek hiteléül ezen végbizonyítványt aláírtuk és
 egyetemünk kisebb pecsétjével megerősítettük.

Kiadatott Budapesten, 1904 évi *január* hó *12* n.

Hencsler
 az egyetem e. i. rektora.

J. Balogh
Löcsei kar e. i. dekánya.

Din aceste documente rezultă că Octavian Goga e absolvent al Universității din Budapesta. Nu a luat licența, fiindcă nu avea nevoie de ea, dupăce a renunțat la cariera de profesor secundar.

Ca să termin cu prima jumătate a anului 1904, mai reproduc două glume de ale lui Goga, apărute la poșta redacției :

In No. 3 :

TU EȘTI...

Tu ești îngerul de pază
In al vieții mele templu,
Cum în sfântul loc de rugă
Cantorul e de exemplu.

Din cetatea ta de stele
Chip strălucitor și pal
N'ai putea s'arunci o rază
Și'n spre min'eventual.

In No. 9—11 :

DURA LEX

Vin' la sânul meu Ninon
Naivă, dulce baiaderă,
Atâtea visuri azi avem
Și-atâtea sticle de maderă.

Aleargă flutur auriu,
Căci visele se trec, Ninon.
Așa e legea firii'ntregi:
Maderă azi, mâine sifon.

* * *

Conduceam „Luceafărul” de un an și jumătate și încă nu-l văzusem pe Al. Ciura. Il cunoșteam din liceul din Blaj, dar de-atunci trecuseră aproape zece ani. Decând eram împreună la „Luceafărul”, schimbam scrisori, fără să ne fi întâlnit.

În Martie 1904, am fost concentrat la Mauer bei Wien, cu gradul de cadet. Dela anul de voluntar nu mai făcusem decât o singură manevră prin regiunea Reghinului. Autoritățile militare austriece acum au pus mâna pe mine și m’au silit să-mi fac datoria.

În lipsa mea din Budapesta, s’a nimerit să vină Ciura să viziteze și el redacția, unde trona singur Goga. Vizita e descrisă în articolul „La redacție”, apărută în No. 8 dela 15 April st. v. 1904. Descrierea redacției e fidel făcută, cu excepția vestei lui Z. Bârsan și a amanetării hainelor mele. Acestea sunt invenții de ale lui Ciura. În 1903 nici nu fusem la armată, dar de amanetat, mi-am amanetat tot ce aveam, ca să plătesc tipărirea revistei la Franklin. Statuile, făcute din mucava, aparțineau proprietăresii, văduva scăpătată a unui om de teatru. Pianul și mobilele, împreună cu leghioanele de ploșnițe, erau tot ale ei. Noi închiriasem cele două odăi. Văduva trăia în bucătărie, ca vai de capul ei. Era o femeie bătrână și neajutorată, ca toate femeile trăite în bogăție și rămase fără resurse de venit. Din când în când mai vindea câte un obiect prețios și-și prelungea zilele de mizerie.

În articolul „La redacție”, Ciura spune singur, că „după doi ani de zile mi-a fost dat și mie să urc cele trei caturi ale redacției „Luceafărului”. Cu alte cuvinte, deși figura ca șefredactor, nu avusese nici un contact cu redacția. Rămăsese un colabora-

tor regulat al revistei. Noi, însă, pe vremea aceea nu dădeam nimic pe titluri. Ne era indiferent, dacă unul se numea redactor șef, celalt redactor responsabil și al treilea editor. Lucrul de căpetenie era să reușim a face o revistă bună și să răsbim. De altfel, anul 1904 e ultimul în care am mai păstrat aceste titulaturi, fără nici un rost.

Ciura vorbește de cărțile mele. Aveam într'adevăr o bibliotecă frumoasă, adunată încă de pe vremea când eram licean. Citeam aproape tot ce apărea în domeniul literar. La redacție ne soseau multe publicațiuni, cu cari îmi spoream stocul cel vechiu. Nu cumpăram decât cărțile streine, mai ales cele germane și admirabilele ediții ungurești ale literaturii naționale și universale. În vederea „Luceafărului” mă documentam cu tot ce credeam că-mi poate fi de folos. De aceea în biblioteca mea se găseau cele mai variate publicațiuni.

Făceam studii speciale în vederea redactării revistei, pe cari nu le-am întrerupt până la dispariția „Luceafărului”. Dacă revista făcea progrese, număr de număr și an de an, se datorește unei munci neîntrerupte și multor nopți nedormite. Imi aduc aminte, că aveam în vedere două reviste streine — la noi nu exista nici una care să-mi fi servit de model — și anume *The Studio* și *Kunstwart*. Amândouă mai ales ca execuție tehnică și ilustrațiuni. Aranjamentul revistei, așa cum visam eu, nu am ajuns să-l realizeze, decât în parte, abia în epoca sibiană. Atunci m'am izbit, însă, de alte dificultăți despre cari va fi vorba.

Ciura era un om delicat, o fire blajină și înțelegătoare, care, atât în epoca budapestană cât și

în cea sibiană, nu mi-a aruncat între picioare nici o buturugă, cum au făcut alții.

În Iunie 1904, revista *Familia* din Oradea-Mare, redactată de Iosif Vulcan și-a serbat jubileul de patruzeci de ani. Ciura a scris în „Luceafărul” articolul omagial, cu încheierea următoare:

„În mijlocul celor ce se bucură, *Luceafărul* încă își reclamă un loc modest, rugând pe bătrânul nostru dascăl să-i primească omagiile.

„Cea mai veche revistă literară nu va rămânea neînduioșată la urările de bine a celei mai tinere din surorile ei”.

În cronică eu eram mai protocolar:

„Noi cei grupați în jurul revistei *Luceafărul*, cari înțelegem și simțim jertfele de tot neamul de cari e legată editarea unei reviste românești la noi, felicităm cu dragoste opera de străduință a d-lui Iosif Vulcan”.

Goga s'a dus la Oradea și a luat parte la serbări.

„Familia”, așa cum era, constituia o concurență pentru „Luceafărul”. O revistă veche, cu tradiție, redactată pentru publicul prea puțin pretențios din Ardeal, avea încă cetitori. Unii spuneau: ni-e destulă o revistă. Ce mai vreau și tinerii ceia din Budapesta? Vrea să îngroape bătrâna „Familie”?

Iosif Vulcan și revista sa au, desigur, un mare merit în viața culturală a Ardealului. Merit pe care noi îl respectăm. Și Ciura și Goga au colaborat, ca începători, la revista bătrânului Vulcan. Pe urmă, la noi era o tradiție bună: țineam seama de ierarhia vârstei.

Dar după 1900 erau alte vremuri, cu alte exigențe și cu alte idealuri. Pe ceriul cultural și politic al Ardealului trecuse, ca un meteor luminos, *Tribuna* din Sibiu. Ea lăsase urme în spiritualitatea tineretului. În regat triumfase mișcarea „Junimei”, urmată de o pleiadă de scriitori cu alte idealuri și alte orizonturi.

În Budapesta am sosit cu o zestre culturală dobândită în regat și am crezut că misiunea mea — după ce am luat conducerea „Luceafărului” — nu poate fi să mă cobor la nivelul „Familiei”, ci să dau un impuls și un avânt nou mișcării culturale și artistice din Ardeal. De aceea, fără să fi avut vreun resentiment personal împotriva bătrânului propovăduitor al culturii din Oradea, nu-l mai puteam aproba. Socoteam, că misiunea lui e încheiată și că generația tânără trebuie să se străduiască să urce cât mai multe trepte pe scara progresului. Și cu „Luceafărul” le-a și urcat, ajungând mai sus decât s’au așteptat cei ce l-au condus. Pluralul acesta e de cele mai multe ori majestatic.

Ca să reușim cu „Luceafărul” trebuia să fim inventivi. În 1904 am introdus schimbarea copertelor lucrate de artiști. Fiecare număr se prezintă cu o toaletă nouă.—O revistă, ca și o femeie, trebuie să fie atrăgătoare și ca înfățișare exterioară. Unele coperte erau de toată frumusețea. Și azi mă uit cu plăcere la ele. Îi plăceau și lui Goga și mă ruga să-i dăruiesc originalul unora dintre ele. Cu ajutorul lor și a ilustrațiilor treziam un interes față de revistă și în lumea artiștilor, iar cetitorilor le făceam un început de educație estetică.

În prima jumătate a anului 1904, am publicat (No. 3) niște amintiri despre Eminescu, semnate Ștefan Cacoveanu, cari se citează și azi ca izvor de informație.

Tot în prima jumătate a aceluiaș an au intrat în rândul colaboratorilor Duiliu Zamfirescu și I. Al. Basarabescu, două nume consacrate în literatură. Îmi aduc aminte că manuscrisul lui D. Zamfirescu din Roma era pe o hârtie luxoasă și avea o caligrafie model. Versurile apărute în fruntea numărului 6 nu erau la înălțimea hârtiei și a caligrafiei.

Jumătatea întâi a anului 1904 am încheiat-o cu un real triumf. Am creat o temelie de existență revistei, pe care puteam clădi.

* * *

La 2 Iulie 1904 se împlineau 400 de ani dela moartea lui Ștefan cel mare, voevodul Moldovei. Intreaga suflare românească se pregătea să prăznuiască această zi sfântă. La Putna, unde își doarme somnul de veci Marele Voevod, se organizau serbări strălucite, pe cari noi le-am anunțat încă din No. 4, iar la 1 Iulie am publicat un număr (12-13) special, închinat amintirii Atletului lui Crist, cum îl numise Papa dela Roma.

Indrăzneala noastră de astădată era deadreptul provocatoare la adresa guvernului ungar, care, printr'o ordonanță, interzisese participarea tinerimii române la această serbătoare, după cum anunțam în cronică N-rului 9—10 și despre care scriam:

„Beților studenți, cari și de altfel au ocazie atât de rară să-și cinstească cu inimă curată icoanele de vrednicie ale neamului lor, le-a fost tăiată deocamdată cărarea, spre mirarea tuturor acelora, cari nu cunosc orânduile noastre de

traii și cari au protestat împotriva acestei opreliști. Tineretul nostru e destul de cuminte, ca singur să hotărască asupra ținutei sale față de această poruncă. Un lucru însă e știut: sufletele tuturor vor alerga la Putna să ingenuchieze pe țărâna strălucirii noastre din trecut; aici se sfârșește hotărul poruncilor”.

Pentru acest număr, pictorul Smigelschi lucrase o excepțional de frumoasă copertă cu portretul lui Ștefan cel mare și cu motive decorative din vechile documente și cărți bisericești.

Numărul se deschidea cu o poezie comandată a lui Goga, intitulată „Dela noi”, care, deși e mai puțin reușită ca altele, are destule accente de răzvrătire tânguitoare și de invocări iredentiste:

Măria Ta ! Suntem bătuți de nevoi,
La noi înzadar ară plugul,
Căci holdele noastre cu spicul de aur,
Străinul le fură belșugul,
Am vrea să purcedem cu jertfele laudei,
Dar n'avem nimica la casă.
Măria Ta ! Toate streinii le duc
Și numai cu lacrimi ne lasă.

În această strofă e cuprins programul politic al lui Goga, profesat spre sfârșitul zilelor sale. Cam aceleași cuvinte, amplificate și cu variante, le va fi spus Goga și Regelui Carol II înainte de a i se încredința guvernarea țării, în 1938.

Poezia avea un sfârșit iredentist :

— De sus din a ta 'mpărăție:
Crai tânăr, crai mândru, crai nou să le
'ncingă
Trimite, rugămu-ne ție !

Rugasem pe colegul meu de universitate, Al. Lăpedatu să scrie un articol de închinare. E articolul „Ștefan cel mare”, semnat Moș-Neagu, cu următorul sfârșit :

....,cugetele noastre curate și smerite să se îndrepte în frumoasa Bucovină la mormântul scaldat în lumină. Căci atunci, atunci peste marginele mormântului Acestui Christos al neamului românesc se va revărsa în toate părțile: și la răsărit, și la apus, și la miez-noapte și la miez-zii atâta duh de viață nouă sufletească, încât cu toții să ne putem împărtăși de el; iar Domnul Dumnezeu părinților noștri se va îndura spre noi și va întări cu dumnezeiasca sa pecete ceea ce fiecăruia din nou îi va putea da amintirea Aceluia ce a fost — cum zice poetul :

Lumină din Lumină
Mușatin din Mușatin !"

Mai reproduceam diferite poezii și articole ocazionale, iar eu, într'o dare de seamă despre cartea d-lui N. Iorga, scrisă din acest prilej, proroceam:

„Nici unul dintre cei cari au căutat a preamări în cuvinte memoria sfântă a Voevodului nebiruit, acum la împlinirea celor patru sute de veri dela moartea lui, nu a prăznuit cu mai dreaptă dragoste de neam și adevăr pomemirea vremurilor, cari trezesc mândria trecutului în urmași și le oțolesc puterile pentru munca grea din viitor — când va să fie războiul cel mare”.

Iar la cronică îmi măsuram cuvintele :

„Credem, că noi cei adunați în prejurul acestei reviste, atât cei cu penelul cât și cei cu condeiul, am interpretat sentimentele obștești de venerațiune ale neamului nostru, închinând acest număr luminatului și viteazului Domn al Moldovei. Nădăjduim că cetitorii noștri îl vor primi cu aceeași dragoste, cu care noi i-am dat ființă”.

Mai reproduceam și textul telegramei Cardinalului Merry del Val, prin care însuși Papa Pius X lua parte la serbările eroului, pe care Papa Sixt IV l-a numit *Atletul lui Cristos* și care îi scria: „Biruințele tale înțelepte și viteze au adus atâta mărire numelui tău încât toate gurile îl repetă și toate inimile îl slăvesc”.

Numărul era cu chibzuială și cu tâlc întocmit, ca, pe cât posibil, să ne ferim de ghiarele procurorilor ungueri și totuși să trezim în sufletele cetitorilor noștri mândrie față de gloriosul trecut al neamului nostru. Cred că am reușit pe deplin.

După numărul Carmen Sylva, prin paginile închinatelor lui Ștefan cel mare atingeam culmile îndrăznelii în propaganda noastră iredentistă.

Mulți din „inteligenta” Ardealului, crescută în școli streine, nici nu auziseră de viteazul Voevod al Moldovii, iar noi veniam cu un număr special și-l așezam pe masa tuturor, arătându-le, că am avut și noi Domnitori cu faimă în lume. Scrisul și icoanele din „Luceafărul” pătrundeau în casele modeste ale preoților și învățătorilor din cea mai mare parte a comunelor ardeleno și aprindeau făclia de pomenire în căminurile lor. Cu „Luceafărul” în mână, Românii dintre Carpați și Tisa se închinau rămășițelor sfinte dela Putna și multe buze de fecioare vor fi rostit, în taină :

Crai tânăr, crai mândru, crai nou
Trimite, rugămu-ne Ție...

Poruncile unguerești nu puteau înlănțui sufletele și inimile noastre.

Cu numărul Carmen Sylva și cu numărul Ștefan cel mare legam trecutul de prezent, legam una din

dinastiile vechi cu dinastia nouă a Românilor și deprindeam pe Ardeleni să cunoască istoria resfrântă prin prisma cercetărilor românești și-i obișnuiam să-și abată privirile dela Viena imperială și dela Budapesta șovinistă spre București, singura capitală dela care puteam nădăjdui o mântuire.

Pământul și neamul românesc era amenințat de trei împărății: de imperiul otoman, de imperialismul austriac și de imperialismul rusesc. Fiecare dintre aceste imperialisme, în mersul lor triumfător de expansiune, au căutat să ne cutropească și să ne rupă câte o fâșie din trupul nostru.

În cursul veacului al XIX-lea, imperiul otoman a intrat în descompunere și celelalte două imperialisme veghiau, ca moștenitori, la căpătâiul „omului bolnav”. Prin proclamarea regatului, Românii au scăpat de rușinoasa vazalitate turcească. Una dintre cele trei primejdii a dispărut. Mai rămăneau două.

Am arătat cum luptam noi, din cuibul nostru dela Budapesta, împotriva imperiului austro-ungar, deși România făcea parte din sistemul Triplei-alianțe.

Nu ne mulțumeam, însă, să subminăm împărăția ai cărei supuși eram, ci de câteori puteam atacam și pravoslavnica Rusie.

Prilejul cel mai bun ni l-a oferit războiul ruso-japonez. În lunile de vară, am alcătuit un număr japonez (No. 14—16), prin care ne exprimam dorința ca Rusia să fie bătută, după cum a și fost. România și neamul românesc numai profit puteau trage din această înfrângere. Într’adevăr, Japonia învingătoare a făcut un bun serviciu țărilor din Europa orientală râvnite de imperiul țarist.

Precum se vede, „Luceafărul“ avea o politică bine stabilită, pe care a urmărit-o consecvent în cursul existenței sale, firește mai mult prin mijloace literare.

La întocmirea numărului japonez, mi-a venit în ajutor și o întâmplare. O româncă, întoarsă din Japonia, d-na Otilia Cozmuța, mi-a pus la dispoziție material interesant și nou. Vizita ei la Budapesta mi-a sugerat chiar ideea numărului închinat Japoniei.

Goga a colaborat cu niște traduceri din poezii japonezi și cu două traduceri din Petöfi.

Eu scriam un articol informativ despre Japonia, deși pe vremea aceea știam destul de puține lucruri față de ceea ce știu azi. Cu toate acestea, articolul era suficient documentat pentru cetitorii „Luceafărului“.

Numărul japonez m'a scăpat de vacanța de vară, pe care a trebuit să o petrec tot în Budapesta.

*
*   *
*

În vara anului 1904, departe de Budapesta, la poalele Carpaților s'a înfiripat o idilă, care a lăsat amintiri în literatură și care, mai pe urmă, a avut o înrâurire asupra soartei „Luceafărului“ și asupra legăturilor mele de prietenie cu Goga. Acum idila se poate povesti, fiindcă reînvierea ei nu mai are pe cine să supere. De altfel e una dintre idilele cele mai nevinovate și dintre cele mai poetice. O cunosc în toate amănuntele din gura celor ce au trăit-o, eu personal neparticipând decât, mai târziu, în 1905, la finalul ei matrimonial, neașteptat și nevisat de niciunul dintre noi.

Idila s'a înjghebat în satul natal al lui Goga, în Rășinar, pe care, pe vremea aceea, nu-l cunoșteam, fiindcă nu fusese încă prin părțile Sibiului.

Goga a stat toată vara acasă până toamna târziu. În acelaș sat a petrecut vara d-șoara Adelina Olteanu, care îngrijea de copiii orfani ai profesorului Daniil P. Barcianu și a surorii sale Silvia, amândoi decedați. Barcenii erau de baștină din Rășinari și înrudiți cu familia Goga, Aurelia Goga, mama poetului, era nepoata unei Barcence, Stana, căsătorită cu Dan Bratu din aceeași comună, tatăl preotului Ion Bratu (1819—1878), bunicul lui Goga după mamă¹⁾. Barcenii aveau o casă solidă de piatră în Rășinar. Împreună cu Adelina Olteanu venise și o prietenă a ei, Lili Vincenz, fiica profesorului Vincenz din Craiova.

Între aceste două domnișoare și poetul „Luceafărului”, cum era și firesc, s'a încheșat o prietenie. Adelina era și ea scriitoare, iar Lili învăța pictura în Germania. Amândouă erau blonde și cu ochi albaștri, instruite și inteligente. Poetul era ceva mai tânăr decât ele, ceea ce nu l-a împiedecat să le aștearnă în cale petale din florile sentimentelor sale. Inima lui Goga, plină de generozitate și de delicateță, gășia că e datoare să le încante pe amândouă. Măestru în povestiri și în cântece a risipit din belșug darurile cu cari l-a înzestrat natura. Atenția lui Goga se concentra în jurul Adelinei, dar uneori roia și căuta pe Lili. Cele două prietene făceau haz de nestatornicia poetului.

---

1) În „Amintiri dela Luceafărul” am arătat greșit înrudierea familiei Goga cu familia Barcianu.

Idila din vara anului 1904 e interesantă, fiindcă e cea dintâi dragoste a lui Goga cu intenții serioase. Până la sfârșitul epocii sibiene cunosc toate legăturile sentimentale ale poetului, atât începutul cât și epilogul lor.

Rășinarul e un sat așezat sub poalele munților acoperiți de păduri de brădet, cu aer ozonat, cu lunci presărate cu flori de câmp și cu zăvoaie răcoroase. Grădina familiei Barcianu, plină de pomi bătrâni, cu colțuri discrete și cu miresme îmbățătoare, e un minunat loc pentru inimile îndrăgostite.

Poetul, cele două domnișoare, însoțite și de fetișcana Claudia Goga, făceau plimbări dese, cercetând locurile cu priveliștile cele mai încântătoare. Sufletele tinerilor, după scăldarea în apele cristaline ale frumusețelor naturii, se simțeau înviorate, prindeau aripi și se desfătau, când în melodiile cântecelor, când în cadențele versurilor, rostite de poetul nostru. Doine populare — cântate de Goga, de Claudia și de Adelina, toți trei înzestrați cu voci duioase — și romane din bătrâni răsunau prin cele lunci și zăvoaie. La umbra vreunui copac de veacuri se opreau. Cele trei grații, cu părul despletit, tolănite pe iarbă, împodobite pe creștet cu cununi de flori, ascultau recitățile bardului compleșit de atâta farmec. Nicăiri ființa umană nu simte mai curat și mai adânc frumosul ca în sânul naturii.

Seara răsărea luna, ocrotitoarea îndrăgostiților, și asculta poveștile tinerilor de sub un măr domnesc din grădina Barcenilor.

Idila își țesea firele întraurite zi de zi și seară de seară. A fost una dintre cele mai încântătoare

veri ale poetului Goga, după cum mi-a mărturisit singur.

Atunci a scris poezia *Seara*, trimisă din Rășinar și publicată în No. 17, dela 1 Sept. v. Pentru a reda atmosfera, o reproduc întregă.

SEARA

Bolta și-a cernit năframa
Ca o mamă întristată,
Floarea soarelui pe câmpuri
Pleacă fruntea 'ngândurată.

Zarea-și picură argintul
Pe ovesele de aur,
Ostenit din aripi bate,
Ca un vis pribeag, un graur.

Codrul cântăreții-și culcă,
Doarme trestia bolnavă,
Dorm doi pui de nevăstuică
Sub o brazdă de otavă.

S'a oprit trudită moară,
Doarme apa la irugă,
Răzimat pe coate-adoarme
Un cioban întins pe glugă.

Doarme cerul și pământul
Intr'o dulce 'mbrățișare...
Doar izvorul mai tresaltă
Ca un sân de fată mare.

¹ Idila din vara anului 1904 interesează numai întrucât e în legătură cu literatura. Am o repulsiune

și o oroare față de amănuntele, cari nu contribuie cu nimic nici la biografia, nici la lămurirea procesului de creațiune a poetului. De aceea trec mai departe la înregistrarea poeziilor inspirate de această idilă.

Sentimentele lui Goga se concentrau în jurul Adelinei și numai delicateța îl îndemna să se ocupe și de Lili. Poate și nestatornicia firii sale. Au fost zile, când cele două domnișoare nu știau, care e preferata inimii poetului? Așa de iuscuit era jocul cântărețului îndrăgostit.

Sufletul poetului pătimea de boala pesimismului despre care am amintit. Norii negri pluteau în adâncimi, fără să poată fi risipiți de soarele dragostii, ce-i încălzea inima. Poezia *Solus ero*, publicată tot în No. 17, dela 1 Sept. v. face dovada:

Tu preacurată rază, ce-ai coborît din stele
Să luminezi în noaptea singurătății mele,
Ascultă-mi rugăciunea, ce-o gem cu buza arsă:
Din preajma vetrei mele fă calea ta întoarsă.
— Păcătuește raza curată, viorie,
Când se oprește'n drumu-i pe-o strașină pustie,
Investmântând cu picuri din sfânta ei văpaie
O scorbură, ce poartă un cuib de cucuvaie.

. . . . .
. . . . .

Zâmbind amar se'ntreabă deci mintea gânditoare:
De ce-ar veni la mine făptura ta de floare ?
Tu înger cu ochii limpezi, cu aripi de mătășă,
De ce să te cutremuri de-o luptă ne'nțeleasă ?
Când sboar' atâția fluturi în necuprinsul firii
Și strălucesc pe câmpuri, în soare, trandafirii....

Poezia a fost cetită de Goga celor două muze, fără să le destăinuiască la care s'a gândit când a

scris-o. Și una și alta putea să fie „preacurata rază”. Eu știu, însă, că era Adelina.

În *Solus ero* Goga își despică sufletul și ne lasă să-i întrezărim văgăunele cele mai ascunse ale firii sale. Poetul a putut scrie poezia, ca să impresioneze pe cele două domnișoare, dar a reușit să ne redea o stare sufletească reală, pe care altfel nu am fi putut-o descoperi.

În aceiaș vară e scrisă și poezia :

Dorurile mele
N'au întruchipare,
Dorurile mele-s
Frunze pe cărare,
Spulberate și strivite frunze
Pe cărare.

. . . . .
. . . . .

Tot ce-mi țese noaptea
Zorile-mi destramă,
Mi s'a dus norocul..
Nu-l mai plânge, mamă,
La icoana Preacuratei, nu-l mai plânge, mamă.

Cântecul a apărut tot în No. 17 dela 1 Sept. 1904 și vibrează în el aceleași coarde pesimiste.

Voi urmări idila până la sfârșitul anului, deși ea s'a curmat abia în toamna anului 1905, după cum se va vedea, când voi ajunge cu povestirea la evenimentele anului următor.

În plimbările lor, domnișoarele luau cu ele și pe orfanii Barceni, două fete mai mici, Lavinica și Silvia, și doi băieți mai răsăriți, Andrei și Achil. Ceilalți doi băieți, Sorin și Radu, erau mărișori, So-

rin, cel mai mare, terminase liceul. Această suită supăra pe Goga, fiindcă atențiunea domnișoarelor nu rămânea concentrată asupra lui și fiindcă nu mai putea vorbi liber. Trebuia să-și pună frâne și conversația se îneca într'o alvie convențională. Copiii înțeleg mai multe decât își închipue cei mari, cari nici nu-i bagă'n seamă. Domnișoarele i-au reproșat poetului, că nu iubește copiii. Ca să le dovedească ce sentimente are față de odraslele omenești, a scris cele două poezii *Copiilor*, cu accente de un pesimism bolnav, chiar crud. Poetul crede, că raiul său e pierdut pe veci, nu mai speră în primăvară:

Și-un gând păgân mă înfioară,
Și sufletul meu fierbe asemeni
Acelui crai de-odinioară,
Ce-a omorît în fașă pruncii...

Adoratoarele poetului au clătinat din cap, îngrozite de barbarul setos de sânge nevinovat ce s'ascunde în grădina cu flori a inimii cântărețului.

Cele două domnișoare, pe cari eu nu le cunoșteam încă, au început să colaboreze la „Luceafărul” cu No. 20 dela 15 Octombrie v. Lili Vincenzi-a lucrat o copertă, iar A.(delina) O.(Iteanu) Maior mi-a trimis la redacție mai multe poezii, dintre care, în No. 20, am publicat *Cântec*, reprodus în ale mele „Amintiri dela „Luceafărul”. La poșta redacției, din acelaș număr, Goga publica un cântec glumeț cu înțelesuri, iar îndată după el, răspundeam d-șoarei A. O. M., mulțumindu-i pentru drăguțele cântece.

Toamna târziu, idila din Rășinar s'a continuat prin versuri și schimburi de scrisori. Goga a scris

poezia *Despărțire*, apărută în No. 21 al „Luceafărului”, cu sfârșitul:

Să-i mai trimiți o rază, domnița mea bălaie.

Adelina susținea că „domnița bălaie” e Lili, dar cred că nu era sinceră. Dovadă următoarea poezie, scrisă de ea și apărută în No. 22—23 din 1904:

DESPĂRȚIRE

I

Mă duc, mă duc și voi rămâneți...
Amarul inima-mi cuprinde
Și-un dor vrăjmaș fără măsură
În suflet flacără-mi aprinde.

Mă duc, mă duc și cine știe
De ne-om mai revedea'ncurând,
Căci vânt de toamnă duce frunza
Și-a mele vise rând pe rând...

Mă arde-a inimii văpaie
Și trupu-mi sgribură de frig...
Mă duc, mă duc și nu m'aș duce
Și de durere-aș vrea să strig.

II

Copil drăgălaș, mă răpune
Curata și sfânta ta jale
Atâta durere e scrisă
În lacrima genelor tale.

Aleargă-mi la sân și mă strânge
Cât poți, copilăse zglobiu,
Și zi-mi să mă'ntorc mai degrabă
Căci fără de min' ți-e pustiu.

Mai dă-mi înc'odată ochisorii
Să-ți șterg a pleoapelor rouă,
Călăul cu limba de-aramă
Imi frânge inima'n două.

A. O. Maior.

Adelina pretindea — mai târziu — că această poezie se referea la copiii Barcianu de cari s'a despărțit, plecând în țară, de unde ne-a trimis o dare de seamă despre „Expoziția agrară” din București, publicată în No. 24. În realitate poezia Adelinei era un răspuns la poezia lui Goga cu acelaș titlu.

* * *

În toamna anului 1904, Goga a plecat la Berlin. A trecut prin Budapesta, unde s'a oprit numai câteva zile. A venit cu el și Sorin Barcianu să se înscrie la universitate. Mi l-a adus la redacție și mi l-a recomandat, rugându-mă să am grijă de el.

În No. 21 din 1904 anunțam :

„Redactorul nostru responsabil, d-l Octavian Goga, plecând la Berlin, rugăm ca toate scrisorile ce privesc redacția noastră să se adreseze: Redacția „Luceafărul” Budapesta”.

Goga obținuse, la 2 Octomvrie 1904, o bursă de lei 1800 anual, pe doi ani, dela Societatea „Transilvania” din București, cu condiția să studieze

științele istorice la Berlin și Paris. Era foarte vesel că poate părăsi Ungaria și poate colinda streinătatea, deși ajutorul primit îl silea la economii. Cu 150 lei aur pe lună o ducea, însă, destul de bine. Pentru cheltuelile de călătorie își mai deschidea punga și părintele Iosif din Rășinar.

Din bunăvoința d-lui profesor I. Clinciu, actualul președinte al Soc. „Transilvania”, care mi-a pus la dispoziție întreg dosarul Goga, păstrat de Societate, pot reconstitui cariera de bursier a poetului, interesantă pentru biografia sa. Aici voi reproduce numai datele și scrisorile din 1904, iar restul va urma, la locul cuvenit, în 1905, după originalele din dosarul Societății.

Societatea „Transilvania” pentru ajutorul studenților și elev. meseriași români din Transilvania și părțile ei — cum e titlul întreg al Societății, al cărei istoric îl prepară d-l prof. Clinciu — a publicat un concurs pentru stipendiul „Al. Papiu Ilarian” de 1800 franci pe an. La concurs s’au prezentat două cereri, a prof. Emil Sabo din Blaj, poet și dânsul, și a lui Octavian Goga.

Cererea lui Octavian Goga e următoarea:

Domnule Președinte,

Subscrisul, absolvent al Facultății de litere din Budapesta, în baza concursului publicat din partea societății „Transilvania”, îmi iau voie a reflecta la bursa de 1800 franci, alăturând următoarele acte:

1. Absolutoriul dela Universitatea din Budapesta.
2. Atestat de examenul de stat fundamental din studiile: Istoria, limba latină, limba maghiară.
3. Certificat medical.
4. Actul de naștere.

Dorința mea este de a urma cursuri din istorie și științele accesorii, un an la Universitatea din Berlin, iar al doilea la Paris.

Primiți, Vă rog Domnule Președinte asigurarea deosebitei mele considerații.

Octavian Goga

București 15 Sept. 904.

Cererea e scrisă pe o coală de hârtie, cu o calligrafie îngrijită, iar pe ultima pagină — după obiceiul ardelenesc — e scris rubrum:

D-sale

Domnului Președinte al Societății
„Transilvania”

București

Pe cerere, sus, în stânga, e scris cu creon albastru:

Primit la 17 Sept. cu patru acte
Missail.

Iar, sus, în dreapta, cu cerneală:

No. 52, 1904

În 2 Octombrie adus în ședința comitetului de administrație și se va încheia proces-verbal. Iar actele ambilor concurenți se vor restitui imediat.

Președinte, *Missail.*

Amândouă rezoluțiile sunt scrise de mâna președintelui G. Missail.

La dosar nu a rămas decât următorul

Atestat medical

Subscrisul doctor în medicină atestez, că D-l Octavian Goga, de 23 ani, absolvent al facultății de litere din Pesta, originar din Reșinari, Transilvania, este deplin sănătos.

București în 16 Septembrie 1904.

Dr. Iuliu Grecu
Str. Regală 14

Certificatul e scris pe o coală timbrată de un leu.

Din aceste acte rezultă, că Goga venise cu cererea personal la București și de sigur și cu recomandății dela cunoscuții din Sibiu, adresate ardelenilor din București. E aproape sigur, că Il. Chendi i-a întins o mână de ajutor. Dr. Iuliu Grecu era o rudă a lui Iosif Schiopul, și el ardelean de origine. L-am cunoscut și eu.

Știrea că i s'a votat bursa se pare că i-a fost comunicată de secretarul societății „Transilvania“, Dr. Rațiu, fiindcă Goga îi adresează următoarea scrisoare, păstrată, în original, la dosar:

Reșinari, 4/17 Oct. 904

Onorate Domnule secretar,

Mulțumindu-Vă pentru știrea înveselitoare, ce-ați avut bunăvoința a-mi comunica, îmi iau voie a Vă informa în următoarele despre hotărârile ce-am luat: Doresc să-mi continuu studiile anul acesta la universitatea din Berlin, iar anul viitor la Paris. La Berlin aș dori să plec în timpul cel mai scurt, pentru-că înscrierile la universitate se fac numai pînă la sfârșitul lui Octombrie. Aș dori ca bursa de 1800 fr. să o primesc în rate lunare de 150 franci și vă rog D-le secretar a-mi îmanua acum 2 rate, — pe lunile Septembrie și Octombrie, ca să am din ce să-mi acoper spesele de călătorie, altfel mi-ar fi greu să plec. Banii aceștia vă rog să mi-i trimiteți la adresa: Resinár — per Nagy-Szeben-Ungaria.

Alăturat trimit și cuitanța pentru 300 franci, asemenea și declarația cerută.

Din documente vă rog să-mi înapoiți: *indexul*, (caetul de cursuri) de-la universitatea din Budapesta, *atestatul* de-la esamenul de stat și *actul de naștere*.

Rugându-Vă a transmite On. comitet al societății „Transilvania“ espresiunea profundei mele recunoștințe, Vă rog să primiți Onorate D-le secretar asigurarea deosebitei mele stime.

Octavian Goga

P. S. Vă rog On. D-le secretar să aveți bunăvoința a-mi espedia actele în epistolă recomandată ca să fie mai sigură primirea lor.

In fruntea scrisorii e următoarea rezoluție a președintelui societății:

In 10 Oct-bre No. 55 Oct. 9 904.

Se va anexa la dosarul concursului, și se va notifica concursul ținut la 1-a Octbre, bursa nu pote începe de cât de atunci.

Missau

Declarația de care pomenește în scrisoarea e următoarea :

Declarație

(Timbru de 1 cor.) Subscrisul absolvent al facultății filozofice din Budapesta, declar că primind din partea societății „Transilvania” din București stipendiul „Al. Papiu-Ilarian de 1800 franci, după terminarea studiilor din străinătate voi rămânea în patrie. La caz contrar mă oblig a restitui suma primită din partea susnumitei societăți.

Sibiu 18 Octombrie 904

Octavian Goga

(Timbru de 1 cor.) Hivatkozással 575 904 ügyszámú hitelesítési jegyzőkönyvre tanusítom, hogy resinári lakos Goga Oktávián, tanárjelölt, (lakik 1359 hszám alatt), — kit személyesen ismerek, — jelen nyilatkozatot elöttem sajátkezüleg írta alá. Nagyszeben, ezerkilencszáz négy évi október hó tizennyolczadik napján. Díj és bély. 2 kor. 50.

Penciu Miklos

mint Zégoni Gábor nagyszebeni kir
Közjegyzőnek helyettese.

Textul unguresc cuprinde legalizarea semnăturii lui Octavian Goga din partea notarului public

Sus pe această declarație e scris :

No. 55 Octombrie 9 1904.

Vediut de noi președintele
Societății, astăzi la 10
Octb 904

G. Missail.

Iată și textul chitanței amintită în scrisoare:

Cuitanță.

Despre 300 franci, adică trei sute franci, care sumă subscrisul am primit ca rate pe lunile Septembrie și Octombrie 1904 din stipendiul „Al. Papiu-Ilarian” de 1800 franci votat din partea On. Comitet al societății „Transilvania” în ședința de 2/15 Oct. a. c.

Reșinari 4/17 Oct. 1904

Octavian Goga.

Sus pe chitanță e scris: „s'a expedit lei 300, la 11 Octombrie 1904 — cu recipisa No.”

La dosar se mai găsește următoarea ciornă a unei scrisori, semnată probabil de președintele societății:

No. 95/9 Octombrie 1904

Dsale Dlui

Octavian Goga

Reșinari

Consiliul de administrație al societății întrunit în ședință la 2 Octombrie st. v. 1904 dupe esaminarea actelor concurenților pentru stipendiul Al. Papiu-Ilarian, va conferit acest stipendiu pe timp de doi ani cu începere dela Octombrie 1904 — Octombrie 1906; cu îndeplinirea condițiilor prevăzute prin publicația concursului.

În acelaș timp, avem onoare a vă răspunde că am primit atât chitanța despre 300 lei, cât declarația autentică de care luam act.

Odată cu aceasta vă înapoiem actele și suma de trei sute lei în trei bilete de Banca română.

Primiți, Domnul meu, asigurarea considerațiunii mele

(fără semnătură)

Banii s'au trimis în scrisoare recomandată împreună cu actele. Chitanța poartă No. 1335 din 24 Oct. 904.

Cu o scrisoare, datată 1 Dec. 904, Goga cere societății să-i trimită rata lunară pe Decembrie la

adresa Berlin-Charlottenburg, Goethe Strasse 45. II. Societatea i-a și trimis lei 150, la 7 Dec. 904. Goga a trimis, cu aceeaș scrisoare, și actul de înscriere la universitatea din Berlin, care e păstrat în copie la dosarul societății și are următorul cuprins în I. latină:

Virum ornatissimum Octavianum Goga, Hungarum civibus Universitatis litterariae Fridericae Guilelmae legitime adscriptum eumque nomen apud ordinem philosophorum rite professum esse testamur.

Berolini, die 2 mensis 12 MDCCCCIV.

I S.

Univer.

Ad Erman

*Decanus et Professores ordinis
philosophorum Universitatis
Fridericae Guilelmae*

Cu aceste se încheie corespondența lui Goga cu societatea „Transilvania” în 1904. În anul următor, 1905, ea se continuă. Textele le reproduc așa cum sunt scrise în original.

Goga, în toamna anului 1904, s'a dus pentru întâiaoară în streinătate și impresiile lui sunt cuprinse într'o bogată corespondență, adresată Adelinei, corespondență pe care am păstrat-o întreagă până la izbucnirea războiului, în 1914. La o revizuire sumară a unei singure lăzi, salvată din arhiva mea, nu am mai dat peste ea. Se pare că a dispărut, împreună cu atâtea scrisori și manuscrise păstrate de mine în vreo trei-patru lăzi.

Din Berlin mi-a trimis poezia *Departé* — în volum sub titlul *Părăsit* — și *Priveag*. În cea dintâi se adresa Adelinei :

Nu-i rază să-mi mângâie fruntea,
Incet coborându-mi din stele...
— Mai străluci-va vreodată
Altaru 'nchinărilor mele ?

Stejarul nădejdlor multe
Iși scutură frunzele moarte...
Vai, tu ești atât de frumoasă
Și tu-mi ești atât de departe...

În *Pribeag* cântă despărțirea ardeleanului de casă, subiect versificat înaintea lui de Șt. O. Iosif, cum am spus în 'Amintiri dela „Luceafărul”'.

Din Berlin, până la sfârșitul anului, nu mi-a mai trimis decât o traducere din Petöfi și o glumă, pentru poșta redacției, cu aluzii la idila din vară.

Goga, în jumătatea a doua a anului 1904, nu a publicat decât poezii lirice, cu excepțiunea *Cântăreșilor dela oraș*, apărută în „Sămănătorul”, de unde am reprodus-o în No. 20 al „Luceafărului”. Titu Maiorescu, când l-a întrebat, mai pe urmă: „ei, bine, dar unde e Venus Anadyomene?”, nu cunoștea această epocă din activitatea poetului, altfel nu i-ar fi pus întrebarea. Poeziile din această epocă au apărut în cel dintâi volum, intitulat *Poezii*, dar marele critic nu le-a dat atențiunea cuvenită, necunoscând geneza lor. De altfel era și greu ca cineva să se oprească și să se preocupe de aceste coarde ale lirei lui Goga, atât de sărace în vibrații erotice. El credea, că inima lui e o „scorbură”, „un cuib de cucuvaie” și că raiul lui „e pierdut pe veci”.

Goga, când era cu cele două domnișoare, desigur, că nu le plictisea cu tânguiri și cu vorbe dis-

perate, dimpotrivă le încânta cu povestirile sale vioaie, pline de înțelesuri, și cu o veselie ștregărească. Cu ele vorbea bărbatul, dornic de cuceriri și de triumfuri. Dar când se închidea în singurătatea ființei sale și căuta să-și înveșnicească sentimentele în atelierul creațiunii poetice, firea lui de toate zilele trăgea obloanele și amuțea, coșleșită de adevăratul fond sufletesc plin de negurile pesimismului.

Nu e de mirare, deci, că cele dintâi articole, cari au început să se scrie, încă în jumătatea a doua a anului 1904, despre poeziile lui Goga, au subliniat noutatea limbii, a imaginilor și fondul lor românesc din Ardeal, fără să se oprească asupra creațiunii lirice a poetului.

Goga nu a reușit să fie apreciat după poeziile socotite de dânsul ca cele mai reușite, ci după creațiunile spre cari l-am împins eu dela început.

În mărturisirile sale autobiografice — scrise târziu, când avea un rol politic — spune multe lucruri adevărate, dar le privește dela sfârșitul unei cariere literare și uneori le subordonează crezului politic pe care-l servea când le-a așternut pe hârtie.

Nimenea din câți au avut parte să lucreze cu Goga și să se bucure de prietenia lui, în epoca antebelică, nu l-a cunoscut mai deaproape ca mine și nu l-a prețuit mai mult. Am pretenția să fi fost singurul lui confident, căruia îi comunica cele mai intime sentimente. Îi cunoșteam viața din fir în păr, până în cele mai infime amănunte. Pe unele, firește, le-am uitat, fiindcă toate notele mele s'au pierdut, iar altele sau nu se pot spune sau nu au nici un interes pentru alții.

În aceste amintiri mă străduiesc să istorisesc pu-
rul adevăr. Am ales metoda cronologică, deoarece
numai cu ajutorul ei se poate urmări dezvoltarea
unei personalități. Când vorbesc despre Goga în
1904, nu-l confund cu Goga de mai târziu și nici
nu-i pot atribui însușiri pe cari nu le avea încă.
Datele sale autobiografice sunt sintetice, nu ana-
litice ca ale mele.

Ca să termin cu Goga din 1904, mai citez câteva
glume din poșta redacției, apărute în jumătatea a
doua a anului:

Nr. 14—16/904:

DIN VIAȚĂ

Primăvara am văzut-o.
— Să-mi fie pe veci crăiasă
Am jurat-o la candela
Unui tren... a treia clasă.

Vara, iar la gară, iat-o
Stă cochetă, măiestoasă.
M'a lovit c'o crisantemă
Din vagon... a doua clasă.

Cam pe toamnă... o madonă
Suie'n tren dintr'o căleasă,
Leneș și aristocratic:
Era ea... în prima clasă.

In No. 20/904:

CÂNTEC

Gândul meu la tine zboară
Ziua'ntreagă, noaptea'ntreagă,
Prinurmare, prinurmare
Tu îmi ești atât de dragă...

Viața mea-i atât de tristă,
Noaptea mea-i atât de mare,
Și-s atât de singur astăzi...
Prinurmare, prinurmare...

In No. 21/904:

Pe oceanul meu de vise
Tu plutești un astru fix,
Ți-aș da toate-a mele scrise,
Dac'ai vrea să-mi fi sufix.

Insă dacă ești tirană
Și vei râde de-al meu vis,
Pun un lexicon pe rană
Și m'apuc iarăș de scris.

In No. 24/904:

Ziua'ntreagă, noaptea'ntreagă
Veșnic eu te port în gând
Fată mare, tu-mi ești dragă,
Te iubesc așa zicând...

Vai, m'ar omori necazul
Mi-ar fi jale viața'ntreagă,
Dacă, dacă — punem cazul —
Tu n'ai vrea să-mi mai fi dragă.

*
*   *
*

În cursul verii 1904, voiam să creez o legătură mai strânsă între cetitori și revistă, de aceea am publicat un premiu al „Luceafărului” de 100 cor. pentru cea mai bună povestire cu un subiect luat din viața Românilor din Ungaria. Premiul se acorda, prin plebiscit, de cetitori, fără să cunoască numele autorului. Scopul urmărit era să încurajăm scriitorii tineri și să descoperim talente noi. Rezultatul a fost destul de mulțumitor. Au intrat la concurs 7 bucăți publicabile și premiul s'a împărțit între autorii celor trei bucăți, cari au avut voturi mai multe din partea cetitorilor. Amănunte se găsesc în colecțiile revistei.

Pomenesc de acest premiu, fiindcă el arată străduința noastră de a crea o mișcare literară și de a trezi interesul publicului față de această mișcare.

Toamna, administrația s'a mutat iar în locuința mea. De astădată aveam ca ajutor, în locul lui Goga, pe Iosif Schiopul, un om harnic și priceput. Făuream planuri mari, pe cari în cursul anului viitor le-am și realizat. La sfârșitul anului anunțam :

„Urmând pe calea apucată, redacția va stăruii și de aici încolo să realizeze îmbunătățiri tot mai mari, tot mai multe, atât ce privește partea literară, cât și cea artistică, ținând astfel pe cetitori în curent cu mișcarea artistică și literară românească”.

În anul 1905 am înființat și o ediție de lux, pe hârtie cremă, pentru a desvolta și mai mult gustul artistic. Pentru mine nu era indiferentă haina în care se prezintă „Luceafărul”. Totul trebuia să fie armonios: cuprinsul, selecționat cu îngrijire, avea să fie înfățișat cetitorilor într’o formă externă ireproșabilă. De aceea silința mea de a perfecționa fondul ținea seama și de perfecționarea tehnică. Aceasta nu o puteam face într’o tipografie streină, în care fiecare amănunt încărcă cheltuelile. De aceea am început să visez la o tipografie a „Luceafărului”.

În revista *Făt-Frumos* din Bârlad, No. 15/1904, d-l N. Iorga a scris un articol intitulat „Curentul nou”, din care, în No. 24/904 al „Luceafărului”, reproduceam :

„Astăzi — scria d-l N. Iorga — sunt trei reviste tinere cari îmbrățișează curentul cel nou în literatură și cugetarea românească. *Făt-Frumos* din Bârlad stă la mijloc între *Sămănătorul* bucureștean și *Luceafărul* din Budapesta. Aproape orice se cuprinde într’una din aceste reviste ar putea să-și afle locul și în celelalte două”.

D-l N. Iorga numea curentul nou *românesc*, fiindcă „în mijlocul Românilor nu poate fi nici o literatură sănătoasă care să nu plece dela ei, dela viața sau dela felul lor de a simți pentru a se întoarce la dânsule. Numai această literatură poate fi în sine și folositoare; numai de dânsa se poate ține seama în viața culturală a popoarelor. Dela aceste axiome plecăm”.

„Aceste profesii de credință — adăugam din partea revistei — noi le-am mărturisit de repețite

ori publicului nostru și suntem fericiți când le vedem acum precizate atât de lămurit de cea mai răspicată individualitate a timpurilor noastre”.

Ceeace prevăzusem, s'a împlinit. D-l N. Iorga ne-a luat în brațe și ne-a declarat fiii săi sufletești. S'a proclamat singur părintele nostru. Noi mulțumeam marelui istoric pentru distincțiunea cu care ne-a învrednicit și pentru dragostea ce ni-o arată, făgăduindu-i că ne vom strădui să fim vrednici de atențiunea sa, dar, într'o formă delicată, îi dădeam a înțelege că revista noastră profesa dela început credința națională și că nu domniasa ni-a relevat-o pentru întâiaoară.

Puii golași dela sfârșitul anului 1903 au prins aripi și, după un an, s'au avântat sus de tot, alături de cele mai bune reviste literare ale vremii.

Totuși nu îndrăzneau să luăm încă o atitudine fățișă pentru a ne accentua independența, deși nu ne-am făcut vinovați prin nici o coborîre a prestigiului nostru, ca să merităm calificativul de sateliți dat de d-l N. Iorga. În realitate noi nu am inaugurat un „curent nou”, ci am continuat tradiția națională ardeleană.

Anul 1904 a fost un an, în cursul căruia am reușit să consolidăm temeliile de existență ale „Luceafărului”, în urma muncii mele sârguincioase, cu sprijinul intelectual al colaboratorilor și cu cel material al cetitorilor.

LILI VINCENZ,

ADELINA OLTEANU

în vara anului 1904.

CAPITOLUL III

1905 : ANUL DE TRIUMF

III

Dela No. 1/1905, fără să întreb pe nimeni, am schimbat vechile titulaturi de șef-redactor și redactor responsabil, cari nu mai aveau nici o justificare și, ca să nu se supere nici Ciura și nici Goga — unul la Blaj și celalt la Berlin —, am pus revista sub direcția treimei noastre, în ordine alfabetică, deși, în realitate, am rămas singur director întreg anul. Redactor responsabil — cerut de lege — am pus pe Mihai Stan, numele bunicului meu după mamă, țăran din Bilbor, care nu mai era printre cei vii. Proprietatea și editura revistei a rămas a redacției, adică a mea.

Impărțirea anului în două, în partea întâi până la 1 Iulie și în partea până la sfârșitul anului, o voi păstra, fiindcă o impun evenimentele și fiindcă în viața noastră intimă au intervenit raporturi neprevăzute, cari au avut o înrâurire asupra destinului nostru și al revistei. Voiu respecta, deci, ordinea cronologică în povestire, singura metodă cu ajutorul căreia se poate desluși calea străbătută de „Luceafărul” și de poetul Goga.

Anul 1905 l-am inaugurat cu un număr Grigorescu. După numerele în care proslăveam trecutul și în care propovăduiam iredentismul, am început

să atragem atențiunea cetitorilor asupra figurilor artistice și literare ale neamului nostru, luând lupta cu stăruitoarea și sistematica propagandă a culturii maghiare, care pătrundea până în cele mai ascunse sate românești. Pretutindeni găseai biblioteci, tablouri și publicațiuni răspândite prin fel și fel de mijloace. Noi eram datori să arătăm publicului românesc, că nu suntem inferiori stăpânitorilor politici. Numărul Grigorescu a fost o revelație pentru ardeleni. Mai ales în ediția de lux ilustrațiile au ieșit ireproșabil. Numărul se păstra la loc de cinste în casele cărturarilor și, mai târziu, am găsit ilustrații tăiate din „Lucaefărul”, încadrate și atârdate pe pereți.

Și cuprinsul numărului era la înălțime. D-l N. Iorga, M. Sadoveanu, Delavrancea, I. Al. Basarabescu, I. Ciocârlan etc. semnau bucăți, alături de colaboratorii obișnuiți ai revistei.

În acest număr am precizat pentru întâiaoară crezul estetic al revistei. În articolul „Pictorul Grigorescu” scriam :

„Ochiul înarmat cu preceptele cele mai severe și mai strict științifice va recunoaște, în pânzele idilei noastre țărănești, însușirile rare ale acelei arte care te cucerește, te înalță în sferile transcendente ale frumosului desăvârșit. Opera pictorului nostru e curat românească; ea e smulsă din rărunchii sufletului nostru, reoglindește credincios natura țării românești și totuși se înalță la valoarea netăgăduită a creațiunilor de artă pură. Arta plastică românească pentru prima oară învederează condițiunile sublime ale artei pentru artă: impersonalitatea. În această calitate găsim noi dăinuirea vecinică a operei lui Grigorescu, care nouă ne place și ni-e scumpă îndoit, fiindcă fondul ei, lumea căreia ț-a dat viață stătătoare, e a noastră”.

Aceste precizări au importanța lor din mai multe puncte de vedere. Mai întâi, arată doctrina estetică sub influența căreia stăteam, doctrină pe larg desbătută, mai pe urmă, în coloanele revistei în legătură cu o polemică provocată de G. Ibrăileanu dela „Viața românească” din Iași. A doua, arată cum înțelegeam naționalismul în artă și în literatură, spre deosebire de „Sămănătorul” și de „Curentul nou” susținut de d-l N. Iorga, precum și nedreptatea ce ni se face de aproape toți istoricii literari, înglobându-ne în mișcarea sămănătoristă. Asupra acestei deosebiri a „Luceafărului” de celelalte reviste, etichetate de d-l N. Iorga și combătute de „Viața Nouă” a lui Ovid Densusianu și de poporașiștii din Iași, voi reveni.

Goga, pentru numărul Grigorescu, a trimis cea mai nimerită poezie: *Plugarii*, cu strofe artistice ca următoarea :

Purtați cu brațele-amândouă
A muncii rodnică povară,
Supt strălucirea 'nlăcrimată
A dimineților de vară.
Și nimeni truda nu v'alină,
Doar' bunul cerului părinte,
De sus, pe frunte vă așează
Cununa razelor lui sfinte.

care se armonizează așa de minunat cu pânzele maestrului Grigorescu.

Apoteozarea țărănimii în artă, începută de Alexandri și continuată până la Goga, cu profeția sa sguuitoare :

Ci 'n pacea obidirii voastre
Ca 'ntr'un întins adânc de mare,
Trăește 'nfricoșatul vifor
Al vremilor răsbunătoare.

are și un înțeles etnic și social adânc, asupra căruia nu s'a stăruit îndeajuns. Dacă cronicarii, cu letopisețele lor, și istoricii, cu cercetarea originii noastre, au trezit conștiința națională, scriitorii și artiștii cei mai de seamă au îndrumat spiritualitatea românească spre țărănime, singura temelie sănătoasă și temeinică a renașterii naționale. Nu au săvârșit această operă din îndemn politic propriu zis — sufletul lor fiind strein de astfel de preocupări în cele mai dese cazuri — ci povățuiți de o *intuiție* înăscută firii lor de proroci ai neamului. Numai dupăce literatura și arta a îmbrățișat țărănimea, ea a devenit și punctul central al programelor politice.

Goga mi-a mai trimis, pentru acelaș număr, o poezie care caracterizează starea sa sufletească din capitala Germaniei. O voiu reproduce întregă pentru a urmări dorul de casă al poetului:

P A C E.

Luna-și picură argintul,
Tremurându-l pe fereastră;
Vede-atâta împăcare,
Străjuind căsuța noastră.

Lângă pat zâmbind stă mama
Adormindu-și copilașii, —
Cămășuță cu matasă,
Le-a cusut mâna nănașii.

Numai moșul povestește,
Așezat pe fața vetrii, —
Dumiriți de-o pildă veche
Il ascultă doi cumetri.

Dar auzi ! — Cățelul latră,
S'aud șopote 'n ogradă
Și s'aude supt opincă
Scârțăitul de zăpadă.

S'a curmat deodat' povestea
Și-i tăcere mută'n casă, —
Osteniți dorm ochelarii
Pe ciaslovul de pe masă.

Licărind o raz'atinge
Geamul ușii dela tindă,
De trei glasuri legănată,
Se'nfiripă o colindă.

De supt țol, ridică fruntea
Două fețe bucălaie....
— Blând zâmbește din icoană
Cuviosul Niculaie.

Par'că-l văd la Berlin, în noaptea de Crăciun.
Seara se va fi dus, cu câțiva prieteni, într'o hală
de bere, va fi ascultat holca graiului nemțesc și
a zângănitului de pahare de bere, apoi sgribulit,
într'un paltonaș, a luat repede drumul spre odăița
lui din Krumme Strasse 32. I, unde se mutase din
Str. Goethe, și cu gândul a poposit acasă, la viața
patriarhală a satului din Ardeal, cu povești și cu
colindători. Răzimat cu capul într'o palmă, a luat

condeiul și a așternut pe hârtie pastelul din locul său natal, așa cum l-a trăit, în noaptea nașterii Domnului, în odăița lui de student.

Fotografiile după tablourile Grigorescu ni le pusese la dispoziție poetul Al. Vlahuță, unul din prietenii și admiratorii pictorului. Ni le trimisese prin Virgil Cioflec, un om cu stare și amator de artă și literatură, prieten cu Sextil Pușcariu, cu artiștii și cu scriitorii. Acest din urmă a stăruit să închinăm un număr și lui Vlahuță. Am primit propunerea, fiindcă, în timpul studiilor mele unversitare, ucenicul lui Eminescu mă făcuse să-i învăț pe de rost câteva poezii. Numărul 2 a ieșit bine, cu ilustrații și cu material inedit.

Goga a trimis din Berlin poezia *Lăutarul*, închinată „moșneagului cu mâinile în tremur”. Și această poezie e, deci, scrisă la comandă ca și *Plugarii*. Așa trebuie apreciată.

Vlahuță era puțin cunoscut în Ardeal. Noi îl popularizam, continuându-ne programul de a atrage atențiunea cetitorilor asupra scriitorilor noștri de seamă.

* * *

Revista, cu fiecare număr, se avânta tot mai sus, având colaborările condeielor consacrate și apărând regulat. Ca să o răspândim și mai mult, în No. 3 anunțam pe preoți și pe învățători:

„Femeia culturală a unui neam fiind poporul și mai ales conducătorii lui firești, preoții și învățătorii, ne-am dat seama că la noi orice mișcare literară nu poate avea chezașia tăciniciei și a dreptei căi, până când nu pătrunde și în această pătură socială. Am dori, deci, ca revista noastră

să-și aibă rădăcinile în acest pământ bogat și sănătos. Această dorință a noastră numai atunci se va întrupa, când grosul cetitorilor noștri îl vor forma cărturarii dela sate. Ne-am hotărît, așadar, să facem acestor cetitori favoruri și anume:

„Preoții, învățătorii și țărani frunțași, cari nu sunt și nu au fost abonații revistei noastre, vor primi gratuit „Luceafărul” pe anul curgător 1905, dacă în cursul lunilor Februarie și Martie a. c. vor trimite abonamentul de 7 cor. pe anul 1906... Numărul exemplarelor ce le putem da în aceste condițiuni e numai de cincizeci”.

Firește, a urmat o năvală de cereri, dintre cari o bună parte a trebuit să fie respinsă. Am constatat, însă, interesul ce-l au cărturarii satelor pentru revistă și celor cari ni s’au părut mai săraci le-am făcut alte reduceri, în limitele mijloacelor materiale disponibile. Am mai primit și daruri în bani ca să răspândim revista între cărturarii necăjiți, așa că „Luceafărul” se tipărea în mai mult de două mii de exemplare.

În acelaș timp îmbunătățiam și cuprinsul revistei. Au urmat, până la jumătatea anului, numere închinete pictorului Luchian, Tinerimii artistice, lui Coșbuc — cu date biografice și fotografii inedite — lui Schiller, lui Alecsandri și membrilor Academiei române. Fiecare număr era o revelație nu numai pentru publicul ardelean, ci și pentru cercurile literare. Unele dintre ele au rămas ca izvoare de informație până astăzi.

La începutul anului 1905, partidul național român a hotărît să părăsească politica pasivității și să ia parte la alegerile parlamentare. A fost un eveniment care a inaugurat o nouă epocă în viața politică a românilor din Ungaria. Noi, firește, eram

de partea celor ce au îmbrățișat apărarea drepturilor națiunii române în parlamentul țării. Cum nu aveam depusă cauțiunea cerută de lege pentru publicațiunile periodice ce se ocupă cu chestiunile politice, ne-am mărginit să publicăm, în No. 4, fotografiile și biografiile deputaților români aleși și a slovacului Milan Hodza. Izbânda naționalităților a provocat un entuziasm în toată țara și atunci s'a ținut cel dintâi congres al naționalităților din Ungaria, încurajat și binevăzut de cercurile vieneze. Conflictul dintre Ungaria și Austria și dinastie ajunsese la punctul culminant. În aceste alegeri a căzut Contele Ștefan Tisza, care nu a mai revenit la putere decât în preajma războiului mondial.

Deoarece, în 1904, Contele Tisza mă reclamase la Consulatul României, că mă amestec în luptele politice din Ardeal, mă feream să fac o propagandă provocatoare, fără să renunț, însă, la programul iredentist. Aveam la îndemână atâtea mijloace de a-l sluji, ocolind scandalurile și neplăcerile. Numerele speciale, toate, stăteau în serviciul aceleiași idei, a unității culturale, premergătoarea unității politice.

Deși cărturarii neamului, atât cei de dincoace cât și cei dincolo de Carpați, au propovăduit dela început această unitate, totuși mai era nevoie de o propagandă neîntreruptă pentru a o ținea trează în conștiința păturii intelectuale. Unele regiuni erau sub influența culturii maghiare, iar altele sub influența celei germane. În aceste regiuni intelectualii vorbeau, în familie, mai bucuros ungurește ori nemțeste, decât românește. „Lucefărul” avea să dea lupta cu aceste greutăți ale înstrăinării.

Ca să trezim interesul cetitorilor, în 1905, am publicat un premiu, pentru cea mai bună poezie. Premiul s'a împărțit, cași cel pentru proză, prin plebiscitul abonaților. Rezultatul concursului nu a prea fost strălucit, dar am avut mulțumirea de a dărui o sumă de bani Mariei Cunțan, care a întrunit cele mai multe voturi. Premiul, dealtfel, îl oferiseră domnișoarele române. Ele erau cele mai che-mate să ocrotească poeții.

La 1 Februarie v. a apărut la București *Viața Nouă* sub direcția lui Ovid Densușianu, care, în programul publicat în numărul cel dintâi, adresându-se scriitorilor îi sfătuia:

„...spuneți în graiul plin, vibrător, magic al adevăratei arte; lăsați sufletul vostru să vorbească așa cum e, cum vi s'a dat, cum l-ați făurit; rămâneți fiecare ce sânteți, nu vă schimbați chipul și căutați să vă deosebiți cât mai mult de altul...

Deci

„...nu trebuie să se impună scriitorilor drumul pe unde are să meargă, și numai un drum; unde-i îndeamnă însușirile fiecăruia, într'acolo să se ducă, și să fie lăsați liberi; lumea de altădată și de azi sânt destul de mari ca să dea fiecăruia ce voește, ce se potrivește cu firea lui; suflet să aibă numai, și suflet ca adâncurile mării, întins, bogat, frământat de fiori ce ridică valuri uriașe”.

Față de acest program am luat o atitudine obiectivă, fără să țin seama de atitudinea celorlalte reviste în slujba „curentului nou”.

Iată ce scriam :

„Aceste mărturisiri de credință, bineînțeles, nu se spun pentru prima oară. Literatura românească cunoaște asemenea

crezuri ale dreptei legi în artă. Cum însă curente artistice nu există decât prin opere de artă, astfel de chemări răsună în pustiu, cu atât mai mult că adevăratele individualități artistice rar se îndeletnicesc cu rătăcirii literare, ele merg așa cum li-e dat să meargă”.

„Apariția acestei reviste, cu acest program, care admite românismul în artă, nu va însemna un popas nou în viața literaturii noastre, decât atunci când își va răscumpăra prin opere de artă principiile, de cari nu sunt streine nici alte reviste românești”.

Aceste le scriam în No. 4 dela 15 Febr. v. Aprecierile mele nu au plăcut „Sămănătorului”, care ne cerea o atitudine mai bătbăioasă. Muștrările revistei d-lui Iorga ne-au dat prilej să ne accentuăm, pentru întâiaoară, independența. În numărul 9 dela 1 Mai v. declaram :

„Cele scrise de noi le menținem absolut, apărându-ne prin asta independența de vederi, pe care nu o putem subordona nimănui”.

Declarațiile „Luceafărului” au surprins cercurile literare, fiindcă eram socotiți — cum am rămas etichetați până astăzi — ca făcând parte din sistemul solar literar al d-lui N. Iorga. Până în 1905 am tăcut, fiindcă eram niște începători sfioși și cuviincioși. Am mai tăcut, fiindcă noi nu puteam fi împotriva curentului românesc în literatură. Dar nu am înțeles niciodată să fim slugile plecate ale nimănui și nici măcar echoul paginilor din „Sămănătorul”. Noi mergeam pe drumul nostru propriu. Propovăduiam naționalismul, fiindcă întreaga noastră ființă se închina acestui crez din leagăn și fiindcă el dădea un sens și o menire vieții noastre.

Din Februarie până în Mai revista lui Ovid Densusianu a început să ne atace, silindu-ne să ne

apărăm. Tot în numărul 9 dela 1 Mai v. ne răfuiam cu „Viața Nouă”:

„În numărul prim al acestei reviste se afirma că drumul ce și l-a ales în timpul din urmă literatura românească e o rătăcire. Cel ce spunea acestea e profesor la universitatea din București — fiul ardeleanului naționalist Aron Densușianu — prinurmare o autoritate în materie. Așteptam ca numerele următoare să ne dovedească această afirmație prin o analiză obiectivă, temeinică și demnă de revista unui profesor universitar, al cărui cuvânt ne-am obișnuit să-l cinstim. Mai așteptam să ni se dea în corpul revistei bucăți de o netăgăduită valoare artistică, cari să reoglindească puterea de creațiune a sufletului românesc. Aceste le așteptam dela o revistă serioasă, care are pretenția de-a face o școală literară”.

Apoi continuiam :

„...hârjonirea d-sale cu noi nu-și găsește tălmăcirea decât în o nefericită eclipsare a conștiinții, în care uită împrejurările cu cari avem să dăm piept aici, împrejurări pe cari, prin ascendență, d-sa ar trebui să le cunoască foarte de-a-proape”.

Iar la rubrica „Poșta redacției” anunțam :

„Colaboratorilor acestei rubrici. Vă vestim o bucurie. O revistă din București scrie: „nu e nevoie de poșta redacției, răspunsurile le dă sumarul acestei reviste”. Ați înțeles? Aveți o revistă specială numai pentru d-voastră. Aviz și redacțiilor cari, în lipsă de coșuri redacționale, nu știu ce să facă cu manuscrisele. Adresa revistei: „Viața nouă”, Calea Victoriei 184”.

La răutățile lui Ovid Densușianu, răspundeam și noi cu o răutate.

Polemica s'a oprit, deocamdată, destul de blajin, ca mai târziu să fie reluată cu flacări de violență.

* * *

Goga a stat toată iarna la Berlin și colaborarea lui la „Luceafărul” a fost destul de neregulată și săracă față de iarna trecută. Lumea nouă din Germania, pe care doria să o cunoască, i-a lăsat prea puțin timp pentru scris. În capitala Prusiei a făcut cunoștință cu mai mulți tineri români, veniți și ei la studii. Între alții cu Vasile Pârvan și cu Marin Simionescu Râmniceanu, cel dintâi vechiu colaborator al „Luceafărului”, iar al doilea un colaborator în perspectivă. Tot atunci a cunoscut și pe Caragiale la o reuniune studențească, recomandându-se arhitect.

Idila din vara anului 1904 dintre Goga și Adelina Olteanu s'a continuat prin schimburi de scrisori. În una din aceste scrisori, Adelina l-a lăsat să înțeleagă că iubirea și admirația ei se oprește la hotarele literaturii, că omul Goga să nu-și facă nici o altă iluzie. Poetul a răspuns cu un cântec, apărut în No. 4 dela 15 Febr. v. 1905, intitulat *Îngropare* :

E îngropare azi la mine,
Din ochii veșnicilor stele,
Cad razele tremurătoare
La groapa visurilor mele.

Se sbuciumă înfiorată
De-un tremur geana lor de aur,
Atât de jalnică-i povestea
Înmormântatului tezaur.

Truditul suflet se întreabă:
De ce chiar cea mai dragă mână,
Ursită-i pe sicriu s'arunce
Întâiul bulgăr de țărână ?

În No. 5 dela 1 Martie v. 1905, poetul continuă
cu tânguiriile :

INVINS

I-am zis într'un amurg de vară
Robit de chipul unei stele:
Durează, suflete măiestre,
Altar nădăjduirii mele.

I-am dat temuta mea comoară,
Temeiul sfânt al suferinții,
Argintul visurilor toate
Și marmura curat'a minții.

Și el mi-a întruchipat altarul,
Lăcaș de mândră strălucire,
Zidindu-și în catapeteazmă
Intreagă setea de mărire.

Dar vifor s'a pornit din noapte,
Și'n goana vitregă și crudă
O clip'a sfărâmat nătângă
Prisosul lunilor de trudă...

E noapte-acum... Pe fața bolții
Plâng ochii stelelor senine,
Când blestemă 'nșelatul meșter
Și strigă bietul din ruine...

Adelina a primit versurile înaintea redacției „Lu-
ceafărul”, căci în acelaș număr (5) răspunde cu câ-
teva versuri slabe :

CÂNTEC

A pornit dintr'o scânteie
Și'ntr'o clipă s'a făcut
Munte de jărativ.
Dar spre munte s'a pornit,
Călător din răsărit,
Aspru vânt iernatic.

Se va prăbuși văpaia
Și'ncurând n'o să rămână
Nici o scânteiușe;
Iar subt haina lui de ger,
Muntele până la cer
Va fi de cenușe.

Idila începută „într'un amurg de vară“, cum spune Goga în *Invins*, s'a continuat, apropiindu-se de sfârșit, în vara anului 1905, după cum se va vedea.

Până la 1 Iulie 1905, Goga nu mai trimite decât trei poezii: *Părăsiți*, un pastel din viața rurală, *Așteptare*, scrisă anume pentru numărul (8) Coșbuc, cu strofa :

Tot mai ostenită-i doina
Fluerului dela munte,
Tot mai părăsite-s astăzi
Bietele piscuri cărunte.
Doar'arare, câteodată,
Vreun rătăcitor, departe,
Satului pierdut în umbră,
Mai trimite-i câteo carte.

și *In codru*, una din poeziile programatice, cântată pe strune naționale, ca o variantă întregitoare a poeziei mai vechi *Reîntors* :

Departe s'a aprins un fulger
Lovind în creasta ta năpraznic
Și 'n tot hotarul tău mânia
Și-a început păgânul praznic.

E-al răzvrătirii noastre tunet
Și 'n neagra ta cutremurare,
Atâtea veacuri umilite
Iși gem strivita răzbunare.

Cu sfârșitul :

Pe strunele neputincioase
S'ar zămisli cântarea sfântă,
Dând înțeles vieții mele
Și morții, ferecându-i țintă !

Asupra lui Goga din 1905 voi reveni la sfârșitul
anului, când i-a apărut și volumul de *Poezii* în
editura „Luceafărului”.

* * *

Aici intercalez continuarea schimbului de scri-
sori între Goga și societatea „Transilvania” după
dosarul ce mi-a fost pus la dispoziție de d-l prof.
Clinciu.

Societatea, ca să cruțe cheltuelile, a propus lui
Goga să-i trimită banii trimestrial. La sfârșitul anu-
lui 1904 st. v. i-a și expediat la Berlin, prin mandat
poștal; suma de lei 450 sau mărci 360, ratele pe
lunile Ianuarie—Februarie și Martie. Goga confir-
mă primirea sumei printr'o scrisoare datată 3 Ian.
1905, trimitând o „Cuitanță” cu aceeași dată. Noua
lui adresă e Krumme Strasse 32. I.

La 23 Febr. st. v. 1905, trimite următoarele scrisoare :

Berlin 23 Febr. 905.

Mult Stimat Domnule secretar

Dorind să folosesc pentru îngrijirea sănătății feriile universitare ce încep aici cu luna Martie și sfârșesc la jumătatea lui April — sint hotărît să petrec acest timp într'un loc cu vre-o climă mai domoală.

Vă rog deci foarte mult să binevoiți a-mi trimite cu 1 Martie st. v. rata a treia ce mi-ar compete numai la 1 April.

Nădăjduind că veți binevoi să luați în considerare motivul ce mă îndeamnă să vă adresez această rugămintă, Vă rog primiți mult stimat Domnule Doctor asigurarea deosebitei mele stime

Octavian Goga

Adresa: Berlin-Charlottenburg
Krumme Str. 32. I

Cu scrisoarea trimite și o chitanță de lei 450. Societatea i-a și trimis un cek de 360 mărci, cu observația „că pe viitor nu se vor mai acorda asemenea avansuri”, ci ratele se vor trimite numai la începutul fiecărui trimestru.

La 4 Martie 1905 Goga, printr'o carte poștală — adresată D-lui Dr. D. Rațiu, secretarul societății „Transilvania”, București, Str. 13 Sept. 68 — confirmă primirea cekului de 360 mărci și promite că în viitor se va conforma celor cuprinse în scrisoare, adică de a nu mai cere avansuri.

După cum se vede din cărțile poștale trimise mie la Budapesta, Goga, în Aprilie 1905, era prin Italia, pe care o cutriera pentru întâiaoară. Dacă îmi aduc bine aminte atât la Berlin cât și în Italia

i-am trimis și eu ajutoare bănești dela „Luceafărul”, dar nu mai știu când și ce sume.

În dosarul Societății „Transilvania” se mai găsește următoarea scrisoare :

Berlin Charlottenburg 1 Iunie 905

Mult Stimat Domnule secretar,

Alăturat trimit cuitanța — pentru ultima rată de pe anul acesta — rugându-vă — dacă e posibil — să-mi trimiteți banii în timpul cel mai scurt — deoarece sînt în lipsă.

Vă rog primiți asigurarea deosebitei mele stime

Octavian Goga

Adresa: Berlin—Charlottenburg
Goethe Str. 45. II

Chitanța poartă data de 29 Iunie st. n. 1905 și e de 450 lei pentru trimestrul Iulie-August-Sept. Goga scrie sub semnătură: „absolvent în filosofie”.

Banii îi s’au expediat de societate cu următoarea adresă, păstrată ca ciornă :

No. 34 Iunie 21 1905

D-sale D-lui Dr. Octavian Goga

Charlottenburg-Berlin
Krumme Str. 32. I.

Alăturat vă trimitem un cek în vaioare de 450 lei sau Mărci 360 pe care’l veți încasa dela Banca respectivă, rata din stipendiu convenită pe trimestrul Iulie 1905, cu care să și espiră anul școlar 1904—905, pentru care urmează a ve legitima la comitet despre rezultatul progresului obținut la studii în cursul acestui an.

De primirea banilor ne veți răspunde alăturând chitanța convenită.

Primiți

Cum se vede, cei dela societatea „Transilvania” erau foarte severi. Cereau dela bursieri acte justi-

ficative despre isprava ce au făcut-o la studii. Dintr'o ultimă scrisoare ce se găsește la dosar rezultă că Goga a și trimis societății un certificat de studii dela Universitatea din Berlin. Scrisoarea o voi reproduce mai încolo, când voi vorbi despre Goga în toamna anului 1905.

* * *

În No. 12 anunțăm următoarele:

Tipografia Luceafărul.

Tuturor voitorilor noștri de bine, precum și tuturor acelorora, cari se interesează de mișcarea noastră culturală, le vestim, cu bucurie, că în primele zile ale lunii Iulie a. c. se va deschide institutul tipografic și de editură „Luceafărul”. Se împlinesc tocmai trei ani decând a apărut primul număr al revistei noastre. În cursul acestor ani de existență, revista a avut să dea piept cu multe și feliurite greutăți, cari de mulțori ne-au poticnit și ne-ar fi zădărnicit intențiunile curate, dacă n'am fi avut întotdeauna încredere în sfințenia cauzci pentru care ne-am angajat la luptă, dacă n'am fi avut încredere în sprijinul publicului românesc, care, încetul cu încetul, ne-a înțeles și ne-a întins mână de ajutor.

„Suntem convinși că lărgind cercul nostru de activitate și propagandă culturală, nu ne va lipsi nici în viitor de acest sprijin binevoitor.

„Acesta fiind ultimul număr ce apare în tipografia „Poporul român”, ne credem datori a aduce mulțumirile noastre d-lui D'mitrie Birăuțiu pentru serviciile de până acum aduse revistei”.

Inițierea tipografiei „Luceafărul”, în centrul capitalei ungurești de niște tineri români, după trei ani de existență a revistei, a fost un triumf, care a întrecut pe toate celelalte de până acum. Era o consacrare a străduințelor noastre și o întărire a

temeliei din trecut, pe care puteam clădi o strălucită operă culturală în viitor, ținta vieții mele de atunci.

Când, pe la sfârșitul anului 1902, am luat asupra mea conducerea revistei „Luceafărul” nu mi-am închipuit că voi reuși să secer o astfel de biruință. Toată truda mea, toate mizeriile îndurate au fost răsplătite, când am închiriat o pivniță în Str. Molnar 10 din Belváros și am instalat tipografia nouă-nouă. Nu mai atârnăm de bunăvoința lui Birăuțiu, care dacă ne-a făcut servicii, ne-a pricinuit și destule necazuri. Acum aveam tipografia noastră și puteam să dau un nou avânt artistic revistei și să-mi realizez atâtea planuri neîmplinite. Cu tipografia îmi luam, însă, noi sarcini și noi obligațiuni, de cari nu mă speriam, deoarece activitatea mea principală se concentra în jurul programului cultural pe care îl urmăream, slujba dela Consulat rămânând secundară. Mă împăcasem chiar și cu hotărîrea de a mă despărți de Consulat, dacă voi reuși cu noua întreprindere.

Inființarea tipografiei s'a făcut cu ajutorul material al lui Mihail Popovici dela Viena, care ne mai dăduse oarecare sprijin în formă de abonamente. Gestul lui Mihai Popovici a pornit din acelaș entuziasm al tinereții cași ființa „Luceafărului”. La Viena trăia, pe atunci, și Sextil Pușcariu, colaboratorul nostru regulat, căruia, ca unui fost coleg de școală la liceul din Brașov, îi scriam toate gândurile mele. Deoarece pe Mihai Popovici nu-l cunoșteam, m'am adresat lui Sextil, rugându-l să vorbească cu Mihai și să-l pregătească pentru această jertfă pe altarul culturii românești. Intervenția lui Sextil a găsit un teren prielnic. Am plecat la Viena,

unde am găsit și pe Goga într'un sanatoriu, întors de curând din Italia ¹⁾ și am făcut cunoștință cu mecenatele nostru, cam de aceeași vârstă cu noi și tot așa de însuflețit pentru cauza românească. Mihai Popovici, un tânăr cult și călătorit, a înțeles din câteva cuvinte planurile ce le urmăream și importanța lor. Nu a mai rămas în discuție decât suma de care aveam nevoie și forma convenției dintre noi.

Contractul care a intervenit între noi nu-l mai păstrez. S'a pierdut în cursul războiului. Mihai Popovici afirmă că-l mai are undeva printre hârțile dela Brașov. Dacă îl va găsi, poate îl voi publica într'o nouă ediție a acestei lucrări.

Dar îmi aduc aminte de condițiunile mai importante ale contractului.

Mihai Popovici îmi pune la dispoziție suma de cinci mii coroane, în schimbul căreia devenea proprietar, cu drepturi egale, al revistei „Luceafărul” și al întreprinderii grafice proiectate, care aparținea revistei, fără să i se dea o formă comercială nouă. Eu eram însărcinat cu conducerea întreprinderii, cu obligația de a ținea registre în regulă și a încheia, la sfârșitul fiecărui an, un bilanț, începând chiar cu anul 1905, dacă nu mă înșeală memoria.

---

1) Intre manuscrisele și corespondența „Luceafărului”, nu știu prin ce minune, s'au salvat trei cărți poștale ilustrate adresate de Goga mie la Budapesta. Cea dintâi e datată din Milano, la 23.IV.905 și reprezintă Domul, cu următorul comentariu: „Aici trăește Dumnezeu! Goga”. A doua: Florența 24(IV)905 „Dragă Tâslăuane, Sânt aici: flori și artă. — Pentru mine astăzi a înviat Christos. Te sărut, Goga”. — A treia: „Firenze, 2.V.905. Dragă Tâslăuane, Astăzi plec din frumoasa cetate a Beatricei. Deseară sânt la Bologna. Te sărut, Goga”.

Fiindcă era și Goga de față la încheierea contractului, cei doi proprietari ne-am învoit să-i asigurăm și lui un sfert din beneficii, cu obligația să-și publice poeziile ce le va scrie numai în „Luceafărul”.

Cam aceasta era învoiala dintre noi. Nu pot să-mi aduc aminte când am semnat-o. Dar trebuie să fi fost în Mai 1905.

Cu bani luați dela M. Popovici am comandat o tipografie la firma Wörner din Budapesta în valoare de vreo 30.000 de coroane ungurești. Din cele cinci mii am plătit chiria localului pentru tipografie și aconturile cerute de firma Wörner. Socoteala era următoare: cum nu mai aveam să plătim nici un ban pentru imprimatul revistei, afară de hârtie, cu abonamentele revistei urma să amortizăm ratele restante ale tipografiei, iar din tipări-turile externe curente și din edituri aveam să acoperim regia tipografiei. Socoteala nu era rea, dar se va vedea cum a ieșit. Imi pare rău, că războiul mi-a risipit toate documentele și nu mai pot arăta amănunțit întocmirea ce am făcut-o și rezultatele pe cari le-a dat. Înțeleg pe cele materiale, căci cu cele morale am rămas pe deplin mulțumit. Dar, deși a trecut atâta vreme de atunci, îmi aduc aminte de o mulțime de lucruri, pe cari le voiu povesti la vremea lor.

* * *

În numărul 13—14, apărut la 15 Iulie st. v. 905, am scris în fruntea revistei un articol, pe care-l reproduc în întregime, fiindcă face parte din istoricul „Luceafărului” și fiindcă are o valoare documentară :

PRO DOMO

Entuziasmul și idealismul cel mai curat al unor suflete visătoare au dat ființă acestei reviste.

Tocmai acum se împlinesc trei ani, de când un grup de tineri de pe băncile universității din Budapesta s'au gândit să intrupeză un vechiu ideal al generațiilor studențești premergătoare: înființarea unei reviste literare a tinerimii noastre academice.

Era în primăvara anului 1902, anotimpul florilor și al iluziilor, când prin cafenelele și birturile din capitala Ungariei întâlneai regulat o ceată de flăcăi români surtucari, veniți aici, la învățătură mai înaltă, de prin toate provinciile românești, supuse Coroanei Sf. Ștefan.

Acești reprezentanți ai românismului ciscarpatin, în obicinuitele lor întâlniri își frământau mintea, cum și-ar putea învrednici neamul cu o revistă. Prin ceața fumului de tutun, ce-i îmbrobodea într'o aureolă de mucenici cumiți, îi zăreai noaptea târziu, prin vreun colț de cafea, cum, cu ochii aprinși și fețele îmbujorate de focul discuției și de necertarul șireagului de sticle goale — la noi, nănașele indispensabile acestor fel de planuri — croșesc planuri peste planuri, vorbind toți deodată, apoi cum se domolesc și aplecându-se pe lespeda de marmură a mesei, ascultă, cu luare aminte, glasul de nemulțumit al celui mai tânăr ¹⁾, care nu găsea în viața tinerimii noastre academice nici avânturi mari nici ocupațiuni nobile, — sau cum aprobă, legănând paharele goale între degete, graiul celui din Țara-Bârsei ²⁾, care se jeluia cumplit de seceta

---

1) Aurel P. Bănuț.

2) Ion Lăpedatu.

și de sărăcia noastră literară și culturală.... Fiecare avea ceva de spus și ceva de îndreptat. Numai uscățivul de pe Târnave³⁾ privea, pierdut, drept înainte. Sufletul lui simțea toată bucuria și însuflețirea tovarășilor, dar știa bine că firea lucrurilor e mult mai îndărătnică, decât să o poți schimba de azi pe mâine. C'un gest lin de împăcare și cu glas domol de dascăl cuminte, încerca să-i potolească pe cei porniți, căuta să tălmăcească, pe ales, cauzele neputinții și nevredniciei noastre și se trudea să-i facă a înțelege că nici dâșii nu vor răsturna lumea din țâțâni cu mărețele lor planuri. Și o clipă unii credeau spuselor lui. Dar numai o clipă, căci, iată pe poetul cu plete blonde⁴⁾ suit pe scaun, străfulgerând pe toți din ochii lui albaștri, tăind cu gesturi largi negura de fum și în energice cuvinte într'aripate făurind, ca un profet războinic, tot viitorul încununat de izbândă al visurilor ce le înfrățiau ființa și al planurilor menite să îndrepte cultura neamului românesc de aici pe alte cărări mai vrednice de cinste... Insuflețirea își luă din nou sborul, veselia îi făcea să-și uite toate necazurile, nu se mai gândeau decât la izbândă. Iar în vremea asta, printre perdelele întredeschise, luceafărul de sus, „vecinica minune", își revărsa razele-i senine pe capetele flăcăilor, cari cântau, în cor, un imn de redeșteptare...

Numele de „Lucaefărul" a primit în botez și revista lor, departe de neamul românesc, cași steaua de acest pământ rătăcitor.

Astfel s'a zămislit înființarea revistei noastre.

* * *

---

3) Alexandru Ciura.

4) Octavian Goga.

În dricul verii, zoria acelorași *dies caniculares* de acum, a apărut primul număr. Cei cari au scos vreodată reviste, își vor putea închipui clipele de bucurie și de entuziasm legate de astfel de momente.

Și s'au legănat flăcăii noștri vara întregă și parte din toamnă tot cu nădăjdi. Munceau cu toții din rășputeri, fiindcă cauza era sfântă.

Dar, după senin, au urmat, rând pe rând, zilele noroase ale decepțiilor, cari au întunecat doi ani împliniți împărăția „Luceafărului”.

Tinerimea academică dela noi, în loc să le întindă idealistilor dreapta de înfrățire, i-a întâmpinat c'un zâmbet suveran de încurajare. Înzadar s'au făcut chemări la adresa tinerimii, înzadar li s'a atras binevoitoarea luareaminte, că revista se poreclește a tinerimii, înzadar, căci „floarea națiunii” n'avea urechi s'audă nici minte să înțeleagă.

Au urmat apoi războirile cu returiștii venerabili și preanonorați, gâlcevile neplăcute cu restanțierii îndărătnici — a căror sămânță, durere, nici astăzi nu-i stârpită — lupta pe viață și pe moarte cu indiferența publicului și câte alte necazuri, de cari cu greu își mai aduce omul aminte. Am trăit vremuri de cumplită încercare, noi visătorii la ceriuri albastre, — nu odată era să ni se zădărnicească intențiunile curate, dar nu ne-am dat spre vecinic repaos, ci, ascultând de glasul inimii noastre, am răzbit, cu fruntea ridicată, pe suișul ce ne-a călăuzit la izbândă. Chiar și rândurile ni s'au rărit în cursul vremurilor grele. Din „grupul de tineri”, rămas-am, la sfârșit, abia trei oameni stegari credincioși. Am dat revistei un caracter mai pronunțat românesc, i-am lărgit programul de activitate, până am reușit să o ridicăm la nivelul ei de astăzi, când

„Luceafărul” nu se mai poate numi organ literar studentesc, nici măcar revista tinerimii, ci ceva mai mult.

Astăzi, când intrăm într’o nouă fază de existență, ne simțim datori a ne aduce aminte de toți aceia cari ne-au sprijinit, fie cu vorbe de încurajare, fie cu obolul în realizarea gândurilor și intențiilor noastre.

Mulțumim, deci, înainte de toate, prea cinstului public cetitor pentru încrederea ce a avut-o în puțința năzuințelor noastre, dându-ne mijloacele materiale necesare pentru susținerea revistei. Cu cât interesul publicului va fi mai intensiv, cu atât va crește și dragostea noastră de muncă și cu atât vom putea îndeplini mai ușor trebuințele lui intelectuale și artistice.

Aducem apoi mulțumirile noastre d-lui profesor universitar Nicolae Iorga, ale cărui cuvinte calde din revista „Sămănătorul” au contribuit mult la întărirea noastră morală și intelectuală.

Dacă am reușit să creem „Luceafărului” un nume în viața noastră culturală, pe lângă munca și străduința noastră, avem s’o mulțumim d-sale, presei dela noi și din regat, care a urmărit cu deosebită atențiune activitatea revistei noastre.

În sfârșit, nu putem uita nici de prietenii noștri intimi, cari, în vremuri de restriște, n’au cruțat jertfa scumpă a osteneții pentru triumful idealului nostru. Lor are să le mulțumească publicul și noi, mai mult decât oricărui, c’am putut ajunge unde suntem. Tot a lor e și meritul că acum, după trei ani, am reușit să înființăm institutul de arte grafice și de editură „Luceafărul”, care e un moment îmbucurător nu numai în viața revistei noastre, ci și

în dezvoltarea noastră culturală, dedicându-se exclusiv literaturii și artei.

Pentruca și publicul să fie pe deplin în clar cu programul muncii noastre, îl vom schița în liniamente generale:

a) Vom edita operele scriitorilor grupați în jurul revistei „Luceafărul”, precum și ale altora, dacă ele vor prezenta vreo valoare.

Prin aceasta vom să ușurăm, pe de o parte, tuturor scriitorilor de valoare dela noi puțința de a se manifesta aici acasă și de a le asigura un oarecare venit după munca lor, pe de altă parte vom să dăm cetitorilor opere scrise de oameni ieșiți din sânul lor, cari le înțeleg păsurile și frământările sufletului.

b) Vom porni o bibliotecă teatrală, care va cuprinde piese originale, bucăți bune deja publicate și localizări. Această bibliotecă, scrisă într’o limbă românească corectă, va fi destinată diletanților noștri, pe cari vom să-i ferim în viitor de trista desorientare de până acum în ce privește alegerea pieselor. Dacă ne va fi cu puțință, vom intra în legături mai strânse cu Societatea pentru fondul de teatru român, care, în prezent, fiind lipsită de o astfel de bibliotecă, ar putea ușor să ne întindă mână de ajutor.

c) Vom publica o bibliotecă a scriitorilor streini, în care vor intra opere de valoare ale literaturii streine, din cari publicul și scriitorii vor putea învăța ceva.

Scopul acestei biblioteci, în primul rând, e înlăturarea traducerilor în limbi streine de pe mesele publicului nostru, care, în timpul din urmă, citește mai ales, foarte multe traduceri unguști.

d) Vom scoate, în fiecare an, un *Almanach* literar-artistic, care, pe lângă materialul literar inedit, va cuprinde informațiuni exacte despre viața culturală a Românilor de pretutindeni, notițe despre mișcarea literară din streinătate, cronică artistică și științifică a anului, reproduceri după tablourile artiștilor noștri și lucrări de actualitate folositoare și de interes.

Anul acesta, fiind deja timpul înaintat, nu știm dacă vom reuși să servim publicul cu acest *Almanach*, care pretinde muncă multă și cheltueli mari.

e) Vom executa cărți poștale ilustrate, stampe, reproducând porturi românești, opere artistice, vederi, fotografiile scriitorilor și bărbaților noștri mai de seamă etc. etc.

Toate aceste, însă, reclamă timp și sprijinul intensiv al publicului românesc, fără de care străduințele noastre nu pot avea un bun sfârșit.

* * *

Programul revistei „Luceafărul”, baza întregii noastre activități, nu se va schimba întru nimic nici în viitor. Cași până acum — excepționând epoca când se găsea în fazele de vaccinare ale începutului — va urma acelaș principiu robust, că manifestarea unui popor, în artă și în literatură, nu poate pleca decât din rărunchii individualității lui proprie, reoglindind credincios notele alese și caracteristice ale ființei lui etnice. Acesta e principiul cel mai firesc și cel mai larg, care e îndreptățit a călăuzi, — nu a reglementa — în artele frumoase, programul de activitate al unui neam, cași al nostru. Mai cu seamă aici la noi, unde se zăresc numai zorile unei mișcări literare, e singurul în-

dreptătit. Urmând acest principiu, clădirea perfecționării și înaintării noastre va avea de bază fondul sufletesc moștenit dela înaintașii noștri, pe care nu ni-l putem falsifica cu teorii exotice din cultura apuseană. Imprumutul cumpătat și folositor, nu mai-muțăriia năroadă și inconștientă dela alții mai înaintați decât noi, trebuie să se admită, dar numai ca un fel de povățuitor în alegerea mijloacelor prin cari ne putem întrupa mai ușor idealurile.

Aceasta e calea pe care credem că e mai bine să mergem.

Octavian C. Tăslăuanu

Acest articol are nevoie de unele comentarii întregitoare.

Partea întâi e un tablou zugrăvit din câteva date reale și împodobit de fantezia mea. Scena din colțul de cafenea și cuvintele întraripate ale poetului cu plete blonde sunt inventate. În realitate au fost câteva consfătuiri intime între câțiva tineri — aceia din primul comitet de redacție — cari au hotărât înființarea revistei „Luceafărul”. Titlul revistei l-a dat Al. Ciura.

Partea a doua a articolului redă o situație reală, amănunțit povestită în volumul de față. Proiectul de activitate arată speranțele ce le legam de institutul de arte grafice înființat. Din acest program nu am reușit să realizăm decât o parte. Cuvintele adresate d-lui N. Iorga erau amabilități din partea unei redacții cuviincioase. Nu trebuie să li se dea alt înțeles.

În partea finală accentuam, pentru a treia oară, programul revistei. Prima oară l-am formulat în articolul despre N. Grigorescu. A doua oară în pole-

mica avută cu „Viața nouă”. Rețin aceste date necesare pentru precizarea atitudinii revistei „Luceafărul” de mai târziu.

* * *

Nu pot descrie bucuria ce am simțit-o când au apărut cele dintâi numere ale „Luceafărului” în teascurile proprii. Tiparul curat, litera frumoasă și ilustrațiile reușite erau o încântare. Pe coperta numărului 13—14 dela 1 Iulie, apărut cu întârziere, am pus ciobanul lui Giugorescu, iar în corpul revistei publicam o lungă variantă a Mioriței, culeasă de învățătorul George Cătană în comuna Brebul din Banat, care a avut parte de largi și amănunțite comentarii.

Redacția a rămas tot în locuința mea din Zöldfa până la sfârșitul anului, dar, în afară de orele de birou dela *CONSULAT*, eram toată ziua în tipografie, supraveghind lucrările și completând instalațiile.

Goga în „Fragmente auto-biografice” spune: „Am făcut mai târziu o tipografie; și era desigur interesant să vezi în acest oraș (în Budapesta), în această capitală, adunate mănunchiuri de 10—15 băieți, care, în subsolul unei case ungurești, singularizați sufletește și diferențiați de ceea ce era în jurul lor, întocmai ca dinamitarzii, pe sub pământ, lucrau la prăbușirea imperiului austro-ungar”.

Am arătat cum s'a făcut tipografia și fiecare ce rol a avut la înființarea ei. Restul din afirmațiile lui Goga e poezie.

Dinamitarzii, cari lucrau pe sub pământ, nu erau 10—15 tineri, ci numai doi: eu și Iosif Schiopul. Câțiva curioși — între cari și Goga — veniau să ne vadă și plecau. Numai noi doi rămâneam sta-

tornici să ne delectăm în hurelul mașinei, să înghițim praful din subsol și să mirosim plumbul literilor și sudorile lucrătorilor.

Șeful tehnic al tipografiei era unul dintre culegători, Rodina, din neamul gasconilor, care ne declama, în fiecare zi, viitorul de aur ce neașteaptă, El făcea și paginația și tot el primea comenzile streine. Mașinistul era un ungar, al cărui nume l-am uitat. Tehnician desăvârșit și inventiv, dar socialist până în măduva oaselor. Copertele numerelor 17, 18 și 19, în mai multe culori, sunt lucrate, din cartoane, de el. Era un artist.

Dela cel dintâi număr, apărut în teascurile proprii, anunțam: editura „Luceafărul” a pus sub tipar: Oct. Goga, *Poezii* ; I. Agârbiceanu, *Dela țară* ; A. Ciura, *Icoane*. Trebuia să începem cu editura, fiindcă altfel tipografia nu avea ce lucra. Editura cerea, însă, capitaluri noi: pentru plata lucrătorilor și pentru procurarea hârtiei. Până la sfârșitul anului am reușit să facem față cheltuelilor. Ca să dăm de lucru și mașinistului, am început să tipărim cărți poștale ilustrate. Recurgeam la tot felul de jonglerii, ca să ținem în funcțiune permanentă tipografia. Agenții angajați cu achiziționarea de lucrări din oraș ne aduceau prea puțin, ca să putem trăi.

În cursul verii, am mai scos un număr dublu, 15—16, în care am publicat o prea interesantă anchetă între „Nuveliștii din regat”. Scopul urmărit era să trezim în cercul scriitorilor un interes față de „Luceafărul” și să popularizăm în Ardeal pe povestitorii din regat. Unele răspunsuri se pot ceti și azi cu folos. Ne-au onorat cu răspunsuri următorii: N. Gane, Iacob Negruzzi, Ioan Slavici, Duiliu Zamfiresc, Ion Gorun, Constanța Hodoș, Ion Al. Bră-

tescu-Voinești, I. Al. Bassarabescu, Ion Ciocârlan, Vasile Pop, Ioan Adam și Mihail Sadoveanu.

Cei mai mulți dintre ei au și devenit colaboratorii „Luceafărului”, după această anchetă. Unii erau colaboratori mai vechi.

În August, mă pregăteam să plec și eu la Sibiu, unde, în ziua Schimbării la față, se începeau serbările pentru inaugurarea Muzeului „Asociațiunii” și unde se ținea și adunarea generală anuală a bătrânei noastre instituțiuni culturale.

Înainte de a pleca am publicat, în numărul dela 15 August, fotografiile de ale familiei Cosma, — stăpâna Sibiului după informațiile ce le aveam, — din prilejul apariției Albumului de cusături și de țesături românești, întocmit de d-șoara Minerva Cosma, iar pe coperta revistei reproduceam chiar coperta albumului. Voiam să fiu bine primit în cetatea de pe malul Cîbinului. Mă duceam pentru întâia oară în acest oraș, fără să visez că cei mai frumoși ani ai vârstei mele aveam să-i petrec între zidurile lui.

Despre „Serbările dela Sibiu” am publicat dări de seamă amănunțite în „Luceafărul”, așa că nu mai stăruiesc asupra lor. Rețin numai un fragment din articolul meu introductiv — apărut în numărul dela 1 Sept. v., care caracterizează sentimentele de cari eram călăuzit :

„Vechea cetate săsească — mâine, poate, noua cetate românească — întrunise în sânul ei pe cei mai de seamă dela noi și din Regat. Dorul unei înfrățiri sincere, sub flamura albă a culturii, a chemat obștea lamurii noastre cărturărești, acolo, unde, îngenunchiați înaintea altarului zidit culturii, într'un gând, pot înălța rugăciuni de milostivire

Celui ce toate le știe și toate le poate... Și ar fi fost bine ca alături de vlădicii celor două biserici, de sftncicii înțeleptului Craiu Carol, de apostolii luminați ai învățaturii, de propovăduitorii smeriți ai legii creștine și de alți aleși ai neamului nostru, să-și fi împreunat palmele aspre, la rugă, și țărănul, căruia avem să-i mulțumim multe din harurile cu cari azi ne mândrim. O serbare populară, alături de cele multe ale „intelenții”, a fost o lacună simțitoare în *decada* dela Sibiu”.

Mărturiseam, deci, iredentismul pe față și arătam ce sentimente aveam față de țărănime.

La Sibiu venise tot ce avea Ardealul mai distins între intelectuali. Am stat de vorbă cu o mulțime de lume, pe care doriaș de mult să o cunosc. Deși tânăr, aveam un nume și mă bucuram de oarecare atențiune din partea multora. Mă interesau îndeosebi sibienii, cari se întruneau, în fiecare zi, la un păhar de bere pe la ora 12. Toți se grupau în jurul bătrânului Partenie Cosma, om cu o autoritate meritată și cu un trecut bogat în înfăptuiri. Cosma sta ca un patriarh între ei, povestind domol și hazliu întâmplări din trecut. Era ascultat cu sfințenie. Numai Victor Tordășianu, președintele „sodalilor” (a meseriașilor) îl critica, răsturnând paharele de bere pe gât la altă masă, a săracilor.

Atunci am cunoscut Rășinarul lui Goga, pe părinții săi, îndeosebi pe părintele Iosif, care îmi cerea o mulțime de amănunte despre viața fiului său Octavian. Voia să mă spovedească. Era îngrijat de viitorul lui „Tavi”, mai ales că nu avea încă o diplomă.

Am făcut cunoștința colaboratorilor și colaboratoarelor pe cari nu-i mai văzusem. Mă interesa, în special, Adelina Olteanu, despre care îmi vor-

bise atâta Goga. Când am întâlnit-o întâiaoară purta o pălărie sură, de păslă, cu borduri late, de care atârna pe spate un voal alb, ce flutura în bătaia vântului. Mi-a atras atențiunea de departe. Goga a făcut prezintările și, în tovărășia mai multor scriitori și scriitoare, ne-am dus la un restaurant, unde am sărbătorit întâlnirea întâmplătoare. Adelina, de cum am văzut-o, mi-a făcut o deosebită impresie. Era frumoasă, veselă și plină de spirit.

*
*   *
*

Idila din vara anului 1904 s'a continuat și în vara anului 1905, dupăce Goga s'a întors la Rășinar, unde, deastădată, a găsit numai pe Adelina tot în casa Barcenilor. Romantismul din trecut a fost înlocuit cu propuneri concrete de căsătorie din partea poetului. Adelina le asculta, dar era prea delicată, ca să le respingă și prea cuminte, ca să le primească. În plimbările lor, uneori căuta să-l convingă de nepotrivirea de vârstă dintre ei — Adelina avea trei-patru ani peste ai poetului — și-i vorbea de o mulțime de dificultăți, cari se aștern în calea viitorului lor. Dar Goga, încăpăținat și ambițios, nu voia să audă de nimic. Deși fără o situație materială și fără o carieră, stăruia mereu și, cu fantezia lui, torcea într'una firul de aur al fericirii lor casnice. Idila din trecut, intrând în această fază concretă a proiectelor matrimoniale, nici nu a mai instrunit lira poetului.

În fond propunerea lui Goga dovedea o ușurință, păcat care l-a urmărit până la sfârșitul zilelor. Lua hotărîri prea ușor și tot așa de ușor le părăsea.

Intr'o zi, pe înserate, m'am dus cu Goga la Barceni, ca să cercetez biblioteca plină de cărți vechi și rare. Am stat ore întregi, răsfoind mai multe volume pe cari le știam numai bibliografic, fără să le fi văzut. Cele mai multe erau privitoare la începuturile istoriografiei noastre. Cufundat în lectura lor, uitasem că mă găsesc într'o casă streină. Mi s'a adus o lampă și eram în stare să rămân până a doua zi dimineața, mai ales că descoperisem și câteva volume manuscrise necunoscute de ale Popii Sava. Unul din copiii Barcianu a venit, într'un târziu, și mi-a spus să mă duc în grădină, unde mă așteaptă Adelina, care până atunci se plimbase cu Goga pe sub pomii plini de roade.

Răsărise luna, Adelina m'a rugat să ne așezăm pe un trunchiu uscat, întins sub un pom. Goga intrase în casă, lăsându-ne singuri. Nici nu bănuiam ce vrea să-mi spună muza poetului. O simțeam că-i tulburată, dar la lumina slabă a lunii, strecurată în fășii subțiri printre crengile arborelui, nu-i puteam distinge fața.

Câteva clipe de tăcere și de reculegere... Apoi începu mărturisirile:

— Știu, că d-ta ești cel mai bun și cel mai intim prieten al lui Goga. O știi dela el. De aceea îmi permit să-ți fac o rugămintă.

— Voiu fi fericit, dacă vă voiu putea servi, domnișoară.

— Știu, că ești un om bun și înțelegător și știu cât ții la Goga. E vorba despre viitorul lui. Trebuie să-mi dai o mână de ajutor să-l abatem dela un pas greșit pe care vrea să-l facă. Eu nu am reușit să-l conving și m'am gândit că, poate, vei izbuti d-ta să-l împiedeci să stăruie în hotărîrea luată.

— Nu știu. Să vedem despre ce-i vorba.

Nici nu-mi trăznea prin cap ce vrea să-mi des-tăinuiască. Imi închipuiam, că cine știe ce nenocire a dat peste prietenul meu și mă miram, că nu mi-a spus-o el însuș.

— Ui-te ce e. Intre noi, stând aici, în Rășinar, două veri împreună, s'a înfiripat o prietenie literară. El, cu strălucitul său talent, ne-a cetit versuri, ne-a încântat cu istorisiri din viața d-voastră dela Budapesta și, de ce să tăgăduesc, simțeam o adevărată încântare sufletească să fiu împreună cu dânsul. In vara asta prietenia noastră literară, senină și curată din trecut, a început să fie tulburată cu vraja și otrava dragostii. Inima poetului s'a aprins și îmi vorbește mereu de căsătorie. Am încercat să-l abat dela acest gând, dar el e tot mai stăruiitor. Chiar și astăzi mi-a cerut să-i fixez ziua logodnii. Deși nu i-am dat nici o nădejde, nu pot să-i spun un *nu* brutal. Mi-e milă de el. Te rog pe d-ta să-l determini să-și ia gândul dela mine...

A urmat o tăcere grea. Luna se ascunsese după un nor și ne-a lăsat într'un întunerec negru ca păcatul. Nu se auzia decât respirația pripită a ființei ce-și descărcase sufletul.

— Grea însărcinare îmi dai, domnișoară. Grea și delicată, fiindcă nu văd cu ce drept m'aș putea amesteca între ițele încurcate ale inimilor d-voastră. Goga e adevărat că mi-e prieten, e adevărat că țin la el, ca la un frate, dar cum pot eu să mă pun deacurmezișul sentimentelor sale? Și, la adică, ce te face pe d-ta să-l refuzi așa de categoric ?

— Nu ne potrivim. Sunt mai în vârstă decât dânsul; sunt săracă; el n'are nici un rost; cu ce avem să trăim, chiar dacă m'aș hotărî să-i primesc

propunerile ? Ceeace mă face, însă, să-l refuz „categoric” e că nu-l iubesc. Il apreciez ca scriitor, îi admir talentul, îmi place să-l ascult vorbind, dar nu mi-l pot închipui ca tovarăș de viață. E peste puterile mele. Apoi sunt convinsă, că și el e robît de un capriciu, pe care, dacă s'ar împlini, l-ar regreta mai târziu...

— Poate că ai dreptate. Da, hotărîrea d-tale e absolut irevocabilă? — am întrebat-o apăsând cuvintele.

— Irevocabilă. M'am gândit mult și am cântărit-o bine.

— Îți mai dau timp trei zile. Poate te răzgîndești. Nu uita, că Goga are un viitor strălucit...

Goga își pierduse răbdarea, așteptând sfârșitul conversației noastre :

— Ei, ați isprăvit ? A venit trăsura să ne ducă la Sibiu.

Ne-am luat rămas bun dela gazde. La despărțire i-am mai șoptit Adelinei:

— Răspunsul peste trei zile, la balul „Asociațiunii”.

Pe drum, Goga a încercat să mă descoase.

— Las, că-ți spun tot mai târziu. Acum sunt prea obosit.

În cele trei zile, în zarva serbărilor, m'am întâlnit în treacăt cu tovarășul meu dela „Luceafărul”. Pe Adelina nu am mai văzut-o.

În cele trei zile destinul și-a tors firul, la început pornit subțire, ca tortul de paianjen, apoi îngroșându-se mereu.

A sosit și seara de bal. Lume multă și îngheșuală neplăcută. Am fost printre cei dintâi în sală. Voiam să văd și să notez tot ce se petrece. Balu-

rile „Asociațiunii” erau vestite în Ardeal. Se legau cunoștințe durabile și se încheiau chiar și logodne. Așteptam să sosească Adelina cu răspunsul. Eu nu vorbisem cu Goga și nici nu-mi dădeam seama cum voiu ieși din această încurcătură. Dar un gând, trimis de nu știu ce diavol, îmi răsărea mereu în minte, apoi dispărea, și-l simțeam că-mi răscolește adâncurile inimii. Dacă-l alungam, se întorcea și mai îndrăzneț și mai stăruitor...

În sfârșit a apărut Adelina, însoțită de familia Goga. M’am ferit să o întâlnesc. Mă apucase un fel de sfială. Am văzut, că mă caută. Când m’a zărit într’un colț retras, s’a îndreptat, singură, spre mine. Era îmbrăcată într’o rochie cafenie, încheiată până sus, iar pe după gât îi atârna un lanț lung de argint ce-i ajungea până la brâu. Părul bălaiu, de o bogăție rară, îl purta înfoiat, în formă de coroană în jurul capului. Ochii ei albaștri străluceau... când mi-a întins amândouă mâinile:

— Rămân pe lângă hotărîrea mea. Dar d-ta nici n’ai vorbit cu Goga.

— Nu. — i-am răspuns, ținându-i strânse amândouă mâinile și privindu-o drept în ochi. Simțea, că o admir... Era foarte frumoasă.

— Atunci ?

— Dacă-mi dai mie cadrilul al doilea, vei afla soluția la care am ajuns. Acest răspuns a fost o improvizație a clipei.

A început să râdă. Cadrilul al doilea, la balurile din Ardeal, era al îndrăgostiților.

— Cu cea mai mare plăcere ! exclamă mirată, îmbujorându-se la față.

A pornit dansul cu tradiționala horă. Au urmat apoi valsuri, polce, cadrilul întâi și romana, pe

urmă iar dansuri mărunte. Cum eram un dansator vestit, mi-am făcut datoria față de toate cunoștințele noi. Goga nu știa dansa, de aceea a rămas privitor printre matroane și babalici. La un vals, am trecut pe lângă dânsul cu Adelina în brațe, care râdea cu hohote. Ne-a petrecut cu niște ochi holbați de bănuială.

Înainte de cadrilul al doilea, Goga m'a luat de scurt:

— Ai cerut tu cadrilul al doilea Adelinei?

— Da.

— Te rog să renunți în favoarea mea.

— Renunț, dacă vrea și ea.

Adelina nu a voit să renunțe și Goga s'a supărat.

Până aici nu se petrecuse nimic deosebit. De aici încolo intervine jocul destinului. Venisem la Sibiu să văd serbările Astrei, să iau contact cu lumea intelectuală din Ardeal, să-l cercetez pe Goga în cuibul satului său natal. Nu mă preocupa nici un alt gând. Până la convorbirea aceea fermecată de sub pomul din grădina Barcenilor, nu mă turburase nici un sentiment, deși întâlnisem atâtea femei cu ochi frumoși. Nici când am început cadrilul al doilea, în sala dela Gesellschaftshaus, nu-mi dădeam bine seama ce sfârșit va avea hârjonirea asta cu zeul dragostii. Mă lăsam dus de valorile întâmplării spre un țărnm necunoscut.

A început faimosul cadril. Tot perechi fericite, cu ochi strălucitori și cu obraji aprinși. Dansau și perechi căsătorite, ca să-și reîmprospăteze amintirile iubirii din trecut. În sală plutea o atmosferă îmbătătoare. Inimile svăcneau, par'că băteau tactul muzicii. La braț cu Adelina, mă simțeam dus pe altă lume. Între noi se torceau fire din cari aveau

să se țese haine de mire și de mireasă. Adelina era de o veselie și cochetărie cuceritoare, cum numai femeile înzestrate cu un spirit fin știu să fie.

— Ne apropiem de sfârșitul cadrilului și încă n'am auzit *soluția*, — mă provocă Adelina. În gândul meu, recitam versurile lui Vlahuță: Tot fetele mai îndrăznețe.

— Soluția? Ai găsit-o d-ta, acceptând cadrilul al doilea. Dacă vrei să-l jucăm tot împreună și în restul vieții.

A doua zi i-am dus un buchet de flori și ne-am logodit noi între noi, fără nici o publicitate. Am hotărît, ca la iarnă să facem logodna oficială, iar spre sfârșitul primăverii anului 1906, nunta.

Înainte de a pleca din Sibiu, Goga m'a invitat la un chef, cu lăutari, în cafenea de pe Bretter. Am băut cumplit până în zorii zilei. Poetul mă tot ispitea, doar'-doar' voiu scăpa vreo mărturisire sau vreo aluzie. Cu Adelina ne înțelesesem să nu-i spunem nimic. M'am ținut bine la chef. El a început să mă provoace:

— Mă, tu-mi ascunzi ceva. Ce-ai vorbit atunci seara în grădina Barcenilor?

— Las, că-ți spun la Budapesta.

— De ce nu-mi spui acum? Ce-i vreo taină?

— Nu-i nici o taină. Nu-i nici măcar poezie, e proză de toate zilele.

— Atunci de ce taci?

— M'a rugat Adelina să-ți spun mai târziu. I-am făgăduit și trebuie să mă țin de cuvânt.

— Hm!

Goga comandă un nou rând de sticle și dete ordin lui Brașoveanu, lăutarul, să cânte:

Auzi valea, valea cum răsună
Eu cu mândra n'o duc bună...

Cânta din gură, după lăutari, și-l năpădiseră lacrimile.

Deodată se ridică și-mi strigă:

— Hai cu mine. Veniți și voi Brașoveanu.

Se crepa de ziuă. Ne-am dus amândoi sub fereastra Adelinei și i-am făcut o serenadă cu lăutarii. Am trezit toate săsoaicele din vecini. Au început să se miște perdelele și să apară de după ele câte-un cap de fată somnoroasă.

— Așa, mă, să-i cântăm. Eu de adio și tu de bun sosit ! — repeta într'una, cu glas răgușit, Goga.

Dupăce am plecat din Sibiu, Goga a aflat de logodna mea cu Adelina și proiecta să scrie o serie de poezii, în care să-și plângă dragostea sfărmată. Mi-a trimis poezia *Noapte*, apărută în „Luceafărul” dela 15 Sept. v. 1905, pe care, pentru frumusețea ei, o reproduc întreagă, cu modificările din volumul „Cultura națională”.

NOAPTE

Nemărginită bolt'a nopții,
Deschide tainica ta carte,
Și-ascultă-mi glasul sbuciumării
Neputincioase și deșarte.
Doar' mila ta n'o să se stingă,
Când două mâini tremurătoare
Iși împreună nevolnicia
In chip de rugă și iertare.

Azi, țintele de nestemate
Culege-le din cingătoare,
Căci ochii stelelor mă muștră
Și plânsul stelelor mă doare.
Azi orice picur de lumină
Din fața ta îmbujorată,
In țintirimul larg al minții
O cruce proaspătă-mi arată.

Le văd șireag... și mă cutremur,
Și fiecare clipă-mi pare
O fărmitură ce se smulge
Ca dintr'un cântec de pierzare,
Simt mintea, desgropându-și morții,
Căzând la fiecare groapă —
Și jalea trecerii eterne
Mi-apasă plumbul pe pleoapă.

Când tu-mi aprinzi în mii de facile
Senina dragostii dovadă,
Infiorându-se 'n adâncuri.
Plâng ochii osândiți să vadă.
Aducerea aminte vine
Și din oglinda-i blestemată
Invie rostul celor duse...
Iar eu ascult ce-a fost odată...

O lume-și desfăcea 'nainte-mi
Comoara tainelor bogată,
Zvâcnea eternul ei cutremur.
Sub tâmpla mea înfierbântată.
O patimă-mi robise ochii
Cu strălucirea ei păgână
Și mă smulgea cu braț de vifor
Di valul lumii de țărână.

Simțeam fiorii 'ndrăgostirii.
Măreața 'mbrățișare mută,
Când în amurg târziu de vară
Pământ și boltă se sărută.
Și'n zmalțul pulberii de rouă
Ce strălucea pe câmp mărunță,
Părea că firea-i hărăzește
Nădejdi mele dar de nuntă.

Eu mi-am zidit în nori altarul,
Și inima, zmerita roabă,
Ingenunchiată 'n umilire,
Jertfiă curata ei podoabă...
— Azi nu mai este... Și mă doare
Când vraja razelor senine
Aprinde-o candelă de veghe
Intr'o biserică 'n ruine....

Azi fulgerele mele-s stinse
Și moarte-s zâmbetele toate
Și nu va mai rodi nisipul
Din biata mea puștietate.
In lanț de neguri și uitare
Aș vrea amarul meu să-l ferec...
Nemărginită bolt'a nopții,
Imbracă-ți haina de'ntunerec !

Aruncă vălul tău de umbră
Pe toate farmecele firii
Și 'ngroapă 'n adâncimi de ape
Ispitele îndrăgostirii.
Pe scânteierile de rouă
Și peste câmpul nins de floare,
O beznă grea, ca giulgiul morții,
Să cearnă pace-adormitoare.

Când glasul tinereții moarte
Și-al viselor înfrigurate,
Rătăcitor, fără repaos,
La poarta sufletului bate,
Eu, învălit în întunec,
Să'nchid zăvorul dela poartă
Și nici o stea să nu mai vadă
Singurătatea mea deșartă.

Poezia nu a mai avut nici o urmare. Idila, începută în vara anului 1904, s'a încheiat cu această creație literară.

* * *

În partea a doua a anului 1905, poeziile lui Goga publicate în „Luceafărul” sunt reproduceri din volumul *Poezii*, pus sub tipar în cursul verii, îndată ce a început să funcționeze tipografia. În No. 15-16 dela 15 August apare *Dascălul*, care e o completare a poeziei *Dăscălița*, fără să știu dacă a fost inspirată de vreun model real. Cred, că nu. Deși dascăli de legea veche mai erau destui, în Ardeal, pe vremea noastră ¹⁾. În No. 17 dela 1 Septembrie, am reprodus poezia *Rugăciune*, scrisă ca prefață pentru volumul de sub tipar. E o poezie programatică și mă voiu opri asupra ei, când voiu încerca să fac analiza creațiunii artistice a lui Goga.

După poezia *Noapte*, am mai reprodus din volum *Clăcașii*, în No. 19 dela 1 Octombrie al „Luceafărului”. În mărturisirile sale literare Goga afirmă că e scrisă la Berlin. Se prea poate, deși nu avea

---

1) Poate fi învățătorul Frățilă din Rășinar, pe care l-am apucat și eu.

obiceiul să țină poeziile scrise în saltar, ci le dădea la tipar. Am spus, că procesul de creație a lui Goga se întemeia pe memorie. El, de regulă, avea gata lucrate poeziile când le așternea pe hârtie. Nu lucra, ca alții, chinându-se în fața foii albe, ca apoi să revină, să șteargă și să dea o altă formă inspirației. Goga, când scria o poezie, o copia din memorie și o dădea la tipar. Poeziile adunate în volum treceau printr'o revizuire și numai rareori le schimba, înlocuind strofele vechi cu altele nouă.

Poezia *Clăcașii* e inspirată de Ada Negri ¹⁾, dar

---

1) Pentru cercetători reproduc, în întregime și în originalul italian, poezie *Vaticinio* de Ada Negri din volumul *Fatalità*, Fratelli Treves editori, Milano, 1901, pg. 243—246.

Raccoglie le pesanti ombre la sera
Sovra il giaciglio dove il bimbo posa.
Preme nel sonno una tristezza fiera
La bocca dolorosa.

Soavissima e cara un di venia
D'una madre la voce a questa cuna,
E, qual canto d'amor, lenta salia.
Trillando, a l'aura bruna;

Ed aleggiando per le chete stanze,
De la notte fra l'alte ombre perduta,
Di sorrisi parlava e di speranze...
Or quella voce è muta.

... Povero bimbo senza madre, oh, posa,
Posa le membra sul deserto strame,
Domani, a la frizzante alba nevosa,
Ti sveglierà la fame.

Bello ne l'ingiocondo occhio superbo,
Nel serio labbro e nella fronte scura
Cui segna il fosco, inesorato, acerbo
Stigma de la sventura,

întreaga atmosferă e de pe Târnave, unde erau destui latifundiari unguri, cari exploatau munca iobagilor români. În Răşinari şi în regiunea Sibiului nu se găseau mari proprietari de pământ si nici iobagi.

Predestinato del dolor, vivrai,
Sconosciuto dal mondo, a Dio sol noto,
Pensosamente sollevando i rai
Su, ne l'immenso ignoto:

E, solo, errante, macero, fremendo
D'inconscio sdegno fra le vesti grame,
A quell'ignoto chiederai l'orrendo
Perchè de la tua fame.

Pur, qual vergine palma infra i deserti,
Qual fior che, sorto da silvestri dumi,
Soavemente innalza ai cieli aperti
Aerei profumi,

Tu, d'abbandono e di dolor nudrito,
Tu, condannato da la sorte rea,
Lo spirto librerai nell'infinito
Su l'ali dell'idea.

Tu poeta sarai! Come invadente
Luce d'incendio nel silenzio nero,
Splendida sorgerà ne la tua mente
La fiamma del pensiero;

Poichè, se riso di beltà non resta,
Se tutto al suolo le sue spoglie rende,
Sola del Genio la possanza mesta
Fra le procelle splende.

Tu poeta sarai — coi gravi incanti
De la schietta, virile arpa sovrana,
Evocherai le veglie e i lunghi pianti
De l'infanzia lontana;

Inrudirea *Clăcașilor* cu creațiunea scriitoarei italiene nu scade întru nimic valoarea artistică a poeziei lui Goga. Dimpotrivă, talentul poetului arde-

---

E gli schianti ribelli, e l'impossente
Tua giovinezza, e la miseria atroce,
E la secreta nostalgia struggente
De la materna voce:

E quel fiero singulto, o qual lamento
D'onda che al lido querula si frange,
D'un popol tutto il doloroso accento
Che s'affatica e piange.

Te, poeta dei miseri, vissuti
Oscuramente col destino in guerra,
Dei martiri, dei prodi e dei caduti
Saluterà la terra:

Tutto un mondo che passa e soffre e tace,
Tutto un mondo di laceri e d'affranti,
Di suprema rivolta un grido audace
Avrà dentro i tuoi canti:

Per te, sorto dal nulla a la vittoria,
Della lotta su l'erta aspra e fatale,
Innamorata serberà la Gloria
Il suo bacio immortale.

Cf. și poezia *Mădre operaia* din acelaș voium, pg. 143—146. Goga a cetit pe Ada Negri în traducere germană a lui Paul Heyse, poetul care a tradus pe Leopardi și pe alți scriitori din literaturile neolatine. În grădina dela Charlottenburg e probabil că i-a venit inspirația, cetind traducerile germane din opera Adei Negri, probabil că a făcut și cele dintâi note, pe cari le-a elaborat după obiceiul său. Goga a înlocuit lucrătorii din uzinele italiene cu clăcașii din Ardeal. Poezia socială a lui Goga e influențată în bună parte de Ada Negri. Traduceri din Ada Negri apăreau și în revista „Uj Idök” din Budapesta, de sub direcția lui Herczeg Ferencz. S'ar putea căuta în colecția revistei din 1903—1905 ce poezii au fost traduse în l. ungară.

lean a îmbrăcat într'o formă superioară ideia versificată și de Ada Negri și a localizat-o, deși în cuprinsul *Clăcașilor* e un singur rând:

Biserica nădăjduirii noastre

care-î leagă de Ardeal, în afară de notele subiective ale poetului:

Căci inima purcede să-mi desgroape
Comoara ei de doruri ne'mplinite
etc.

Goga în mărturisirile sale literare spune, că s'a gândit la „imaginea clăcașului român”, când a scris această poezie în grădina dela Charlottenburg.

În ce privește influența literaturii italiene asupra sa, Goga mărturisește:

„O influență directă am resimțit-o pe urma contactului cu literatura italiană și, în special, remarc o înrudire cu poezia Adei Negri, care însemnează o răscolire de frământări a sufletului italian, o răscolire a tuturor elementelor cari reprezintă principiul de suferință și de muncă: *Tempeste* și *Fatalità*” (Fragm. autobiogr. pg. 38).

Ar. merita să facă cineva un studiu amănunțit despre influența ce a avut-o literatura italiană și în special Ada Negri asupra lui Goga nu numai în *Clăcașii*, ci și în alte poezii ¹⁾. Țin minte că Goga avea volumele *Fatalità* și *Tempeste* de Ada Negri și în original, deși nu știa italianește; dar l. italiană are atâtea înrudiri cu a noastră, încât o poți pricepe și fără să o fi învățat. În orice caz poetul

---

1) Ar fi un subiect vrednic de osteneală pentru un student al școalei d-lui Claudiu Isopescu din Roma.

putea compara originalul cu traducerea germană sau ungară.

* * *

În dosarul societății „Transilvania” găsesc următoarea scrisoare a lui Goga:

Mult Stimat Domnule Rațiu,

Mulțumindu-vă pentru deosebita amabilitate ce-mi arătați cu orice ocazie — și rugându-vă să mă iertați că fiind departe de casă pentru câteva zile — numai astăzi pot răspunde șirelor D-Voastră — trimit alăturat chitanța, asemeni și certificatul de-la Universitatea din Berlin.

Vă rog ca certificatul să binevoiți a mi-l înapoia, căci mi-e de lipsă când mă voi înscrie încurând la universitate. Eu peste vre-o 2—3 săptămâni voi pleca la Paris, în urma condițiilor din concurs.

Aș mai avea o rugare — cu care Vă incomodez. V'aș ruga o listă a domnilor membri din comitet, cărora aș dori — ca în semn de neînsemnată recunoștință să-le trimit câte-un exemplar din încercările mele literare ce se află acum supt tipar și vor apare în timp de două-trei săptămâni.

Vă rog să mă iertați — pentru această incomodare, dar nu am nici un cunoscut căruia m'aș putea adresa.

Primiți Stimat D-le Rațiu asigurarea deosebitei mele stime.
Reșinari 27 Sept. 905.

al D-voastră devotat
Octavian Goga

În chitanța de 450 lei pe trim. Oct.—Nov.—Dec. 905 sub semnătură scrie: „cand. de prof.”.

Pe scrisoare, președintele Missail pune următoarea notă: „No. 21 Sept. 20 905. S'a luat act în ședința din 25 Septb (st. v.) și actul se va înapoia”.

Ar fi interesant dacă s'ar da de urma certificatului dela universitatea din Berlin, ca să se vadă ce studii a urmat.

Din scrisoare rezultă, că, în toamna anului 1905, Goga voia să plece la Paris pentru a îndeplini condițiile din concurs. Știu că prin Octombrie n. a venit la Budapesta. Volumul de *Poezii* l-am anunțat că a apărut în No. 18 dela 15 Sept. v. 1905, în care am publicat și poezia „Noapte”. Dar nu mai țin minte unde s’a dus din Budapesta. Lunile Octombrie, Noembrie și Decembrie 1905 rămân deocamdată nelămurite. Probabil a fost la București. După informațiile primite dela societatea „Transilvania”, — deși nu se poate stabili documentar — Goga a mai ridicat și a doua rată trimestrială din bursa pe 1905—6. Restul nu i s’a mai plătit.

Relațiile noastre de prietenie, în această epocă, erau tulburate de ochii albaștri ai Adelinei, la cari visam amândoi. Imi părea rău, că veșnica femeie, cu farmecele ei, se amestecase în viața noastră senină, închinată idealurilor naționale și artistice. În vremea aceea țineam la Goga mai mult ca la un frate și orice supărare a lui mă durea. Prietenia noastră era prea adâncă, prea puternică și prea veche, ca să poată fi desfăcută de imagina ființei ce plutea între noi, dar amândoi simțeam, că nu mai suntem cei de demult, că umbrele unor bănueli își flutură aripile între inimile noastre.

Lipsa colaborării lui la „Luceafărul”, în parte a doua a anului 1905, se datorește numai în parte acestei înnegurări a prieteniei noastre. Cauza principală a fost apariția volumului *Poezii*. Poetul aștepta să vadă cum va fi primit și cum va fi apreciat de public și de critică. E de prisos să spun, că succesul volumului a întrecut toate așteptările. S’a vândut în câteva luni aproape întreaga ediție,

iar presa l-a primit cu laude unanime. O consacrare mai strălucită nu putea visa nici un scriitor și însuși Goga se mira de laurii, ce i se trimiteau din toate părțile, ca să-și încununare fruntea.

Vasile Goldiș dela Arad l-a proclamat, într'un articol, „cântărețul pătimirii noastre“, după strofa de încheiere din poezia „Rugăciune“. Această caracterizare i-a rămas până astăzi.

Despre critica vremii, privitoare la volumul *Poezii*, voi vorbi în legătură cu întreaga creațiune a poetului și cu aprecierile de mai târziu, ce s'au scris despre opera lui Goga.

La acest loc, mă mărginesc la descrierea unei seri petrecute în restaurantul Gambrinus de lângă Teatrul Național din București. La o masă din fund juca șah Ion Gorun cu George Coșbuc, iar Caragiale chibița. Pe canapea, lângă Gorun, era un volum nou de poezii, cu foile netăiate, adus de Nerva Hodoș, care se așezase și el să chibițeze. Nenea Iancu s'a chiorît de câtevaori la volum, pe urmă l-a luat în mână, deschizându-l, așa, la întâmplare. A cetit câteva strofe. Și-a dres ochelarii, s'a uitat la coperta volumului; autorul un nume necunoscut. A tăiat câteva foi și, cu vădită curiozitate, a cetit o poezie întreagă. A deschis volumul în altă parte și a dat peste *Oltul*. Când l-a terminat a mormăit: „Mă, al dracului!“ A oprit pe jucători și i-a silit să asculte poezia întreagă. „Da, cine-i ăsta, bre?“ întrebă maiestrul Caragiale. „Un poet dela noi din Ardeal“ — îl lămuri Gorun. „Mă, da știi, că are talent!“ — „Ia să-l luăm dela început“ — și Caragiale a cetit, cu glas tare, poezie, după poezie, așa cum numai el știa să citească, subliniind frumusețile și comentând fiecare bucată. Se făcuse miezul

noptii, când maistrul a închis volumul, entuziasmat de noul „ucenic al strunei”. „Să bem câte o halbă în sănătatea lui” — propuse badea George. „Să bem, că-i vrednic”, întăriră ceilalți. Și cei trei maieștri ai scrisului, împreună cu instruitul și scăpărătorul Nerva Hodoș, au întârziat până în zorii zilei, reluând lectura volumului și cântărind fiecare strofă. A fost cea mai strălucită consacrare a poetului Goga, pe care o povestea cu mult haz maistrul Caragiale, aducându-și aminte de „chiulul”, pe care i l-a tras Goga la Berlin, recomandându-se „arhitect”.

În viață bucuriile și durerile se perindă ca ziua și noaptea. Sufletul bietului om e pus mereu la cele mai grele încercări.

După triumful secerat cu volumul de *Poezii*, Goga a pierdut, în serbătorile Crăciunului (24 Dec. 1905), pe tatăl său, pe părintele Iosif. A fost silit să se întoarcă acasă și să-l petreacă la cele veșnice. M'am dus și eu, la înmormântare, ca să-i fiu de ajutor și de mângâiere bunului și nenorocitului meu prieten. Din Sibiu, dela mitropolie, veniseră la Rășinari înalte fețe bisericești, cece dovedea că părintele Iosif se bucura de alese prietenii în sânul bisericii ortodoxe. În casa modestă de preot dela țară, așezat în sicriu, dormea bradul de bărbat pe care-l cunoscusem cu câteva luni mai înainte. În jurul lui jelea văduva și copiii, dintre cari Octavian era cel mai mare. Toți sfășiați de durere. Prietenul meu era ca ieșit din minți. Când m'a văzut sosit tocmai dela Budapesta, mi-a căzut în brațe în hohote de plâns. S'au adunat credincioșii din sat și

l-am așezat creștinește pe părintele Iosif în cimitirul vieții de veci.

În numărul „Luceafărului”, care a deschis anul 1906, scriam la cronică:

„Pe când glasurile arginții ale colindătorilor vesteau pe la ușile credincioșilor bucuria nașterii lui Cristos, unul dintre noi, cu ochii împăenjeniți de lacrimi, sta la căpătâiul iubitului său tată, care, după o scurtă boală, îl părăsea pentru totdeauna. Moartea părintelui Iosif din Rășinar, unul din cei mai aleși preoți ai arhiepiscopiei ortodoxe, a fost deplânsă de toți cei ce l-au cunoscut și stimat. S'a născut în anul 1851 în comuna Crăciunel de pe Târnavă, din părinți țărani. Studiile liceale le-a terminat în Blaj, iar cele teologice la Seminarul Andreian din Sibiu. După terminarea teologiei, în 1873 și 1879, a fost învățător în Rășinar, unde în primăvara anului 1880 fu ales preot. Prietenii de aproape știu bine virtuțile ce împodobeau acest suflet distins, cinsteau firea îngăduitoare și pururea senină, curățenia caracterului, spiritul viu și original al părintelui cu inima și casa deschisă tuturor”.

Am făgăduit că voi încerca să descriu pe Goga la sfârșitul anului 1905, când era cu desăvârșire altul, decât în anii trecuți. Nici nu am întâlnit, în viața mea, o fire mai schimbătoare, ca a prietenului meu dela „Luceafărul”.

Din ucenic, neîncrezător în talentul său și în valoarea creațiilor sale poetice, devenise un om conștient că reprezintă o forță în literatură și chiar și în viața publică. Până acum, trăia o viață de boem, preocupat numai de clipele prezentului, fără să se gândească ce îl așteaptă în viitor. După stu-

diile dela universitatea din Budapesta a pornit-o hai-hui în streinătate, așa ca să vadă ce-i în alte țări, dar nu avea un program și nu urmărea o țintă precisă. Sufletul său era dornic de orizonturi largi și firea lui de artist însetată să cunoască o lume nouă. La vârsta de 24 de ani orice tinereță trează e robită de acelaș dor de ducă.

În mărturisirile sale literare povestește un fragment din viața studențească dela Berlin:

„Mergeam la universitate, unde audiam pe cunoscutul arheolog, ginerele lui Momsen, Wilamowitz Möllendorff. El vorbea despre cultul Dianei și al lui Dionisos.

Ei bine, se aduna în sala cea mai mare a universității din Berlin lume din toate păturile sociale și afară era sgomotul de târg și de vehicule, în acest centru pozitiv industrial, era toată alergarea acestui oraș americanizat. În mijlocul acestor frământări, ne vorbea despre Diana și făcea apoteoza clasicismului. Imi aduc aminte, se stingeau toate lămpile; lumina una singură, peste capul lui. Sala era plină și nu lua nimeni note: vorbea magistrul!

La lumina lămpii, se părea că e o aureolă peste acest cap, care avea o mască trudită. Jur-împrejur, pe trepte, erau diverse tipuri, cari reprezentau cele cinci continente, figuri din toată lumea: malaezi, japonezi, gâturi goale de anarhiști rusi, și, în mijlocul lor, vorbea magistrul. El vorbea despre Diana, în cuvinte atât de pregnante, încât trecea un fior de colaborare dela om la om; se resimțea legătura sufletului care crează, cu mediul care participa și care crea și el”.

Această amintire a poetului e târzie. Dar am avut impresiile lui proaspete de pretutindeni pe unde a umblat, cuprinse în teancuri de scrisori. Ce păcat, că s'au pierdut.

După moartea tatălui său, realitatea brutală i-a aruncat în cale problema gravă a viitorului. De ce are să se apuce, fără studiile terminate, ca să poată trăi ?

Când era încă în viață, părintele Goga s'a gândit să-l așeze într'o slujbă. Postul de secretar al II-lea la „Asociațiunea” din Sibiu devenise vacant. Părintele Goga a vorbit cu prietenii săi dela consistor să-l aleagă pe fiul său în postul vacant. Cererea — după cum spune sora poetului, Claudia — a fost semnată de dânsa, deoarece Octavian nu era în Ardeal, și predată asesorului N. Ivan. În ședința comitetului central al „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, ținută la 16 Dec. 1905 a și fost ales cu o majoritate de un vot ¹⁾, asigurându-i o existență materială modestă și deschizându-i un câmp de activitate birocratică, nepotrivită cu firea și însușirile lui Goga.

Goga, odată ajuns la conștiința valorii lui, a început să făurească planuri, cum are să-și valorifice darurile cu cari era înzestrat și cum are să-și cucerească o situație de dominațiune în Sibiu. Nu știa încă ce drum are să urmeze. Se găsea în faza dibuirilor, împins de o ambiție îndrăzneată, cărmuită de un admirabil instinct de orientare, ca al tuturor mărginenilor.

Mai întâi a început să mă descoase, dacă nu aș fi dispus să mă mut și eu la Sibiu, bineînțeles împreună cu revista „Luceafărul” și cu tipografia. Găsia argumente ispititoare: că vom avea alt teren de activitate în Ardeal, între români; că vom intra amândoi secretari ai „Astrei”, în condițiuni egale; că deacum trebuie să ne încheiem viața de boemi

---

1) Cf. *Transilvania*, ultimul număr din 1905, pg. 310. Goga a întrunit numai 7 voturi din 12. Concursul pentru postul de secretar al doilea s'a publicat la 10 Nov. 905. Cf. *Transilvania* 1905, pg. 308.

și să ne gândim la un cămin ca toți oamenii; că vom putea deschide un cont curent la „Albina” din Sibiu și ne vom realiza, liniștiți, programul cultural, că... și câte alte argumente, pe cari le ascultam, fără să dau nici un răspuns.

Am rămas, însă, surprins de mintea așezată, calculată și de cuminența lui Goga. Devenise alt om. Triumful literar, cu volumul de poezii, îi trezise coarde noi în suflet, de seriozitate și de maturitate. La strunirea lor a contribuit, desigur, și nenorocirea ce l-a lovit la sfârșitul anului. Pe neașteptate s'a pomenit cap de familie, cu o mamă văduvă și cu orfani minori în jurul ei, pe cari trebuia să-i crească. Rar am văzut un om care să țină la familia sa ca Goga și să se creadă obligat a-i ocroti pe toți. Inima poetului ascundea comori de bunătate, dar nu-i plăcea să și le descopere. Le socotea slăbiciuni sentimentale, cărora le aducea ofrande discrete, fără să-și desbrace armura orgolioasă și severă de luptător.

De atunci, dela sfârșitul anului 1905, a început Goga să-și clădească din însușirile sale literare un pedestal pentru viața publică. Se va vedea, mai pe urmă, în epoca sibiană a activității noastre, cu ce avânt s'a aruncat în lupta politică activă, cu zestrea sa literară, și ce crize a provocat în sânul partidului național român din Ardeal.

Volumul de *Poezii* al lui Goga a fost numai o prefață în versuri a activității lui politice ulterioare, care l-a urcat până la culmile cele mai înalte, activitate prin care străbate, ca un fir roșu, o dârză iubire de neam.

Atât înainte, cât și după Goga au fost și alți poeți cari s'au inspirat, în creațiunile lor, de idea națio-

nală, dar nici unul nu a reușit să trezească valuri de însuflețire, pe întreg cuprinsul pământului românesc, ca dânsul. Este adevărat, că poezia lui era nouă, atât prin substanța ei, cât și prin forma ei. Introducea o notă originală și personală, de o vigoare telurică, în literatură. Striga durerea milenară a unui neam obidit în versurile sale, împletite din fulgere și din tunete, ce prevesteau furtuna răzbunării înfricoșate.

Superioritatea lui Goga e ușor de înțeles. În opera lui nu a sacrificat arta pe altarul naționalismului, dimpotrivă, în creațiunile sale poetice a rămas un slujitor credincios al artei. Așa se explică recunoașterea lui unanimă.

La încheierea anului 1905, Goga se găsea în realitate la o răspântie grea. Se simțea pentru întâia oară aruncat în mijlocul valurilor vieții și silit să-și cârmuiască singur barca spre țarmurile biruinții ardelenene sau să ia drumul Oltului și să se mute în altă țară. Acest din urmă gând l-a și ispitit.

Darul său de orientare l-a povățuit să nu treacă munții, ca atâția scriitori și cărturari ardeleni, ci să rămână acasă și să se identifice cu soarta pământului în care s'a născut.

Drumul ales era mai spinos și mai primejdios, dar singurul spre care îl împingea firea sa de lup-tător.

N. Iorga i-a profețit de atunci, că va deveni un poet național, dacă va pleca dela nemărginita dragoste pentru casa sa, pentru brazda sa, pentru biserica sa, pentru satul său, pentru ținutul oltean și pentru țara sa ardeleană.

Am înfățișat pe Goga sub un aspect nou. Unele note s'ar părea că sunt în disonanță cu cele zugră-

vite mai înainte. Sufletul lui Goga era, însă, o harfă cu multe coarde, pe cari cânta după situațiile în cari se găsea. Unele strune au rămas încă necunoscute. Va veni vremea să le descoperim pe toate.

* * *

Anul de triumf s'a încheiat cu greutate, ca la orice început, dar cu cele mai bune nădejdi pentru anul viitor.

Revista se răspândise pretutindeni unde se citea românește și era apreciată, ca una dintre cele mai bune. Din începători modești și sfioși, ajunseseam o redacție cu prestigiu, al cărei cuvânt trăgea în cum-pănă și era ținut în seamă de cercurile intelectuale și de public. Aveam existența asigurată și nu ne rămânea decât să desăvârșim cele începute, fiindcă, deși triumfasem, mai erau multe lipsuri de împlinit la revistă.

După cum am arătat, Goga părăsise redacția în Iunie 1904. De atunci și până la mutarea la Sibiu, în toamna anului 1906, am dus tot greul singur, ajutat numai de tovarășul meu drag și harnic, Iosif Schiopul. Goga are meritul, că a colaborat regulat la „Luceafărul”, cum făcea, de altfel, și mai înainte, când stăteam împreună la Budapesta, fiindcă el nu era omul deprins cu o muncă metodică și stăruitoare, ce se cere la conducerea unei reviste.

În epoca de triumf a „Luceafărului”, Goga colinda prin cele țări streine. Dacă nu reușeam să înființez tipografia și să-i editez volumul de *Poezii*, în toamna anului 1905, nu ar fi avut parte nici de consacrarea strălucită, care a fost hotărâtoare în viața poetului. E aproape sigur, că, după moartea

părintelui Iosif, ar fi părăsit Ardealul, gând care l-a preocupat după întoarcerea din streinătate. Lumea și atmosfera din Ardeal îl înăbușea. O socotea neprielnică pentru un intelectual. Nici după ce a fost ales secretar al „Asociațiunii” nu a renunțat la acest gând. Numai legăturile matrimoniale l-au fixat de pământul său natal, cum se va vedea.

Colaborarea și consacrarea ca poet a lui Goga firește că au contribuit foarte mult și la prestigiul revistei „Luceafărul”. Ceeace nu îndreptățește pe unii istorici literari să atribue triumful nostru numai lui Goga. El însuși o știa foarte bine și o recunoștea. Dealtfel, spunând adevărul, noi eram așa de înfrățiți, încât munca tuturora, fiecare cu partea lui, servea o cauză. Izbânda unuia dintre noi o socoteam, că e izbânda cauzei înseși și o sărbătoream împreună. Intre noi nu era nici o rivalitate. Meritele fiecăruia erau recunoscute cu dragă inimă. Numai cei de azi țin să le ocolească.

Cu tipografia, deși nu aveam lucrări streine decât incidental, am scos-o, cum am putut, la capăt, sporind editurile proprii, pe cari le-am răspândit pe la librării și așteptam încheierea anului, ca să vedem rezultatul vânzărilor și al încasărilor.

Gospodari buni, cum eram, am început să facem pregătirile pentru socoteli, urându-ne noroc și spor la muncă pentru anul ce ne aștepta.

CAPITOLUL IV

1906: ANUL DE GREA CRIZĂ

IV.

Cu începutul anului 1906, mi-am pus numele pe revistă, ca redactor, fiindcă eram hotărît să mă despart de slujba dela Consulat, dacă guvernul ungar ar încerca să-mi mai facă dificultăți.

În cursul iernii, m'am repezit la Viena, unde se găsea Adelina, la familia Argetoianu, și ne-am logodit oficial. Constantin Argetoianu era secretar la Legațiunea României din capitala Austriei și părinții săi veniau iarna să-l vadă. Adelina, vară dulce cu mama diplomatului Argetoianu, era oaspele lor. Împreună cu Adelina am discutat și propunerile lui Goga de a mă muta la Sibiu. Ea pleda pentru ele, dacă alte interese nu mă leagă de Budapesta, dar era prea cuminte ca să stărue. Mă lăsa să hotărăsc singur, ca să nu aibă nici o răspundere. Totodată mi-a spus, că ar dori să pornească o publicație nouă: *Biblioteca copiilor*, pe care am și anunțat-o în No. 3 al revistei. Această publicație umplea un gol de mult simțit în literatura destinată micilor odrasle. Ne-am înțeles, ca nunta să o facem în Iunie, la Breasta, pe moșia familiei Argetoianu din apropierea Craiovei. Cu anul 1906 se isprăvia, deci, viața de boem de până acum și, pe lângă grijile

„Luceafărului”, veniau și cele ale căsniciei cu atâtea necunoscute.

Dela 1 Ianuarie m'am mutat, cu locuința și cu redacția, în Str. Molnar, deasupra tipografiei, ca să o am sub supraveghere ziua și noaptea. Dacă voiam să-mi leg soarta de noua întreprindere, trebuia să o am mereu sub ochi și să caut a face economii, fiindcă mai aveam în restanță rate de plată, la firmele ce ne-au furnizat instalațiile.

Cum ne găsim la începutul anului, când se reînoesc abonamentele, una din rate era asigurată, dar celelalte urmau la termene, când încasările dela abonații revistei se răriau și nu știam încă ce beneficii vom realiza din vânzarea volumelor. Cele mai multe librării răspundeau greu, unele nu voiau de loc să încheie socotelile, cerând amânări, iar bani ne trimiteau prea puține dintre ele.

Cu bunul meu tovarăș Iosif Schiopul umblam, seară de seară, la Mátyás Pincze (Pivnița Matia), unde soția proprietarului. Zsuzsi néni (Nana Juji), ne îndopa cu halbe de bere și cu mezeluri. Asta era hrana noastră de seara. Aveam masa noastră, la care venia și Goga și alții când se abăteau prin Budapesta. Eram stâlpi de berărie și știa toată lumea unde ne găsește. Nu ne schimbam programul zilei numai când — rar de tot — se oprea pe la noi Mihai Popovici, care ne întreba: cum merge întreprinderea, în care investise un capital în numerar. Atunci deveneam boeri și beam șampanie, plătită de mecenatele nostru. Despre întreprindere îi dădeam informații fidele și exacte — am întocmit chiar și un bilanț în toată regula — fiindcă așa înțelegeam prietenia și fiindcă ne gândeam, că poate

vom mai avea nevoie de dânsul. Făceam mult haz pe socoteala sfertului din beneficii, atribuit lui Goga.

Când rămâneam numai cu Schiopul, începeam să croim planuri pentru viitor, zărilor căruia se anunțau întunecate. Cu editurile nu mai puteam continua până nu desfăceam măcar jumătate din depozitul de volume, ce ne ocupa o bună parte a tipografiei.

Tipărisem următoarele volume:

Octavian Goga: *Poezii*.

I. Agârbiceanu: *Dela Țară*.

I. Ciocârlan: *Traiul nostru*.

Al. Ciura: *Icoane*.

M. Gorki: *Nuvele*.

Z. Bârsan: *Ramuri*.

Coșbuc Gy.: *Költemények*, traduse în ungurește de Révai K.

Dintre ele, numai *Poezii* de Goga s'au vândut mai bine. Cererile pentru restul volumelor nu se întreau de loc. Câteva librării ne-au înapoiat pachete întregi de volume nevândute, de ne-am îngrozit.

Ce ne facem? La ce mijloc să recurgem, ca să ne scoatem cel puțin cheltuielile și regia? Altfel falimentul se apropia, cu pași siguri și nu prea întârziați, de scumpa noastră operă, cu care ne mândream.

Oricât eram noi de inventivi și oricâte halbe de bere se perindau, seară de seară, pe masa noastră din butoaiele Pivniței, nu găseam nici o scăpare.

Planul nostru de a înființa o tipografie românească în centrul Budapestei era laudabil și frumos. Reînviăm doar o tradiție veche dela începutul veacului trecut de a face din capitala Ungariei un centru de propagandă culturală româ-

nească. Socoteala noastră de a edita lucrările scriitorilor români, în special a celor din Ardeal, era de asemenea admirabilă. Pusesem tot sufletul tineretului noastre în serviciul ideii, ce ne îndemnase să plecăm la drum. Duceam o viață modestă de asceți, închinată în întregime idealismului celui mai curat, netulburat de nici o ispită materială. Banii, literile, mașinile și toate instalațiile din pivniță le consideram o capelă, cu ajutorul căreia putem vesti și altora credința din inimile noastre. Dacă mulțimea nu ne-a înțeles și nu ne-a sprijinit să prefacem capela într'un templu durabil, nu e vina noastră. Ne-păsarea publicului nu ni se poate reproșa nouă. Noi nu eram în stare să dăm mai mult decât am dat, căci ne-am dat ce aveam mai bun în noi: sufletul.

Dacă la sfârșitul anului trecut ne legănam încă în iluzii, primele luni din 1906 ne-au trezit la realitate. După ce am încheiat socotelile și am întocmit un proiect de buget pe anul în curgere, am văzut limpede situația. Ne rămânea o singură soluție: să apelăm din nou la sprijinul lui Mihai Popovici. Și am apelat. Inima generoasă și tot așa de credincioasă idealului pe care-l urmăream ne-a înțeles și ne-a ajutat, din nou, cu o sumă importantă. Așa am reușit să ne mai prelungim zilele.

* * *

Anul l-am pornit cu două numere închinată picturii catedralei din Sibiu, pe care a zugrăvit-o Octavian Smigelschi. Fotografiiile după aceste picturi le rețușase însuș pictorul, de aceea au reușit reproducerea așa de admirabil. Pe Isus Pantocratorul de pe cupolă l-am reprodus în culorile originale și l-am dat ca anexă. Pictura lui Smigelschi a revolu-

ționat concepția privitoare la decorarea lăcașurilor sfinte. Făcuse studii temeinice asupra picturii bizantine la Ravena și introdusese motive din ornamentica populară română în pictura bisericească. Această inovație a creat, pe urmă, o școală. Nu e locul aici să discut, dacă inovația era fericită sau nu.

Inspirat de catedrala ortodoxă, ridicată în mijlocul cetății săsești, Goga a scris în Nr. 2 poezia *Inviere*, care în volum e publicată, cu oarecari modificări, sub titlul *Lăcaș străbun...* (pg. 118), cu note subiective:

. . . . .
Eu, ostenitul călător al nopții,
Neputincios, azi, poposesc în cale.
— Lăcaș străbun, cu turnul subțiratec,
Mă primești sub zidurile tale ?

Atâtea legi și-au picurat otrava
În inima rătăcitoare 'n lume
Și-atâtea duhuri privegheau în umbră
Toți mugurii nădejdiei să-mi sugrume.
Pentru atâtea poticniri în cale
Și ispitiri de'nvățăături deșerte
Și-atâta suflet risipit pe drumuri
Putea-va oare ceriul să mă ierte ?..

După pribegiile în streinătate, poetul mărturisește, că a fost mânat de „demonul celor pribegi în lume” și că în această vreme:

— Eu, rob supus al patimilor mele,
Atât de mult m'am îngropat în mine !

E cea dintâi poezie scrisă după apariția volumului și după pierderea tatălui său. E o închinare „bisericii bătrâne” din satul său — cum îl îndemnase d-l N. Iorga — sub bolțile căreia își primenește sufletul:

. . . . .
Aici în umbra potolită doarme
Măreața tain'a morții și-a vieții,
Tu suflete întunecat de gânduri,
Tu simți prelung fiorul dimineții...

. . . . .
Clopotnița se'ndoaie și se frânge
Din bieteale încheieturi bătrâne,
Un suflet e ce-i înfioară lemnul
Și din adâncul altor vremi străbate.

E clopotul... copilăria-și plânge
Comoara ei pierdută 'n pribegie,
Cu limba lui de rugă și chemare
Strămoșii toți își spun mustrarea mie.
Azi îmi trimit nădejtile de veacuri
Strigarea lor ce vine de departe,
Eu o ascult și'n suflet îmi învie
Sămânța bun'a vremurilor moarte,

Aceste reîntoarceri la sat și la strămoși e un izvor pururea proaspăt, în apele căruia sufletul poetului renaște și prinde puteri nouă. Urmărindu-i activitatea, pas cu pas și în diferitele epoci ale vieții sale, vom vedea că e una din notele caracteristice organice ale firii lui Goga.

Numerele dintâi ale „Luceafărului” au apărut cu colaborările cele mai distinse ale vremii. Imi aduc aminte cum ne-a impresionat manuscrisul elegant, trimis din Roma, al lui Duiliu Zamfirescu și copertele lucrate anume pentru revista noastră de societate „Albina” din București, de sub conducerea d-nei Elisa Marghiloman, devenită mai târziu d-na Brătianu.

Aceste atențiuni însemnau, că revista noastră pătrunsese în cele mai înalte straturi sociale și că se bucura de un mare prestigiu. Nu era nume de scriitor mai de seamă pe întinsul pământului românesc, care să nu fi ilustrat paginile revistei. Țineam cel mai strâns contact și cu artiștii din celelalte bresle, așa că „Luceafărul” era o oglindă a mișcării culturale și artistice din vremea sa, înfăptuind unitatea sufletească, premergătoarea unității politice la care visam.

În numărul al doilea, sub titlul *Grupări literare*, am început să iau o atitudine pe față împotriva celor ce combăteau sau slăbeau curentul național în literatură. În aceste articole, cari au avut parte de comentarii, arătam că mișcarea culturală dela „Sămănătorul” nu e nouă, ci continuarea mișcării inaugurate de „Dacia Literară” a lui M. Cogălniceanu și desaprobam pe cei ce imită streinătatea sau se pun în slujba streinilor. Articolele, pe cari le reproduc neschimbate în capitolul următor al acestei lucrări, însemnau accentuarea independenței „Luceafărului”. În ele apăram crezul „Sămănătorului” și pe animatorul furtunatic al curentului național, pe d-l N. Iorga, fără să identific revista noastră din Budapesta cu cea din București. Mărturiseam aceeași credință, care pentru noi era o

moștenire dela cărturarii ardeleni, ce au trăit și activat înaintea lui M. Cogălniceanu, dar nu ne închinam nici unui idol, cum am fost pe nedrept clasificați. În sufletele noastre ridicasem altar ideii naționale și am fi dorit ca la acest altar să slujească toți scriitorii noștri de pretutindeni cu evlavie, fiindcă numai așa puteam realiza visul unității noastre politice. Acest țel mai înalt îl urmăream cu articolele „Grupări literare”.

Ca să se vadă fanatismul și îndrăzneala cu care ne apăram credința noastră națională, în mijlocul Budapestei, voi reproduce câteva părți din articolul scris, în No. 7 dela 1 Aprilie 1906, din prilejul scandalului provocat de societatea „Obolul” din București. Articolul e intitulat:

INVIERE

Și iarăși va să vie cu mărire ziua *învierii* naționale, a acelei *învieri*, când toată obștea neamului nostru va serba izbândirea unui gând pribeag încă... întruparea *ideii mari*.... Mulți din multe părți nu putem să ne mărturisim credința, dar o purtăm cu sfințenie în suflet și o vom lăsa moștenire copiilor noștri; și vor veni, din mila Domnului, vremuri când urmașii vor rosti fără sfială și fără de nici o frică: *Adevărat c'a înviat!* A înviat *neamul întreg* și credința în trăinicia lui.

Nădejtile acestei *învieri* ni le întăresc și cele pe-trecute acum sunt două săptămâni în București, unde o parte din boerimea țării românești, în dragostea-1 nemărginită pentru cultura Apusului, a găsit de cuviință să disprețuiască ce avem mai scump: limba.

O societate de binefacere, *Obolul*, alcătuită din doamnele clasei boerești, voia, ca în fiecare an, să dea o reprezentatie pe scena „Teatrului Național”. Diletanții erau dintre boeri, cari sunt streini de limba și literatura românească. În trecut programul reprezentațiilor date de dânșii era pe deplin strein. Mai anii trecuți, arătându-se unele nemulțumiri și protestări din partea celor ce-și cinstesc neamul și limba, programul reprezentanției din acest an se milostivi să aibă și o scurtă piesă românească. Astăzi e mai puternică însă și mândria vieții românești și tinerimea universitară, cu profesorii lor în frunte, au protestat energic împotriva boerilor ce nesocotesc limba și literatura românească, jucând pe scena „Teatrului Național” piese în limba franceză. Protestarea, pașnică la început, a degenerat într'o cumplită bătălie între cetățenii cari au oprit cu forța ținerea reprezentației și între poliția și armata țării, păzitoarele ordinei.

La această mișcare s'au alăturat toți preoții artei și toți fruntașii cugetării românești protestând, într'un singur glas, împotriva acelor, cari, ca un blestăm al veacurilor de încercare din trecut, sunt și azi o piedică a celor mai sfinte străduințe ale noastre, cari și astăzi apasă creștetul neamului cu plumbul sufletului lor înstreinat.

Pe urmă reproduceam *Chemarea* din 15 Martie 1906, semnată Al. Vlahuță și continuam:

La 20 Martie, în sala *Dacia* din București, s'a ținut o întrunire de protestare, convocată de d-nii N. Iorga și A. C. Cuza, unde s'au tălmăcit drepturile limbii și literaturii românești și îndreptățirea culturii naționale. Din toate părțile locuite de români au sosit telegrame și scrisori de aderență,

dovedind că întreg neamul e un singur suflet, cu o singură credință, când e vorba de „idealul național”.

Redacția noastră a adresat d-lor N. Iorga și A. C. Cuza următoarea scrisoare:

Budapesta, 21 Martie 1906

Redacția revistei noastre a primit prea târziu — abia astăzi — apelul semnat de Domniile-Voastre, pentru ca să fi putut aduce cu drag jertfa participării în persoană la întrunirea publică din 20 a lunii curente, unde, alături de ceilalți cărturari români, ni-ar fi plăcut să ne rostim și noi cuvântul hotărît pentru apărarea intereselor sfinte ale limbii și literaturii românești.

În numele tinerimii grupate în jurul acestei reviste, trimitem însă, pe această cale, urările noastre de izbândă tuturor oștenilor ce au pornit cu bărbăție lupta împotriva înstreinaților din România.

Toată suflarea românească dela noi aplaudă din inimă ținuta lor energică și se solidarizează întru toate cu mișcarea înălțătoare susținută de dânșii.

Noi înțelegem și simțim mai bine îndreptățirea luptei pentru întruparea aceluia *vis neîmplinit*, de a cărui jale

...ne-au răposat
Și moșii și părinții.

Noi, cei cari întrezărim în ceața viitorului zorile unei sorți mai drepte și mai bune, știm prețui mai bine străduințele României *tinere* de a-și clădi existența durabilă pe baze *morale și naționale*.

Mulți dintre ai noștri au trecut pe pământul Făgăduinții și în cursul vremii am cheltuit multe

puteri, în paguba intereselor noastre de acasă, pentru a propovădui, printre cei de un neam cu noi, cuvântul de deșteptare și de întărire națională. Noi, nepoții lor de astăzi, cari trebuie să muncim și în locul lor pentru deștelenirea ogorului părăsit de ei, simțim mândria răsplătirii, văzând că ostenelele celor pribegiți nu s'au risipit în vânt, văzând că sămânța sădită, cu atâta dragoste și entuziasm, de moșii și părinții noștri începe să aducă roadele visate de dânșii. Ei știau, cum știm și noi, că trăinicia neamului nostru de pretutindeni e chezeșuită numai de o Românie națională în toate așezămintele ei și în întreaga-i manifestație de viață. Această Românie e visul nostru și ea trebuie creată și răscumpărată cu orice jertfe.

Evenimentele sublime și jalnice, petrecute în acea zi de Luni, sperăm că nu vor fi exploatare numai de dușmăniile politice, că nu vor servi numai vanitatea unora și altora de a se proclama idoli naționali, că nu vor înmulți numai cronica demonstrațiilor naționaliste, — ci ele vor fi un popas serios, o piatră de hotar, stropită cu sângele unor inimi înflăcărate, dela care va începe o nouă viață cu moravuri primenite de cinste și luminată de o stăruitoare conștiință națională.

În această credință, vă rugăm pe D-voastră, apostoli luminați cari propovăduiți legea nouă și mântuitoare a vieții românești, să roștiți înspre cele patru cruci de țară și treimea cuvântului nostru:

„Trăiască România națională !

Oct. C. Tăslăuanu

Iată cum vorbeam noi, în 1906, din capitala Ungariei.

* * *

Colaborarea lui Goga a început să fie mai regulată. În N-rul 3 am publicat, la loc de frunte, bucata *De demult...* pe care o purta din Budapesta în gușă și o plimbase și în streinătate, fără să-i deie o formă definitivă. În sfârșit i-a venit și ei sorocul nașterii. E povestea bieților ardeleni cari se duceau la Viena cu jalbă la împăratul.

În sclipirea dimineții, care rumenește satul
Radu Roată pleacă'n lume cu scrisoare la împăratul.

Versul e lung, epeic, cași suferințele țăranilor români din imperiul habsburgic. E o poezie care întregeste tabloul vieții sătești. Prin simplitatea ei e una dintre cele mai reușite creațiuni ale lui Goga, pe care numai un suflet de ardelean, trăit sub stăpâniri streine, o poate înțelege și simți, așa cum a trăit-o poetul.

În No. 4 apare *Scrisoare* (în volum la pg. 117). Pribeagul își cântă dorul de satul lui într'o formă țărănească:

Vezi, cum trece vremea
Și tu tot departe,
M'am gândit acuma
Să-ți trimit o carte.

. . . . .
. . . . .

Bată-le, pustia
Cele țări străine
— Ne gătim de nuntă
Și gândim la tine.

E o nouă icoană din repertoriul vechiu, în care poetul zugrăvește viața patriarhală de acasă.

În Nr. 5 și 6 publică două poezii după Ada Negri *Sufletul* (în volum la pg. 301) și *Singuri*, pe care o reproduc întreagă, lipsind din volum:

Vezi suntem singuri. Lasă-mă, mă lasă
În inimă din jalea mea să-ți picur,
Din plânsul meu strivit de anii vitregi,
Din patima atâtor doruri moarte...
— Mi-e dor acum de lacrimi...

La pieptul cald, azi, lasă-mă, mă lasă
Să plec odihnei mintea mea trudită,
Ca pasărea căpșoru-i supt aripă,
Ca trandafirul adormit supt frunze
— Mi-e dor acum de pace.

Și fruntea albă lasă-mă, mă lasă
Domol s'ating'a mele buze arse
Și'n șoapte să-ți tremure cuvântul
Ce ca un vaier sufletu-mi străbate...
— Iubire vreau, iubire !

Și înainte de a-și cânta noua iubire, poetul se coboară în sufletul său propriu și scrie una din creațiunile sale cu adânci reflexe subiective, asupra căreia mă voiu opri mai mult, când voiu relua pesimismul lui Goga, despre care am amintit. Poezia e intitulată *Sufletul* (în volum la pg. 139), în „Luceafărul“ No. 8, dela 15 Aprilie v., din care la acest loc citez numai începutul:

Pustietate largă și-atâta de săracă,
Lumina ta mă arde și bezna ta mă'neacă.

În Nr. 7, dela 1 Aprilie, al „Luceafărului“ anunțăm :

„Cu o deosebită bucurie vestim cetitorilor noștri că volumul de *Poezii* al d-lui Octavian Goga a fost premiat de Academia română cu premiul Năsturel-Herescu de 4000 lei. E o dovadă nouă de încurajare pentru noi și totodată o bucurie a răsplătirii drepte pentru toți aceia cari muncesc în via Domnului”.

Raportul la Academie pentru premiera poetului îl făcuse (în Februarie 1906) Nestorul criticii românești, Titu Maiorescu, revizuindu-și, din acest prilej, teoriile estetice și confirmând principiile de cari eram călăuziți.

„Cu toate acestea — scrie Maiorescu — patriotismul este în inimile sincere, în afară de orice tendință politică, un simțământ adevărat și adânc, și, întrucât este astfel, poate fi, în certe împrejurări, născător de poezie. Și în asemenea împrejurări excepționale ne pare a se afla autorul nostru, când într’o parte a poeziilor sale reprezenta și rezuma iubirea și ura, durerile și speranțele unui neam amenințat în existența sa”.

Și Maiorescu definește caracteristica poeziei lui Goga:

„Dar unde se vede arta scriitorului, nu este în patriotismul simțit, ci în manifestarea lui menținută în dreapta măsură a frumosului”.

Goga primea cea mai înaltă consacrare, a Academiei române și a lui Titu Maiorescu, consacrare care i-au deschis toate ușile, înlesnindu-i să-și ducă un pedestal solid activității lui ulterioare.

Familia care domina nu numai Sibiu, ci aproape întreg Ardealul, era familia directorului Băncii

„Albina” Partenie Cosma, un om cu un trecut strălucit și de o excepțională valoare. Cuvântul lui era hotărâtor în toate treburile obștești ale românilor ardeleni. Fiica cea mai mică a directorului „Albinei”, Hortensia (întim: Tani), cam de aceeași vârstă cu poetul, era o ființă distinsă, blândă, cuminte, instruită și de o înfățișare plăcută. Cei mai de seamă și mai chipeși tineri din Ardeal s’ar fi simțit fericiți să-i poată cuceri inima și să o facă tovarășă de viață. Ceeace nu au reușit alții, a reușit Goga să găsească drumul ce duce la sufletul acestei ființe delicate. Uitând de idila ce se încheiase cu poezia *Noapte* și alungându-și negurile din elegia *Sufletul*, primăvara ce reînvia îi frământa sufletul cu îndemnul unei dorințe: „Iubire vreau, iubire!” — cum se poate ceti în poezia *Singuri*, citată — și în luna Mai, luna dragostei, izbuteste să scrie :

CARMEN

Mireasa mea albă cu chipul bălăiu.
Ascultă a nopții povață
Minuni spune glia’n poveștile ei
Și tainele vieții ne’nvață.
Nu simți tu fiorul ce’n tremur prelung
Tresare ‘n adâncuri de ape,
Răsufletul verii cum vine și’n drum
Purcede vieți să desgroade ?

E dragostea mare — ascunsa pornire
Ce sânul pământului poartă;
E ceasul când glia în truda ei mută
Invie-și țărâna sa moartă;

E clipa când vechiul prisos de viață
In straturi de flori se adună,
Când bobul sfielnic din spice răsare
Zimbind în poleiul de lună.

Lumina și cântul nuntesc peste fire
In svon de evlavie sfântă,
Cu brâne de aur e bolta încinsă
Și iarba livezilor cântă.
Azi lunca-i o mândră biserică largă,
Iar plopii străjeri la irugă,
Par preoți cărunți în odăjdii de praznic
Cu brațe 'nălțate spre rugă...

Mireasa mea albă cu chipul bălaiu,
In fața lor blândă și dragă,
Smerită să-și plece genunchii trudiți
Și dragostea noastră pribeagă;
Și ceriul și glia ne-ascultă pe noi,
Și marginea zării albastre
Aprinde-o sfioasă făclie de veghe
Și'n drumul nădejdelor noastre.

Noi suntem copiii pământului bun,
Drumeți ai poruncilor firii,
Și'n sufletul nostru-i acelaș îndemn
Ce'nvie pe câmp trandafirii.
Stăpână e firea ce bolta aprinde
Și seamănă flori în dumbravă,
In dragostea noastră-i un picur senin,
Din veșnicu-i cântec de slavă !

Poezia e născută mai mult din izvoarele rațiunii,
decât ale inimii. E mai mult filosofică, decât lirică.

Parcă-i o lecție versificată despre tainele vieții și despre poruncile firii.

Nu mi-a trimis-o mie la „Luceafărul”, probabil ca să nu râd, ci „Vieții românești” din Iași, unde a apărut în No. 4 dela 1 Iunie 1906. A rămas foarte mirat, când a văzut că am reprodus-o în „Luceafărul” dela 15 Iunie. În schimb, m’am pomenit la Budapesta, încă înainte de a apărea poezia „Carmen”, cu însăș „mireasa albă cu chipul bălaiu”. Venise cu familia să-și facă târgueli și Goga mă ruga să o călăuzesc și să o însoțesc pretutindeni, arătându-i și frumusețile mai însemnate din jurul capitalei ungare. Am găsit pe mireasa prietenului meu sprintenă, voinică și frumoasă. I-am și scris, că-l felicit pentru minunata alegere și pentru norocul ce i-a ieșit în cale.

Prin această legătură, Goga își cucerea un loc predominant în Sibiu și în ierarhia socială ardeleană. A fi „ginerele lui Cosma” însemna mai mult decât a fi „poetul pătimirii Ardealului”. Calculele lui vagi, de cari pomeneam la sfârșitul anului trecut, luau o formă concretă și solidă. La faima numelui său de cântăreț, se adăuga o situație materială independentă și o mare influență în toate domeniile, sprijinită de puterea socrului său. Eram fericit, că, fără vreun gând de mai înainte tors din partea mea, îl desfăcusem de idila din anii trecuți și-i înlesnisem această strălucită carieră matrimonială, cu ajutorul căreia avea să ajungă de parte.

În urma acestui eveniment, propunerile lui Goga de a mă muta și eu la Sibiu deveneau serioase și, în cursul primăverii, m’am și hotărât să mă instalez, împreună cu Goga, la „Asociațiune”, unde s’a și

înființat un secretariat literar și unul administrativ ¹⁾, egal retribuite și cu atribuțiuni determinate. Am fost ales secretar administrativ în locul lui Goga ²⁾, pe care adunarea generală dela 21 Sept. 1906, ținută la Brașov, l-a ales secretar literar. Ni se deschidea, astfel, un nou câmp de activitate.

*
*   *
*

În cursul anului 1906 s'a aranjat și marea expoziție din București prin care se serbau 40 de ani de domnie ai Regelui Carol I. La această expoziție trebuia să participăm și noi Românii din Transilvania. La început Statul ungar voia să ne înglobeze sub pavilionul ungar, deși „Asociațiunea” făcuse toate pregătirile să avem casa noastră proprie. După tratative și proteste, guvernul ungar a cedat și ne-a îngăduit să ne înfățișăm fraților din regat așa cum voiam.

În numărul 11—12 dela 15 Iunie 1906 al „Lucefărului” scriam la cronică următoarele :

„*Expoziția din București.* Am reușit să scăpăm de sub ocrotirea tricolorului roșu-alb-verde. Ne-ar fi fost și rușine să ne prezintăm fraților din Regat sub coperișul celei mai urâte clădiri din expoziție, care e pavilionul unguresc. Ne pare rău că țara noastră s'a făcut de răs cu baraca ei de scânduri,

---

1) Posturile s'a înființat în ședința comitetului central din 7 Iunie 1906. Cf. *Transilvania*, Anale, pg. 58.

2) Goga a funcționat ca secretar al II-lea din Ianuarie 1906. În ședința comitetului central din 14 și 15 Aug. 1906, Goga și-a dat dimisia din postul de secretar al II-lea. În aceeași ședință am fost eu ales secretar administrativ, cu obligația să intru în serviciu la 1 Sept. 1906. C. *Transilvania*. An. pg. 203 și 204.

mâzgălită cu tulipani, care place numai presei ungare. Aceasta, după evreescul ei obicei, spune cetitorilor naivi, că pavilionul unguresc e o podoabă a expoziției și că toate frumusețile expoziției românești sunt a se atribui concetățenilor noștri de bun gust.

„Fără concursul și participarea lor, de sigur, că întreaga expoziție n'avea nici o valoare. Publicul românesc, ducându-se la București, va putea controla informațiile presei ungare, pe care o citește și o plătește cu atâta dragoste.

„Noi, Românii din Ungaria, avem un pavilion al nostru, o casuță modestă, cu poartă românească, unde am adunat tot ce ne-a îngăduit hărnicia și împrejurările. Mai bogați și mai desăvârșiți surtem în țesături, cusături și porturi, secție aranjată de d-na Maria Cosma din Sibiu. M.M. L.L. Regale și A.A. L.L. Prinziere au admirat mult podoabele noastre artistice și d-na M. Cosma a avut un gând fericit atunci când a oferit M. S. Reginei, în semn al aducerii aminte de noi, albumele de cusături și țesături ardelenesti, lucrate cu o desăvârșită rigoare artistică de d-șoara Minerva Cosma. Norocul nostru a vrut ca pagina uneia dintre aceste comori artistice țărănești să fie împodobită cu scrisul mânei cântărețului plugarilor și clăcașilor ardeleni. E o înălțătoare înfrățire a *lacrimilor* și nădejdelor noastre din cântece cu lacrimile și nădej-dile „cusute în pânză albă”. Scrisul mânei e cel următor:

Majestății Sale Elisabeta
Regina Țării Românești
în semnul iubiri celor de departe.

AȘTEPTARE

Majestății Sale Reginei Poete Carmen-Sylva

In umbra plopilor cărunți
Străjeri bătrâni la casă,
Cu ochii umezi și frumoși
O fată stă și coasă.
Drumeți se miră 'n drumul lor
De mâinile măiestre
Și de minunile ce dorm
In lada ei de zestre.

Pribeaga blândului amurg
De peste deal se lasă,
Urzindu-și tortul argintat,
In firul de mătasă.
Ea vede'n ochii osteniți,
C'o lacrimă se cerne,
Că'n urma meșterului ac
Șireag de flori s'așterne.

Se scutură cărunții ploi,
Durerea ei îi doare,
Și frunzele cad pe pânzele
Sfielnicei fecioare.
Ea-și împletește-un dor pribeag
In florile cusute
Și coasă'n firul alb de in
Nădejtile ei mute.

In farmecul nelămurit
Al nopților de vară,
Vrăjite iele 'n drumul lor
Un vis îi arătară;

E chipul unui Făt-Frumos
Și mai presus de fire,
Orfanei fete, din botez,
Ursit să-i fie mire.

Și ielele i-au spus cuvânt:
„Tu coasă la năframă,
Căci într'o țară 'n răsărit
Te înțelege-o mamă.
Când vei găti năframa ta,
Să i-o trimiți să știe, —
Și craiul tău bălan din vis
Ea ți-l trimite ție”.

De-atunci cu acul ei trudit
Ea firele împarte,
Gândind la chipul bun și sfânt
Al mamei de departe.
Din vise, 'n așteptarea ei,
Ea-și face mândra salbă,
Sunt numai lacrimi și nădejdi
Cusute'n pânza albă.

Octavian Goga

„D-nele Maria și Lucia Cosma, d-șoarele Minerva și Hortensia Cosma și d-l Octavian Goga au fost invitați să aducă în persoană la palat albumele prezintate M. S. Reginei în expoziție. Noi considerăm această audiență ca o înaltă distincțiune a artei noastre țărănești și a bogăției noastre de talente, cari au făcut cu puțință reprezentanților de azi ai neamului nostru să urce treptele palatului regal din București. E un îndemn și o mândrie pentru noi toți această rară apropiere”.

T. Codru

Goga intrase în familia Cosma și urca din nou, împreună cu ea, scările palatului regal. În câteva luni făcuse un salt uriaș. Goga s'a logodit cu d-șoara Hortensia Cosma din prilejul deschiderii expoziției.

* * *

Activitatea noastră din Budapesta am încununat-o cu numărul Carol, apărut în Iulie 1906. Cu acest număr, pregătit cu multă trudă și mare cheltuială, în mărime de 98 de pagini, un adevărat volum, am atins culmile visate de noi. Satisfacția morală de a-l fi putut tipări răscumpăra toate necazurile îndurate și pe cele ce se anunțau. În capitala Ungariei, am reușit să desfășurăm, cu îndrăzneală, steagul unității neamului, care era o propagandă iredentistă fățișă. Ce avea să urmeze, nu ne păsa. Cum eram redactorul revistei, luam întreaga răspundere asupra mea și pe sfânta dreptate, fiindcă întreg numărul, atât ca idee, cât și ca alcătuire, îmi aparținea.

Coperta numărului, lucrată în fir de mătasă cu motive țărănești, de d-șoara Hortensia Cosma, era împodobită cu chipul lui Traian și al Regelui Carol I, ceea ce însemna că neamul românesc, coborât din legionarii lui Traian, se închină Regelui din București și nu celui din Buda.

În fruntea numărului, Goga scrisese anume pentru acest număr poezia *In munți*, cu strofe iredentiste :

Voi munților mândri, moșnegi cununați
Cu stelele bolții albastre,
În leagănul vostru de codri și de stânci
Dorm toate poveștile noastre,

Alături de șoimi cu ochii aprinși,
Din tainica voastră dumbravă,
Se 'nalță 'ndrăznețe'n lumina din cer
Și visele noastre de slavă.

. . . . .

O vitregă soartă cu patima ei
Pe 'ntinsele culmi și poene,
In vremuri pitice, iubirii de frați
Ziditu-i-a graniți viclene...
A pus miezuine și stavil'a pus
Rupându-vă creștetu'n două,
Căci Domnul stăpân pe pământ și cer
Pe voi v'a dat munților nouă !

. . . . .

Din urletul vostru sub ceriul aprins,
Din ploaia de trăsnete grele
S'a naște odată, plutind peste vremi,
Cântarea cântărilor mele !

Urma o minunată frescă a istoriei neamului românesc, semnată N. Iorga. Alți istorici, ca Vasile Pârvan, George Murnu, Ioan Lupaș, Alex. Lăpe-
datu au scris câte un capitol, așa că numărul cu-
prindea istoria Românilor dela început până în zi-
lele Regelui Carol. Adelina colaborase și ea, scriind
despre Carmen Sylva. Toți colaboratorii ne-au dat
cel mai larg sprijin. Ilustrațiile, privitoare la di-
nastia română, spuneau ceace nu se putea scrie.
In realitate, Ardealul, prin „Luceafărul“, a procla-
mat, în vara anului 1906, pe Regele Carol de Domn
al tuturor Românilor și, astfel, sufletește s'a înfăp-
tuit de pe atunci România Mare.

Intr'un articol, intitulat „Neamul românesc”, scriam:

„Unitatea unui neam e reprezentată prin conștiința lui națională înainte de toate, iar această conștiință e chemată la viață mai ales prin cunoașterea trecutului propriu și prin cunoașterea deaproape, din prezent, a celor ce sunt de un neam și vorbesc o limbă”.

...„Această încopciere a traiului de ieri cu cel de azi, face cu puțință limpezirea viitorului; ea ne călăuzește pașii spre ținta finală: visul unității noastre”.

In acelaș număr debutează sora poetului, Claudia Goga, sub pseudonimul Maria Bratu, cu un drăgălaș:

CÂNTEC

- Lună, lună, sită deasă,
Sită de mătasă
De ce-ți cerni așa mărunță
Pulberea cărunță ?
- Fată mare, albă fulg,
Nu vezi, tu, pe cărăruie
Cum o umbră'ncet se suie ?

Lămurit s'aude 'n noapte
Cum își țese ruga'n șoapte...
De n'aș cerne pulberea
Umbra nu mi te-ar vedea,
N'ar ști brațele să'ntindă,
Nici pe cine să cuprindă.

Maria Bratu

Împreună cu Goga am dus acest număr, legat în cusătura originală a copertei, la Sinaia și l-am pre-

zintat Regelui Carol, care ne-a primit pe amândoi în audiență și ne-a reținut la dejun. Ceeace nu am reușit cu numărul Carmen Sylva, în 1904, am reușit cu numărul Carol, în 1906: ni s'au deschis și porțile palatului regal.

Cu acest număr ne-am încheiat activitatea din Budapesta.

„Numărul viitor al revistei — scriam — va apărea la Sibiu, unde se mută redacția și administrația noastră la începutul lunii Septembrie“.

* * *

Mai rămâne să spun câteva cuvinte despre soarta tipografiei și a editurii.

În cursul anului am mai editat:

Versuri de Elena Farago

Biblioteca Copiilor de A. O. Maior

Mara — roman — de Ion Slavici

Iliada, trad. de George Murnu.

Cu începutul anului și-a realizat și Iosif Schiopul un vis: a scos foaia umoristică *Nuelușa*, care se tipărea, în condiții ireproșabile, tot în tipografia noastră.

În numărul ultim, apărut în Budapesta, făceam următoarea constatare:

„Se împlinește un an decând revista „Luceafărul“ și-a înființat institutul de arte grafice și de editură. Scopul ce l-a urmărit a fost cel de a înlesni o mai intensivă propagandă culturală și cel de a lărgi activitatea literară a celor grupați în jurul revistei, prin editarea de cărți bune. Când am văzut primele coloane de plumb ieșite din mâna spornică a culegătorilor români și când s'au pornit vâr-

telnițele mașinii de tipar, ni se părea că începem o viață nouă. Ne legănam în cele mai altruiste visuri de izbândă. Zilele unui an sunt, însă, multe și pentru noi au fost tot atâtea vieți din greu trăite, a căror hărnicie, ascultând povața înțeleaptă a lui Seneca: *Singulas dies, singulas vitas puta*, se cade să o examinăm în câteva rânduri. Experiența unui an ne-a dovedit, că obștea cărturărească dela noi nu înțelege încă înseamnăta unei mișcări literare, prinurmăre nu-i dă nici sprijinul așteptat de cei idealști. Aceasta e cauza, că din cele câte făgăduiam, în numărul din Iulie 1905 al revistei noastre, nu am putut împlini decât o parte''.

Pe urmă făceam o dare de seamă despre cele săvârșite și apelam la public, ca în viitor să ne întindă o mână de ajutor mai largă.

Când scriam acestea, nu puteam prevedea încă ce soarte va avea tipografia. Speram să găsim o soluție, ca să o salvăm și să o ducem cu noi la Sibiu, unde speram să ne meargă mai bine. Creditorii, aflând că vrem să părăsim Budapesta, au ajuns la altă concluzie: au pus sechestrul pe tot ce aveam. Nenorocul a vrut ca, în August, să fiu concentrat la manevre tocmai în Bosnia, la Banjaluka. Când m'am întors, am găsit tipografia închisă și ușile sigilate. Abia am putut intra în locuință, ca să-mi iau lucrurile personale și să mă desbrac de hainele militare.

Triumful moral al epocii budapestane era însoțit de o catastrofă materială.

Se va vedea cum am scăpat teafăr de aceasta din urmă.

CAPITOLUL V.

○ DISCUȚIE DESPRE ARTĂ ȘI ALTE ARTICOLE

V

În cursul anului 1906 s'a încins o polemică aprinsă între „Luceafărul” și „Viața românească” din Iași în jurul teoriilor „artă pentru artă” și „arta tendențioasă”. Trebuie să mă opresc, la acest loc, asupra acestei polemici, fiindcă ea mi-a dat prilej să fixeze principiile estetice despre cari am făcut pomenire în capitolele anterioare și fiindcă ele îmi vor înlesni analiza operei literare a lui Goga.

Am spus, în câteva cuvinte, de ce crez estetic eram călăuzit în redactarea revistei „Luceafărul” înainte de a primi colaborarea d-lui Marin Simionescu-Râmnicăneanu și înainte să fi apărut „Viața românească” (cf. pg. 126 și 151). Acest crez estetic era un ideal, pe care nu am izbutit să-l ating decât foarte rar.

Dacă s'ar apuca cineva să judece tot ce am publicat în „Luceafărul” după principiile estetice pe cari le aveam în vedere și despre cari va fi vorba, desigur că cea mai mare parte a paginilor revistei ar putea fi aruncate la coș, deoarece nu-mi puteam permite luxul de a sta încremenit și intransigent pe piscurile unor criterii estetice, fără să țin seama de frământările vieții noastre ardelenice de pe vremuri, cu scăderile și lipsurile ei, cu însușirile ei

bune și rele, cu manifestațiunile sbuciumate, complexe și multiple, ale unui popor subjugat.

Revista noastră era o biată barcă în apele capitalei ungurești, unde avea să dea piept cu grindina mizeriilor și cu furtuni dușmănoase și, după cum s'a putut vedea, de câteva ori am fost răsturnați și scufundați în abisurile cenușii ale dispariției de veci. Numai o voinicie dârză și viguroasă ne-a ajutat să ieșim iar la suprafață și să ne urmăm calea destinului.

Ni s'ar face o mare nedreptate, dacă am fi judecați după niște teorii asupra frumosului, când eram încleștați în luptă aprigă pentru triumful ideii și culturii naționale.

Am spus, că nu m'am coborît niciodată la nivelul publicului cetitor, ci dimpotrivă m'am străduit, prin toate mijloacele și în toate ramurile de activitate, să înalț pe cetitori în sfere mai siderale. În artă și în literatură, domeniul nostru propriu zis, am fost călăuzit de aceleași principii. Ceream ca artistul să fie, în creațiunile sale, expresia sufletului românesc, dar nu în dauna frumosului. În selecționarea materialului, de aceste citerii țineam seama. De cele mai multeori, constrâns de împrejurări, făceam concesiuni și publicam lucrări mediocre sau chiar slabe. Numai cine a stat într'o redacție și a lucrat în condițiunile noastre mă va înțelege și mă va cântări după vrednicie.

Polemica s'a iscat dintr'o dare de seamă a d-lui Marin Simionescu-Râmnicianu despre volumul de nuvele „In urma plugului” de Sandu-Aldea, publicată în „Lucefărul” No. 4 și 5 dela 15 Februarie și 1 Martie 1906.

D-l Marin Simionescu-Râmniceanu mi-a trimis da-rea de seamă, ca și studiile ulterioare, din Berlin, unde își desăvârșea studiile și de unde a început colaborarea la „Luceafărul” din îndemnul lui Vasile Pârvan, cu care se împrietenise în capitala Reichului.

În partea introductivă a dării de seamă, noul colaborator făcea unele afirmațiuni, cari întăreau părerile mele anterioare, de pildă:

„Numai expresiunea sufletelor mari, cari cuprind spiritul neamului și al timpului lor, au produs arta mare cu valoare universală și veșnică, atât cât poate fi vorba de vecinicie în creațiunile omului trecător”.

Mărturisesc, că dării de seamă nu i-am dat prea mare atențiune, deși autorul dovedea o judecată dreaptă și cunoștințe solide. Imi părea bine, că cineva îmbrățișa, în cadrele largi ale teoriilor despre artă, opera bunului prieten Sandu-Aldea, pe care-l credeam cel mai reprezentativ scriitor al pământului românesc din generația noastră.

După ce a apărut „Viața românească” la Iași (1 Martie 1906), sub direcția lui C. Stere, un socialist din Rusia, pripășit în Moldova, care a introdus și la noi *poporanismul*, împrumutat din împărăția țarului, fără să o spună, a început să-și creeze și o teorie estetică pe lângă cea socială. Cu această mișcare teoretică mă voiu ocupa mai târziu, când voiu vorbi de ancheta „Luceafărului” asupra poporanismului. Va trebui să mă opresc la poporanism — deși n'a lăsat nici o urmă în creațiunea literară — fiindcă Goga în „Mărturisirile literare” afirmă că a fost atras de această mișcare.

Când a apărut „Viața românească”, în No. 7 al „Luceafărului” o întâmpinam așa cum merita.

„Din Iași, vechiul centru de cultură, deodată cu soliile primăverii ne sosesc și solii de nădejdi într'un nou avânt cultural pe căi drepte și cumiști. Paginile bogate ale revistei lunare *Viața Românească* — primul număr, a apărut la 1 Martie — ne vestesc zorile unei vieți pe a cărei flamuri stă scris *poporanismul*.

„După atâtea dibueli și rătăcirii, roditoare de neghină, e vremea ca în vechiul centru moldovenesc să răsară holda de aur a cugetării și simțirii românești.

„Nădăjduim că cei pocăiți de socialism și cosmopolitism, reînțorși pe calea dreptilor, cari sunt grupați întinși în jurul acestei reviste, vor rămânea credincioși noului crez, desăvârșindu-l și propovăduindu-l prin regiunile înstrăinate și *idealiste* (aluzie la Revista Idealistă) din partea locului. Ne vor dovedi aceasta prin numerile viitoare, în cari nădăjduim că nu-și vor mai ridica cuvântul pentru apărarea nenorocitei *chestiuni evreești*, ci mai bine ne vor da informațiuni cât mai bogate despre frații noștri basarabeni, despre suferințele cărora știm și auzim așa de puțin”.

Această întâmpinare nu a plăcut celor dela *Viața românească* și au căutat să se răzbune. C. Stere (sub pseudonimul Șarcăleanu) din primul număr a început să cânte osanale poeziilor lui Goga, stăruind asupra notei sociale, așa că era greu să atace „Luceafărul” al cărui poet le confirma teoriile poporaniste. Au recurs la subterfugii.

Teoria estetică a poporanismului a început să o formuleze Garabet Ibrăileanu, și acesta un fost socialist, în No. 2 al „Vieții românești”, răspunzând dării de seamă apărută în „Luceafărul”.

Așa a pornit polemica.

Discuția dintre „Luceafărul” și „Viața românească” o rezumam într'un articol, apărut la sfârșitul

anului (No. 21—24/1906), din care voiu reproduce numai părțile ce lămuresc problema, lăsând la o parte notele polemice personale:

„In ce privește estetica, d-l G. Ibrăileanu susține că „orice artă e tendențioasă”. Iar sub „tendență” în artă e a se înțelege atitudinea, aprecierea ce o are artistul în fața vieții — întrupată în opera sa. „Scriitor fără tendinți nu se poate, căci scriitor absent față de opera sa nu se poate”. Prin urmare o operă de artă va fi judecată: cum redă lumea și cum e apreciată de artist. Atitudinea aceasta a artistului, îndată ce apreciază subiectul operei sale, presupune că artistul, în timpul cât crează opera de artă, pe lângă frumos are în vedere și binele. Acest din urmă e așa de important în opera de artă, încât călcarea lui înseamnă „distrugerea” impresiei estetice.

După teoria artei tendențioase, opera de artă e judecată deci nu numai din punct de vedere al frumosului, ci și din punct de vedere al binelui. Opera de artă, deci, nu e numai frumoasă, ci e morală sau imorală. Morală sau imorală nu numai după impresia ce o produce asupra publicului, ci mai ales după atitudinea artistului însuș față de opera sa.

„Nu moralitatea sau imoralitatea faptului din opera de artă constituie moralitatea sau imoralitatea operei, ci atitudinea artistului cu faptul”, adică felul de a trata faptul.

Teoria susținută de d-l Simionescu-Râmniceanu admite și ea atitudinea artistului față de opera sa. Atitudinea aceasta are, însă, în vedere numai frumosul; în timpul cât crează opera de artă, artistul e numai artist, sentimentul estetic predomină cele-

lalte stări afective. După această teorie, opera de artă urmărește frumosul și ea se judeca din acest punct de vedere.

Ceeace impresionează estetic și ceeace e tratat din punct de vedere al frumosului — atitudinea artistului — nu poate fi imoral. Mai simplu: ceeace e frumos nu poate fi imoral.

Artistul atunci când crează opera de artă, când săvârșește o „creațiune pentru creațiune”, nu e desbrăcat de personalitatea lui. Dimpotrivă, la aprecierea subiectului, din punct de vedere al frumosului, contribuie neamul, timpul și personalitatea artistului. De aceea arta oricărui timp exprimă concepțiunea despre lume a aceluia timp. De aceea în arta oricărui popor se găsesc notele specifice, cari reoglinesc, prin personalitatea artistului, sufletul aceluia popor.

Aceste sunt în fond deosebirile dintre cele două teorii.

În literatură arta tendențioasă e mai ușor de susținut. Când vrei, însă, să explici atitudinea morală a artistului în celelalte arte, pictură, sculptură, arhitectură, muzică — mai ales în aceste două din urmă — teoria se clatină.

*

„Luceafărul” părtinește și propovăduiește dragostea pentru arta națională (nu numai țărănistă, cum afirmă d-l Ibrăileanu). Artă națională — zice d-l I. — e tendențioasă, fiindcă presupune o apreciere de simpatie — și în bine — a artistului față de subiectele luate din viața neamului.

Noi nu admitem țărănismul ca teorie estetică. Îl admitem, însă, ca un crez al unor luptători politici,

de pildă, cari întrebuițează și mijloace artistice pentru atingerea scopului.

Noi am accentuat caracterul specific românesc pe care trebuie să-l aibă nu numai literatura, ci și celelalte arte. Noi am accentuat românismul în artă. Aici e, însă, vorba de structura sufletească a artistului, care, atunci când geniul lui crează opera de artă, întrupează în ea sinteza sufletului românesc... în o operă de artă se reoglinesc notele alese și caracteristice ale neamului, cum ziceam altădată. Crearea operei, însă, e provocată de o necesitate estetică. O fire artistică e impresionată de frumusețile naturii, alta de frumusețile și farmecele luptei etc.

Incă o lămurire. Noi Românii de aici urmărim un ideal, luptăm pentru realizarea aceluia cu toate mijloacele de cari dispunem. Ca un mijloc de luptă întrebuițăm și literatura. Cred, însă, că în această privință suntem pe deplin lămurii atât cu d-l Ibrăileanu cât și cu d-l Râmnicănu. În acest caz artistul e tezist, vrea să fie naționalist, prin urmare cade în afară de discuție“.

Oct. C. Tăslăuanu

Acest articol e important, fiindcă precizează credințele estetice ale „Luceafărului“, așa cum le înțelegeam atunci.

Deși credințele din 1906 sunt valabile pentru întreaga activitate a „Luceafărului“, le-am reprodus la acest loc, deoarece ele aparțin epocii budapestane, căreia i-am închinat paginile volumului de față.

* * *

Discuția despre artă se întrecește cu două articole intitulate „Grupări literare”, apărute în No. 2 și 3 dela 15.I și 1.II.906 ai „Luceafărului”, în cari luam o atitudine față de întreaga mișcare literară contemporană, pe care o legam de tradiția din trecut. Reproduc în întregime aceste articole pentru a dovedi independența revistei noastre, după cum am amintit în anii precedenți.

GRUPĂRI LITERARE

I

În România se desfășură un crâncen război literar de o deosebită importanță în mișcarea culturală. Lupta se dă între tabăra plăeșilor dela revista „Sămănătorul” și între insurgenții unor idei streine, grupați în jurul mai multor reviste efemere. E o încăerare între românismul de baștină și între streinismul ce vrea să-și dureze altar pe pământul țării românești.

Se știe că „Sămănătorul” propovăduiește și apără naționalismul în artă, ca și în oricare altă manifestare a sufletului românesc. Acest crez în literatura noastră nu e nou, el străbate ca un fir roșu cursul veacului trecut, începând mai ales dela activitatea lui M. Cogălniceanu, C. Negruzzi, A. Russo și V. Alecsandri. Toate operele de seamă ale literaturii noastre intră în albia acestui curent sănătos și singurul firesc.

Obârșia mișcării actuale e a se căuta în poezia primăvărată a lui Coșbuc. Vigoarea și seninătaea acesteia a înăbușit oftările și suspinurile ce

mohoriseră, înainte cu un deceniu, atmosfera literară; generația tânără se însuflețește din nou pentru dragostea de viață și de luptă, în inimi răsare din nou iubirea pentru comorile poporului și comorile trecutului. O ceată de tineri se adună și înființează revista „Floarea-Albastră”. În această revistă romantică se ivesc pentru întâiaoară zorile mișcării literare, care astăzi stăpânește în lung și în lat pământul românesc. Floarea ideală a cântăreților însuflețiți, neprijinită și dusă pe cărări greșite de o minte războinică și încâlcită, se ofilește însă după o scurtă viață. Acelaș grup de tineri, după doi ani, în 1901, înființează o nouă revistă: „Curierul Literar”, la care colaborează însuș maistrul Coșbuc. Programul acestei reviste e un extras din *Introducția* „Daciei Literare”, dela 1840, a lui M. Cogălniceanu, în care ni se spune:

„Țelul nostru este realizarea dorinței ca România să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți. Dorul imitației s'a făcut la noi o manie primejdioasă, pentru că omoară în noi duhul național. Această manie este mai ales covârșitoare în literatură.... Noi vom prigoni cât vom putea această manie ucigătoare a gustului original, însușirea cea mai prețioasă a unei literaturi. Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre țări sunt destul de mari, obiceiurile noastre sunt destul de pitorești și poetice pentru ca să găsim și la noi sugeturi de scris, fără să avem pentru aceasta trebuință să ne împrumutăm dela alte nații”.

Un program nu se poate mai cuminte, care și astăzi e pe deplin actual. „Curierul Literar”, prin acest program, reia conștient tradiția literară dela 1840 și încopcie mișcarea națională din literatura

prezentului cu cea inaugurată de înaintașii noștri vrednici.

Sufletul acestor două reviste, zămislite din cel mai curat idealism, au fost până mai ieri frații de cruce Șt. O. Iosif și Ilarie Chendi, cari astăzi — neglijând povața bătrânului Cogălniceanu din acelaș program: „moralul să fie pentru noi pururea o tablă de legi și scandalul o uriciune isgonită” — trăesc învrăjbiți unul cu altul.

Roade „Curierul Literar” n’a adus, din cauza vieții lui scurte. Au apărut numai cinci numere. În ultimul număr ni se spune, că se contopește cu noua revistă ce va apărea sub direcția celor mai luminați poeți ai noștri, A. Vlahuță și G. Coșbuc.

La 2 Decemvrie 1901 apare primul număr din „Sămănătorul”, vestind :

„Ne strângem cu credință și cu dragoste în jurul aceluiaș stindard, stindard de pace și de înseninare și de înfrățire intelectuală, de apostolică muncă pentru desmorțirea inimilor cari tânjesc, pentru chemarea atâtor puteri risipite la o îndrumare mai sănătoasă, la sfânta grijă a întăririi și a înălțării neamului acestuia”.

Această chemare de înfrățire ideală a adunat în jurul revistei lamura scriitorilor. Grupul tinerilor dela „Curentul L.” s’au întâlnit în coloanele „Sămănătorului” cu sfetnicii literaturii noastre și împreună au dat publicului una dintre cele mai bune reviste românești. Apostolica muncă a durat un an, răspândind roade îmbelșugate, cari n’au putut trezi însă deajuns luarea aminte a lumii. Cu stindardul de pace și de înseninare nu s’ar fi putut desmorți inimile celor mulți. După un an, fruntașii poeți se retrag și revista slăbită rămâne pe umerii celor

doi frați buni, Iosif și Chendi. Lupta era grea, iar puterile erau și prea puține și prea slabe.

Atunci s'au gândit ei să cheme în fruntea revistei un căpitan războinic, care să-i dea viață și să o ocrotească de orice năvăliri barbare. Căpitanul era ușor de găsit, căci d-l Iorga tocmai atunci por-nise în coloanele ziarului „Epoca” o înverșunată luptă împotriva insanităților din țară.

Venirea d-lui Iorga la „Sămănătorul” a fost hotărâtoare pentru viața acestei reviste și pentru triumful curentului inaugurat de dânsa. D-sa a dat revistei aureola individualității sale puternice în toată complexitatea ei omenească și supraomenească. Indrumarea sănătoasă a început să se reverse în vuetе înfricoșate pe toată câmpia românească. D-sa are meritul de a fi determinat și popularizat curentul românesc în literatura de astăzi, susținut de o pleiadă întreagă de scriitori de seamă. Indată după intrarea d-sale la „Sămănătorul” precizează criteriile culturii naționale:

„Când un popor își dă seamă că viața ce se bate în milioane de inimi, ce luminează în milioane de minți, nu se aseamănă cu viața altor neamuri și că vrednică să fie păstrată pentru desăvârșirea și armonia lumii, că ea cere forme particulare pentru a fi statornicită, recunoscută și admirată, când, după multe cercetări răbdătoare și puternice avânturi, aceste forme se află și când individualitatea, neapărată, a fiecărui scriitor sau artist se desface din acest fond adânc și larg al rasei sale, conștient de însușirile ei — atunci trăește cultura națională”.

Credincios acestui adevăr, „Sămănătorul” și-a împlinit conștiințios și bărbătește apostolatul. As-

Astăzi nu există minte dreaptă care să nu se închine ideilor bune propovăduite de această revistă, nu se află minte românească care să nu se bucure de triumful naționalismului nu numai în artă, ci în toate manifestațiunile vieții noastre. Orice cap luminat înțelege că aici nu e vorba de o apărare individuală, precum nu poate fi vorba nici de un sentiment șovinist îngust și agresiv, ci de un adevăr universal, cu care ne întâlnim în viața tuturor popoarelor civilizate.

„Sămănătorul”, cu toate ideile lui sănătoase și mântuitoare ce le predică necontenit, în timpul din urmă și-a sporit binișor dușmanii. Cauza era ura personală împotriva d-lui N. Iorga. O armă puternică a acestuia cu ajutorul căreia străbate, sfărâmând orice obstacole, e polemica, care, după d-sa, înseamnă luptă și care „n’are nimic a face cu polemica intereselor personale jicnite sau a vanităților atinse, cu aceea care se războește din invidie, din josnic simț de răzbunare sau chiar din mania vrednică de milă de a face rău”. Mulți însă nu cred în această mărturisire ideală a d-lui Iorga; mulți se poticnesc numai de slăbiciunile trecătoare ale d-sale, inerente oricărei făpturi omenești. Pe unii îi vedem indignați, că astăzi literatura se îndrumă cu cnutul, pe alții îngrijați, că polemicile d-sale, prin caracterul lor violent, sălbătăcesc moravurile, iar pe alții îi auzim tânguindu-se de despotismul „Sămănătorului”, care altora nu le recunoaște decât dreptul de a primi fără discuție scrisul lui. Nemulțumirile se prefac în ură, sub stăpânirea căreia unii cad în greșala de a-și renege activitatea din trecut, împreună cu părerile despre artă și literatură.

Cel dintâi nemulțumit, retras dela „Sămănătorul”, e d-l Ovid Densușianu, care și-a întemeiat revista sa proprie „Viața Nouă”, cu un ascuțiș violent împotriva tendințelor naționale și a ardelenilor în literatură. Campania aceasta a d-sale e de-a-dreptul caraghioasă și vrednică de compătimire. E știut, că d-sa e născut în țara Făgărașului și că tatăl d-sale, Aron Densușianu, era cel mai aprig apărător al naționalismului, cum era și d-sa până mai ieri. Invățătul pogoritor din viță domnească e, deci, de două ori renegat. Felul umilitor cum vorbește de păsurile transilvănenilor și necuviința cu care judecă năzuințele noastre artistice, dispensează pe orice om de bun simț să stea de vorbă cu d-sa. Glasul nostru al celor cari ne dăm seama de soarta vitregă ce am îndurat-o, de toate împrejurările fatale în cari trăim, și așa nu ar putea trezi în acest suflet cernit de patimă o singură scânteie de dreptate. De altfel activitatea d-sale, ciudată și plină de contradicții, nu întâmpină nici un sprijin. Nu are nici colaboratori, nici cetitori.

La sfârșitul anului trecut, din Galați s'a pornit o cruciadă nouă împotriva „Sămănătorului”. O seamă de scriitori evrei au ridicat flamura roșie a socialismului, întemeind „Curentul nou”, cu care vreau să mântuiască literatura românească de imoralitatea țărănească. Toate teoriile și scrierile străinătății sunt mobilizate pentru o dovedi, că îndrumarea de astăzi a literaturii românești rătăcește pe cărări înguste și barbare. Răspunsul cuvenit la clevetirile acestor cavaleri ai artei cosmopolite se poate ceti în ultimele numere ale „Sămănătorului”, ce au încheiat zilele de luptă ale anului 1905.

Ultimul, care a părăsit „Sămănătorul”, e d-l Chendi. Despărțirea de foștii lui tovarăși de luptă a fost determinată de niște neînțelegeri personale, cari nu au nici o înrudire cu literatura, și e păcat că ele au rămas eternizate în analele moravurilor noastre literare.

Din această nouă neînțelegere s'a născut o nouă revistă: „Viața Literară”.

D-l Chendi a putut să se înțeleagă cu întreprinderea evreiască dela „Adevărul”, ca să scoată revista și a reușit să o pună sub direcția alor doi dintre frunțașii scriitori, G. Coșbuc și Ion Gorun. „Viața Literară” își deschide coloanele tuturor scriitorilor, dându-le „libertatea cât mai deplină a manifestării talentului lor”, neîntrebându-i „de curent sau de program”, cari lipsesc acestei reviste. În primele două numere, cari s'au vândut în 10.000 exemplare, găsim o pleiadă întreagă de scriitori tineri. Alături de poeziile lui Coșbuc, cetim cele semnate de G. Tutoveanu, Andrei Naum, Ion Minulescu, D. Nanu, Fatma, Z. Bârsan, Alice Călugăru și următorul cântec de M. Cunțan:

Ciocârlie ce-ai cântat
Prevestindu-mi răsăritul
Ti-a fost cântul blăstemat,
Că mi-ai fermecat iubitul.

Vine trist și tot mai rar,
Nici din frunză nu mai zice...
Păsărică, cântă iar
Farmecile să se strice.

Dintre prozatori, alături de Ion Gorun, aflăm pe I. A. Bassarabescu, Arthur Gorovei, Vasile Pop și

-alții. Partea informativă e foarte bogată. Cronica artistică e redactată cu competență de V. Cioflec, cronica teatrală de Xeni și cronica literară de Chendi. În una din cronicile literare se vorbește de poeziile lui Goga, arătându-se greșelile și lipsurile criticilor de până acum.

Aceste ar fi revistele cari nu se uită cu ochi buni la „Sămănătorul”. De altele redactate de niște condeie inconștiente nici pomeni nu putem.

Motivele cari au creat aceste grupări literare sunt evidente pentru orî și eine.

II

Dintre grupările literare din România, de cari ne-am ocupat în numărul trecut, cea mai importantă și cea care trebuie să ne intereseze pe noi mai mult e gruparea dela revista „Viața Literară”.

Făcând abstracție dela motivele mărunte ce au contribuit la zămislirea ei și dela faptul dureros că o știm susținută de o întreprindere evreiască cu un trecut și prezent ticălos, — singurele motive cari ne-au îndreptățit să o înșirăm alături de „Viața Nouă” și „Curentul nou” — aceasta e gruparea cea mai serioasă, cea mai apropiată de noi sufletește și cea mai înrudită cu sănătoasa direcție națională în literatură.

În fruntea revistei „Viața Literară” stau doi dintre scriitorii noștri de seamă, dintre cari unul e părintele sufletesc — alături de d-l Vlahuță — al mișcării dela „Sămănătorul”, iar al doilea e unul dintre foștii stâlpi ai acestei reviste. Intreaga lor activitate e una dintre cele mai frumoase manifestări ale minții românești.

Despărțirea de fosta lor odraslă și întemeierea unei reviste noi ne-a surprins, fiindcă știam bine că munca, dorul lor de o nouă și mai sănătoasă îndreptare „pe căi normale a mișcării noastre literare” și le puteau vedea realizate întorcându-se din nou la altarul „Sămănătorului”. Dacă n’au făcut-o, noua grupare trebuie că-și are motivele ei temeinice și binecuvântate, pe cari cetitorul, dacă le caută pe paginile primelor numere, le și găsește învăluite în duhul blândeții și al păcii.

Insistăm asupra acestor motive, nu cu gândul nesocotit de a jicni pe unii sau pe alții, nici cu cel de a ne da aere că știm mai mult decât ni se spune, ci numai și numai pentru a spune adevărul, arătând publicului, cum adeseori lucrurile mărunte stau la temelia celor mari. Mai suntem adânc convinși că fruntașii noștri, stimați și iubiți de noi, au săvârșit o greșală fundamentală atunci când și-au dat mâna cu streinii. E vorba de călcarea unui principiu moral, care pentru noi cei de acasă e tablă de legi, și de aceea oriunde și din orice motive ar trece ai noștri peste dânsul, nu-i putem aproba.

Auzind, că ardelenii noștri din România se „înfrățesc cu iadul” pentru a porni o nouă revistă, toți așteptam cu nerăbdare primul număr, în care nădăjduiam că ni se va spune limpede și răspicat ce i-au îndemnat să se grupeze aparte, ce idei de ordin mai înalt i-au determinat să-și dea în teascul *Adevărului* rodul sufletului lor românesc ?!

„Cuvântul înainte”, semnat de cei doi directori, nu ne-au risipit însă nedumerirea, fiindcă ne spune numai lucruri vagi: că revista se deschide fără a formula programe și fără gândul de a determina

curente, că în coloanele revistei se pot răsfăța toate talentele — o promisiune cam largă —, că în aprecierile critice o iscălitură nu obligă pe cealaltă — aidoma ca la „Curentul nou” —, că tinde a deveni o oglindă a întregii mișcări literare, după cum ne arată titlul ei.

Adevăratele motive, cari au dat ființă „Vieții Literare”, ni s’ă tăinuesc. Alte vederi, decât ale „Sămănătorului” în materie literară nu pot fi; nevoia de o grupare literară ardeleană aparte, asemenea nu se poate admite; faptele sau munca pozitivă din coloanele revistei tot așa, fiindcă scriitorii sunt cei dela „Sămănătorul” — cu excepțiuni prea disparente — cari nu au putut găsi vreo constrângere sau vreo restrângere a talentului lor la această revistă, întrucât activitatea lor artistică a fost întotdeauna bine apreciată de directorul ei.

Cari sunt atunci motivele acele temeinice și binecuvântate ?

Pe unele ni le spune articolul „Luptele literare” din No. 3 al „Vieții Literare”. Ele sunt îndestulătoare.

„Ne trebuia o atmosferă mai curată, o școală — dacă voiți — în care talentul, munca și străduința spre desăvârșire sunt mai prețuite, iar abuzurile săvârșite „în numele poporului” și în acela al „ideilor înaintate” sunt înlăturate; ne trebuia o școală în care însăș persoana scriitorului e mai cruțată și libertatea dezvoltării lui individuale mai sigură”.

„Școala aceasta serioasă nu ne-o pot da „războinicii” — cari în general nu pot să creeze sau să schimbe curente, ci să și le însușească cel mult pe ale altora — ne-o promit însă doi din cei cari

prin munca lor pozitivă au stat totdeauna în fruntea vieții culturale și a căror nume și trecut sunt în acelaș timp un întreg program de acțiune în viitor”.

Acei „războinici”, cari își însușesc curentele create de alții, cari se îndeletnicesc cu „trâmbițarea” lor, cari se laudă mereu că „am reușit să creez un curent”, să nu-și închipue cineva că sunt vreo tabără de oameni fioroși și răi; e un singur om: d-l N. Iorga! Aici e a se căuta unul dintre factorii cardinali cari au determinat gruparea dela „Viața Literară”.

Nouă ne-ar fi plăcut, și tuturora cari se uită spre București ca la un soare cultural, să-i vedem pe cei aleși ai neamului nostru adunați umăr la umăr, susținând, desăvârșind și răspândind crezul sfânt al „Sămănătorului”, iar noi cei de aici să propovăduim, să talmăcim neconțenit printre ai noștri scrisul bun al apostolilor din Regat.

Aceasta era dorința noastră *ideală*!

Iată de ce ne doare când îi vedem pe frunțași divizați, când îi știm împrăștiați din pricina unor sentimente mărunte și trecătoare și când, mâine ori poimâne, îi vom vedea pășind bărbătește, pe față, unii împotriva altora.

Evident că învrăjbirea lor, de va urma — și ne-ar plăcea dacă aluziile reciproce de până acuma ar rămânea proroci mincinoși — o să fie în paguba *ideii* ce o profesează și unii și alții: *Viața sănătoasă artistică și literară*.

OCT. C. TĂSLĂUANU

INCHEIERE

Cred că am făcut un serviciu literaturii, scriind aceste amintiri despre tovarășul de viață al tinereții mele. Deși am dus o viață grea și de mizerii, totuși a fost plină de avânt și de visuri. În primăvara vârstei, zilele râd ca florile. Credința, că avem o misiune de îndeplinit în sânul neamului în care ne-am născut, ne-a dat aripi și energie să mergem mereu înainte spre ținta idealurilor noastre. Dumnezeu ne-a dăruit cu zile și ne-a ajutat să le vedem înfăptuite.

Epoca budapestană din viața noastră e prea puțin cunoscută și nimeni afară de mine nu o știe în amănunte. Ea este epoca de formațiune a poetului O. Goga. Ca să poată fi urmărită, pas cu pas și an de an, am ales metoda povestirii cronologice, deoarece numai cu ajutorul ei puteam istorisi o serie de mărunțișuri din activitatea noastră, interesante și caracteristice pentru vremurile când ne jertfeam sufletul pe altarul culturii naționale în centrul capitalei ungare.

În epoca budapestană, spre deosebire de cea sibiană, care va urma, contribuția lui Goga la revista „Luceafărul” s’a mărginit aproape numai la poezii. Cele câteva articole în proză și vreo două notițe nu contează, de aceea abia am făcut mențiune de ele. În schimb, întreaga activitate poetică a lui Goga din această epocă — cu disparente excep-

țiuni —, dela poezia *Rapsodie* din 1902¹⁾ până la *In munți* din 1906, e cuprinsă în „Luceafărul”. Cu drept cuvânt a fost, deci, numit poetul „Luceafărului”.

Aceste contribuții ale lui Goga au fost, firește, hotărâtoare pentru prestigiul și valoarea revistei „Luceafărul”, deoarece poeziile lui au atras atențiunea criticei chiar înainte de a fi adunate în volum și deoarece publicul cetitor din Ardeal găsea în ele, pe lângă o adevărată desfătare sufletească, crezul aspirațiunilor naționale. După „Baladele și Idilele” lui Coșbuc, poetul epic și descriptiv al vieții rurale, după blândul și duiosul Șt. O. Iosif venia un cântăreț nou, în glasul căruia plângeau,

1) D-l Șerban Cioculescu, într'un studiu despre Octavian Goga, publicat în „Revista Fund. Reg.”, dela 1 Iulie 1938, pg. 150, spune că cea dintâi poezie a poetului, apărută în „Luceafărul”, e *Acasă* din No. 2 dela 15 Iulie 1902. Se înșeală. Cea dintâi poezie a lui Goga e *Rapsodie* din No. 1/1902, semnată Othmar, publicată cu acelaș titlu în volumul *Cultura națională* la pag. 135.

În acelaș studiu, d-l Cioculescu dibuește o serie de cărări, ca să încerce o apropiere de taina procesului sufletesc al lui Goga în creația sa poetică. Voiu fi mulțumit, dacă amintirile cuprinse în acest volum și în cele ce vor mai urma i-ar putea servi de călăuză atât d-sale, cât și altora.

În introducerea „ediției definitive” — care numai definitivă nu e — a poezilor lui Șt. O. Iosif, d-l Cioculescu are aprecieri nedrepte atât despre Iosif, cât și despre Goga.

„La drept vorbind — scrie, de pildă, d-l C. — *Poezii* (1905) de O. Goga nu sunt decât un echou amplificat al *Patriarhalelor*, trecute printr'o sensibilitate virilă, răsvrătită”.

De ce se fac asemenea apropieri între creațiuni izvorite din structuri sufletești și din firi așa de deosebite?

Stăruie în unele greșeli și d-l I. Chinezu în articolul din „Revue de Transylvanie” No. 3-4/938 cu toate lămuririle ce i s'au dat. Are aerul să cunoască faptele mai bine decât noi, cari le-am trăit.

pline de revoltă, suferințele de veacuri ale norodului ardelean, într'o formă artistică superioară.

Dar și revista a fost un îndemn pentru Goga să-și țină lira mereu încordată și tovărășia mea — cum am arătat — l-a îndrumat spre genul de creațiuni cu cari a triumfat. Pot să mai fac o mărturisire. Goga nu ținea nici pe departe la poeziile sale naționale și sociale, cum ținea la celelalte, fiindcă el era mai presus de toate un artist, care visa la împărăția frumosului etern. Cântecurile naționale i se păreau efemere, legate de timp și de un petec de pământ. O și spune:

Sărmane cântecele mele,
Imi vine să vă plâng de milă.

. . . . .
. . . . .

Vă las . . . . .

Mă duc în țara fermecată
A cântecelor necântate.

Versurile *Din umbra zidurilor* le socotea mult superioare celor din alte volume. Va și trebui să se cerceteze creațiunea lui Goga sub aspecte noi, cari să depășească miezuinile înguste ale subiectelor naționale. Goga e un poet cu mult mai bogat decât l-a înfățișat până acum criticii și istoricii literari.

În amintirile despre Goga, m'am oprit pe larg și la „Luceafărul”, ca să redau atmosfera în care am trăit și fără de care nu se poate înțelege nici activitatea literară a lui Goga și nici geneza celor mai multe poezii ale sale. Viața noastră era „Luceafărul” și „Luceafărul”, viața noastră. Ele sunt cu neputință de despărțit. Cei ce vor încerca să judece poeziile lui Goga, fără să știe când și de ce

au fost scrise, vor dibui pe întuneric și nu le vor înțelege și aprecia așa cum se cuvine. Un studiu critic aprofundat despre poeziile lui Goga nici nu va fi posibil, până când nu se va reconstitui actul lor de naștere. De aceea, și în partea a doua a acestei lucrări, voi urma aceeași metodă, cu oarecari deosebiri, cari se vor vedea. La sfârșit, poate, voi încerca să fac o analiză a operei lui Goga și poate voi reuși să arunc asupra ei lumini noi, pe cari cercetătorii de până acum nu le-au observat, fiindcă toți s'au oprit la coardele naționale ale cânteceleur sale, fără să încerce a se coborî în sufletul poetului. El care a cântat durerile și dorurile altora

...a înțeles că nime nu-i,
În tot norodul adunat
Să vază lacrimile lui.

Și aceste lacrimi sunt mai amare și mai tulburătoare, decât durerile norodului. Răsvrătirea din poeziile sale naționale își au izvorul în inima autorului nemulțumit cu soarta sa proprie, înlănțuită, printr'un accident al nașterii, de „lumea de țărăină”, de Ardeal.

Numai cine l-a cunoscut pe Goga intim și a reușit să-i surprindă sborurile sufletului la înălțimi amestecate știe suferințele lui de a fi fost osândit să trăiască, așa cum a trăit.

Aș fi mulțumit, dacă, prin aceste amintiri, acum când s'au stins toate patimile pământești dintre noi, aș izbuti să contribui cât de puțin la descoperirea unui Goga necunoscut și vrednic de alte aprecieri, ca poet. Nu atât pentru el, cât pentru mândria neamului care l-a născut.

15.I.1939.

CUPRINSUL

	Pag
Nota	7

Capitolul I. 1902/3: Anii de mizerie și de dibuiri

Cum am cunoscut pe Goga	11
Goga redactor resp. la „Luceafărul”	14
Criza sufletească a lui Goga	16
Rolul lui Gh. Alexici	18
Salvarea „Luceafărului”	21
Dibuirile lui Goga	22
Drumul urmat de „Luceafărul”	24
Independența noastră	26
Tradiția „Junimei”	28
Mizeriile începutului	29
Cine a înființat „Luceafărul”	30
Tinerimea academică	32
Activitatea poetică a lui Goga	34
„Tragedia omului”	48
Poșta redacției	49
Accidentul U. T. Mihai	53
Idea națională	55

Capitolul II, 1904: Anul de temelie

Situația reală a redacției	59
Numărul de probă	60

	Pag.
Sprijinul lui M. Popovici	61
Programul revistei	62
Contribuția lui Goga	63
Numărul Carmen Sylva	65
Situația din Ungaria	67
Poezia „Oltul”	69
„ „Dăscălița”	72
„ „Apostolul”	73
„ „Dimineața”	75
Mărioara Dogée	78
Pesimismul lui Goga	79
Studiile universitare ale lui Goga	81
Poșta redacției	87
Rolul lui Al. Ciura	88
Jubileul „Familiei”	90
Prăznuirea lui Ștefan cel Mare	92
Numărul japonez	96
Idila din Rășinar	97
Goga bursier al Soc. Transilvania	105
Goga la Berlin	111
Poșta redacției	114
Premiul „Luceafărul”	116
„Curentul nou”	117

Capitolul III. 1905: Anul de triumf

Numărul Grigorescu	121
Crezul estetic al revistei	122
„Plugarii”	123
Crăciunul lui Goga la Berlin	124
Numărul Vlahuță și „Lăutarul”	126
Favoruri pentru preoți și învățători	126
Deputații români din 1905	127

	<u>Pag.</u>
Premiul „Luceafărului” pentru poezie	129
„Viața nouă” a lui O. Densușianu	129
Continuarea idilei din 1904	132
Alte poezii ale lui Goga	134
Schimbul de scrisori dintre Goga și Soc. Tran- silvania	135
Tipografia „Luceafărul”	138
Articolul „Pro domo”	142
Dinamitarzii	149
Nuveliștii din regat	150
Serbările dela Sibiu	151
Sfârșitul idilei din 1904	153
Poezia „Noapte”	160
Goga și literatura italiană	164
Planul lui Goga de a pleca la Paris	168
Volumul „Poezii”	169
Moartea părintelui Iosif Goga	171
Goga la sfârșitul an. 1905	172
Incheierea anului de triumf	177

Capitolul IV. 1906: Anul de grea criză.

Logodna mea	181
Planuri pentru viitor	182
Noul ajutor al lui M. Popovici	184
Poezia „Lăcaș străbun”	185
Prestigiul și îndrăzneala „Luceafărului” . .	187
Alte poezii ale lui Goga	192
Premierea „Poeziilor” lui Goga	194
Poezia „Carmen”	195
Expoziția din București	198
Poezia „Așteptare”	200
Numărul Carol I	202

	Pag.
Claudia Goga	204
Soartea tipografiei și a editurii	205

*Capitolul V. O discuție despre artă și alte
articole*

Artă pentru artă și artă cu tendinți	209
Grupări literare	216
Incheiere	229

Ilustrații:

O. Goga în 1900.

Victoria Goga, sora poetului.

Facsimile din indexul de studii univ. a lui Goga.

Lili Vincenz și Adelina Olteanu.

O. Goga la Berlin.

Țortensia Cosma, mireasa lui Goga.

DE ACELAȘ AUTOR :

AMINTIRI DE LA „LUCEAFĂRUL”

apărute în Edit. „Bucovina” întregesc informațiile
din volumul de față.

Se poate comanda dela Tipografia „Bucovina”
(Str. Grigore Alexandrescu, 4) București

PREȚUL 60 LEI

DE ACELAȘ AUTOR :

A apărut în Edit. Miron Neagu-Sighișoara

Sub Flamurile Naționale

— Note și documente din războiul de întregire
al neamului —

Vol. I

Calvarul neutralității. Zilele de glorie. Pe valea
Trotușului. Apărarea Capitalei. Retragerea până
în Munții Vrancei. Trădarea colonelului Sturdza.

Vor mai apare din aceeaș lucrare:

Vol. II : *La Corpul IV de Armată*

Cuprinde luptele dela Oituz și Mărăști până la
încheirea armistițiului.

Vol. III : *Corpul voluntarilor ardeleni și bucovineni*

Cuprinde o serie de documente inedite privitoare
la înființarea, la activitatea și la disolvarea
acestui corp.

Vol. IV : *Activitatea românilor emigrați
din Austro-Ungaria la Iași.*

Cuprinde o serie de informații și documente inedite
privitoare la sbuciumul românilor ardeleni și buco-
vineni după pacea dela București până la intrarea
din nou a României în acțiune.